

TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLER

VE GELİR DAĞILIMI:

1994, 2001 VE 2008 KRİZLERİ TECRÜBESİ

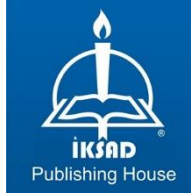

İKSAD
Publishing House

ABDULLAH MİRAC BÜKEY

TÜRKİYE’DE EKONOMİK KRİZLER VE GELİR DAĞILIMI: 1994, 2001 VE 2008 KRİZLERİ TECRÜBESİ

ABDULLAH MİRAC BÜKEY¹

¹ Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, İstanbul, Türkiye, abdullahmiracbukey1@istanbul.edu.tr

Copyright © 2020 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2020©

ISBN: 978-625-7914-03-1
Cover Design: İbrahim KAYA
May / 2020
Ankara / Turkey
Size = 16 x 24 cm

ÖNSÖZ

İktisadi krizler son yıllarda, özellikle 2008 Küresel Krizi sonrasında yalnızca iktisatçıların değil; bireylerin ve hanehalklarının da ilgi alanı haline gelmiştir. 2008-2009 yıllarında adeta bulaşıcı bir virüs gibi yayılan Küresel Kriz bütün dünya ekonomilerine bulaşmış, bilhassa finans piyasası derinleşmiş olan gelişmiş ülke ekonomilerini derinlikleri nispetinde daha fazla sarsmıştır.

Türkiye ekonomisi ise bu dönemde, henüz çok kısa bir dönem önce geçirdiği Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri'nden aldığı dersler ve elde ettiği tecrübeler ile Küresel Krizle mücadele etmeye çalışmıştır.

Ekonomik krizler ekonomik yapıların girift halde olması sebebiyle bir ekonominin bütününü tesiri altına alır. Tesir altına alınan alanlardan biri de gelir dağılımıdır. Gelir dağılımı ekonomik problemler içerisinde belki de çözülmesi en güç dengesizliktir. Halbuki toplumun genel refahı noktasında gelir dağılımı adaletinin ehemmiyeti pek büyüktür.

İhtiva ettiği ehemmiyete rağmen gelir dağılımının hesaplanması, neredeyse çözümü kadar güçlükler barındırmaktadır. Türkiye'de gelir dağılımı 2002 yılından itibaren Türkiye İstatistik Kurumu tarafından istikrarlı olarak hesaplanmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada karşılaşılan en büyük güçlüklerden biri de gelir dağılımı verilerini elde etme noktasında olmuştur. Ancak bu problem farklı metotlarla aşılmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda söz konusu çalışmada, makro ekonomik unsurları etkileyen ve yayılma ve bulaşma hasiyetine sahip ekonomik krizlerin 1994, 2001 ve 2008 krizleri örneği üzerinde Türkiye’de gelir dağılımına nasıl ve ne yönde etki ettiği ekonometrik model yardımıyla izah edilmeye çalışılacaktır.

Doç. Dr. Başak Işıl ALPAR danışmanlığında Abdullah Miraç BÜKEY tarafından hazırlanan “İktisadi Krizler Bağlamında Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği” adlı yüksek lisans tezinden üretilen söz konusu çalışma, tezin onayından itibaren pek değerli abim Doç. Dr. Osman AKGÜL’ün yüksek teşvikiyle ancak 4 yıl sonra kitaplaştırılmıştır. Bu vesileyle evvela kitabın membaı olan yüksek lisans tezinin başlaması, ilerlemesi ve bitmesi sürecinde benden daha gayretli olduğunu düşündüğüm ve her türlü yardım ve desteği temin eden değerli danışman hocam Doç. Dr. Başak Işıl ALPAR’a, doktora sürecimde 2 yıl danışmanlığımı yapan ve lisansüstü eğitimime başladığım günden bu yana her görüşmemizde maddi ve manevi alemimde yeni ufuklar açan ve rehberlik eden kıymetli hocam Doç. Dr. Faruk TAŞÇI’ya, yüksek lisans tezimi kitaplaştırma sürecinde fikri, maddi ve manevi desteğini her an yanında hissettiğim kıymetdar abim Doç. Dr. Osman AKGÜL’e ve nasihat ve tecrübelerinden her daim istifade ettiğim ve hayatıma anlamlı bir dokunuş yapan muhterem hocam Prof. Dr. Sedat MURAT’a teşekkürü bir borç bilirim. Yeri gelmişken, bu ilk müstakil kitabımın basım aşamasında ebedi aleme irtihal eden eniştem Ahmet Ali KASANTUĞ’u ve bu vesileyle cümle geçmişlerimizi de binlerle rahmetle anmadan

geçemeyeceğim. Başta akademik hayatımın her safhasında benden fazla heyecanlanan, strese giren ve tüm diplomalarımın gerçek mimarı olan hürmetli peder ve valideme, kardeşlerim Merve ve Rokan'a, eğitim hayatımın ilk gününde okulumun kapısından beni ilk defa girdiren Arzu ablama, atalarım, apalarım, teyzelerime, amcalarım, dayılarıma, halalarım, yengelerime, kuzenlerime, yeğenlerime, abilerime, ablalarım ve bu mezkur süreç de dahil her daim yanımda olan ve isimlerini tek tek zikretsem belki de sayfaların yetmeyeceği tüm dost ve kardeşlerime ayrı ayrı muhabbetle müteşekkirim.

Can yeğenlerim

Abdülkerim Ali ve Amine Kevser'e ithafen...

Araş. Gör. Abdullah Miraç BÜKEY

1989 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Lisans eğitimini 2008-2013 yılları arasında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat-Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri (ÇAP) bölümlerinde tamamladı. 2011-2013 yıllarında Kuveyt Türk Katılım Bankası'nda yarı zamanlı çalıştı. Yüksek lisansını 2016 yılında İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalında tamamladı. Halihazırda İstanbul Üniversitesi İktisat Bölümünde doktora çalışmalarına devam etmektedir. Aynı bölümde Teknoloji ve Sanayi İktisadı Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaya devam eden BÜKEY'in makro ekonomi alanında muhtelif makale ve kitap bölümleri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZGEÇMİŞ	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1. SEBEPLERİ VE UNSURLARIYLA EKONOMİK KRİZLER VE TÜRLERİ	5
1.1. Ekonomik Kriz Kavramı	5
1.2. Ekonomik Kriz Safhaları.....	8
1.3. Ekonomik Krizlerin Özellikleri.....	11
1.3.1 Krizlerin Ani Oluşu.....	12
1.3.2. Tehditlerin Yanı Sıra Yeni Fırsatlar İhtiva Etmesi	12
1.3.3. Yayılma Hasiyeti.....	13
1.4. Ekonomik Kriz Türleri.....	14
1.4.1. Reel Sektör Krizleri.....	15
1.4.1.1. Mal ve Hizmet Piyasalarında Kriz	16
1.4.1.2. İşgücü Piyasalarında Kriz.....	17
1.4.2. Finansal Krizler	18
1.4.2.1. Dış Borç Krizi	19

1.4.2.2. Döviz Krizi.....	20
1.4.2.3. Bankacılık Krizi	21
1.5. Ekonomik Krizlerin Sebepleri.....	22
1.5.1. Reel Sektör Krizlerinin Sebepleri	22
1.5.1.1. Tekelci Yapı	23
1.5.1.2. Üretim ve Girdi Maliyetleri.....	25
1.5.1.3. Düşük Döviz Kuru	26
1.5.1.4. Bürokratik İşlemler	27
1.5.1.5. Kayıtdışı Sektör.....	28
1.5.1.6. Faiz Politikaları	30
1.5.1.7. Gelir Dağılımı Adaletsizliği	32
1.5.2. Finansal Krizlerin Sebepleri.....	34
1.5.2.1. Asimetrik Bilgi.....	36
1.5.2.2. Finansal Balonlar.....	40
1.5.2.3. Faiz Oranları.....	43
1.5.2.4. Menkul Kıymetleştirme (Seküritizasyon)	46
İKİNCİ BÖLÜM.....	49
2. MUHTELİF YÖNLERİYLE GELİR DAĞILIMI VE GELİR DAĞILIMINA ETKİ EDEN UNSURLAR.....	49
2.1. Gelir Dağılımı Teorileri	51
2.1.1. Klasik İktisat ve Gelir Dağılımı	52
2.1.2. Neoklasik İktisat ve Gelir Dağılımı	55
2.1.3. Keynesyen İktisat ve Gelir Dağılımı	58
2.1.4. Marksist İktisat ve Gelir Dağılımı.....	62
2.2. Gelir Dağılımı Türleri	69

2.2.1. Kişisel Gelir Dağılımı	70
2.2.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	71
2.2.3. Bölgesel Gelir Dağılımı	72
2.2.4. Sektörel Gelir Dağılımı	73
2.3. GELİR DAĞILIMI ÖLÇÜM METOTLARI.....	74
2.3.1. Yüzde Paylar Analizi	75
2.3.2. Lorenz Eğrisi.....	76
2.3.3. Gini Katsayısı.....	78
2.4. Gelir Dağılımına Tesir Eden Bazı Makro İktisadi Unsurlar ...	79
2.4.1. İktisadi Büyüme	80
2.4.2. Küreselleşme	83
2.4.3. Enflasyon.....	87
2.4.4. Vergi Politikası.....	88
2.4.5. Faiz	91
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	95
3. 1994, 2001 VE 2008 EKONOMİK KRİZLERİNİN GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....	95
3.1. Türkiye’de 1980 Yılı Sonrasındaki Büyük İktisadi Krizler	95
3.1.1. Nisan 1994 Krizi	95
3.1.2. Şubat 2001 Krizi.....	96
3.1.3. Küresel 2008 Krizi	97
3.2. Literatür Taraması.....	99
3.3. Ampirik Bulgular	105
3.3.1. Veri Seti ve Değişkenlerin Elde Edilmesi.....	105
3.3.2. Yöntem.....	107

3.3.3. Ekonometrik Modelleme.....	107
3.3.3.1. Durağanlık Analizi ve Birim Kök Testleri.....	108
3.3.3.1. Eşbütünleşme Analizi, Hata Düzeltme Modeli ve Uzun Dönem Katsayıları.....	115
SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA.....	138

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Dickey-Fuller GLS (DF) ve Augmented Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testleri.....	112
Tablo 2: Yapısal kırılmalı Augmented Dickey-Fuller (ADF), Perron ve Ziwot-Andrews (ZA) Birim Kök Testleri	113
Tablo 3: Jargue-Bera Normallik Testi	117
Tablo 4: Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Testi	117
Tablo 5: Sabit Varyans Testleri.....	118
Tablo 6: Ramsey Reset Testi.....	118
Tablo 7: ARDL Sınır Testi Sonuçları.....	120
Tablo 8: Hata Düzeltme Modeli.....	121
Tablo 9: ARDL (5,6,6,6) Modeli Uzun Dönem Katsayıları	124

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Lorenz Eğrisi (Türkiye-2005).....	77
Şekil 2: Kuznets Eğrisi	82
Şekil 3: Türkiye’de 1978-2017 Gini Katsayısının Seyri (Logaritmik Form).....	109
Şekil 4: Gini Katsayısı Serisi İçin Korelogram Analizi (Düzey Değeri)	110
Şekil 5: Gini Katsayısı Serisi İçin Korelogram Analizi (1. Fark)....	111
Şekil 6: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (Akaike Bilgi Kriteri)	116
Şekil 7: Cusum ve Cusum2 Testleri	118

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
EVDS:	Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
DİE:	Devlet İstatistik Enstitüsü
GSMH:	Gayrı Safi Milli Hasıla
GSYH:	Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla
İMKB:	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KDV:	Katma Değer Vergisi
OPEC:	Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
ÖTV:	Özel Tüketim Vergisi
TDK:	Türk Dil Kurumu
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP:	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

GİRİŞ

Ekonomik krizler ekonomideki arz ve talep dengesini aniden ve şiddetle bozan sıkıntılı süreçlerdir. Bu dengenin aniden bozulması, kriz zeminini yavaş yavaş hazırlayan hiçbir sebebin mevcut olmadığı manasına gelmez. Mesela Şubat 2001 Krizi'nin yalnızca siyasi bir gerginliğin (anayasa kitapçığı krizi) neticesi olduğunun öne sürülmesi; kalp hastalığı bulunan bir adamın herhangi bir olay karşısında aşırı derecede sinirlenerek veya hüzünlenecek kalp krizi geçirip ölmesi ve bu adamın ölüm sebebinin sinirlenmek veya hüzünlenecek olduğu iddia edilmesine benzer. Elbette 2001 Krizi'nin de zeminini hazırlayan dış borçların yine dış borçla finanse edilmesi, seçim ekonomileri, rant ve yolsuzluklar gibi unsurlar mevcuttu.

Ekonomik krizler bazen semptom göstermeyen sinsi hastalıklar gibi başlangıç sinyalleri verir. Bu sinyaller ekonomik büyüme, milli gelir, faiz oranları, enflasyon, işsizlik ve gelir dağılımı gibi ekonomik göstergelerdeki değişimlerdir. Söz konusu ekonomik göstergelerdeki anormal ve/veya ani değişimler kriz belirtisidir. Nasıl ki bir insan sağlık kontrolüne girdiğinde, değerlerinde ölçülen yüksek vücut ısısı, anormal kan değerleri gibi teşhisler bir hastalık belirtisi ise; bir ekonominin göstergelerinde görülen anormal değişimler de birer kriz emaresidir.

Yukarıda anlatılanlara binaen ekonomik krizler bir ekonominin hasta olmasına benzetilebilir. Yani ekonomilerin de insanlar gibi bazen hasta olduğu, iyileştiği ve sağlıklı olduğu dönemler mevcuttur. İnsan

vücudunun kendi içerisinde sistematik organ ve organizmalardan meydana gelmesi gibi ekonomiler de mal ve hizmet piyasaları, finansal piyasalar ve emek piyasaları gibi farklı denge türlerinin bir araya gelmesinden müteşekkil kendi içerisindeki organize yapılardan mürekkeptir. O halde vücudun herhangi bir organındaki bir hastalığın diğer organlara da sirayet etmesi, etkilemesi veya bir kanser hücresinin metastaz yapması gibi; ekonominin herhangi bir sektöründe veya organizasyonunda meydana gelen bir kriz diğer sektör ve/veya organizasyonlarına da sıçrayacak; hatta hastalığın tüm vücuda yayılması gibi ekonominin bütününe tesiri altına alacaktır.

Ekonomik krizlerin bu yayılma hasiyeti dikkate alındığında, etkisi altına aldığı alanlardan biri de kaçınılmaz olarak bütüncül sistemin bir parçası olan gelir dağılımı sahası olacaktır. Milli gelirin toplumda nasıl dağıldığını ve/veya dağıtıldığını inceleyen gelir dağılımı alanı, toplumsal refahın sağlanmasında kilit rol oynayan ana unsurlardandır. Sair enflasyon, büyüme gibi ekonomik parametrelerin iktisat politikaları yoluyla kontrol edilebilmesi mümkün iken; gelir dağılımında adaletin sağlanması nispeten daha zordur. Nitekim gelir dağılımı adaletsizliği gelişmiş olarak tabir edilen ekonomilerde dahi görülebilmektedir.

Ekonomik krizler neticesinde mezkur ekonomik göstergelerde meydana gelen değişimler gelir dağılımını da farklı yönlerde etkilemektedir. Bu bağlamda söz konusu çalışmada, ekonomik kriz dönemlerinin gelir dağılımına olan etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Ülkemiz iktisat literatüründe, özellikle hesaplanmasındaki zorluklar ve eksiklikler nedeniyle veri elde etme noktasında karşılaşılan güçlükler, gelir dağılımı ile ilgili uygulamalı olarak az sayıda çalışma yapılmasına sebep olmuştur. Bu durum literatürümüzde ufak bir boşluk meydana getirmiştir. İşte bu çalışmadaki hareket noktası olarak seçilen literatürdeki bu boşluk, bir zaman serisi analizi yardımıyla küçük bir katkı ile de olsa doldurulmaya çalışılacaktır. Söz konusu analizde, Türkiye’de ekonomide yapısal değişikliğe gidilen 1980 sonrası dönem yıllar itibariyle baz alınacaktır.

Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde ekonomik krizler teorik çerçevede incelenecektir. Ekonomik krizler kavramsal olarak genel bir şekilde ele alınacak, akabinde türleri ve sebepleri açısından incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde gelir dağılımı muhtelif yönleriyle incelenecektir. Bu bağlamda gelir dağılımı teorileri etraflıca ele alınmaya çalışılacak, ardından gelir dağılımı türleri ve ölçüm metotları hakkında malumat verildikten sonra gelir dağılımına tesir eden bazı makro ekonomik göstergelerin gelir dağılımı ile ilişkisi incelenecektir.

Çalışmanın son bölümünde ise öncelikle 1978-2017 yılları arasında Türkiye’de meydana gelmiş olan büyük ekonomik krizler kronolojik olarak aktarılacak, daha sonra gelir dağılımına tesiri olan seçilmiş bazı makro ekonomik göstergelerin yine aynı yıllar arasında ülkemizdeki seyri bilhassa 1994, 2001 ve 2008 krizleri bağlamında izlenmeye çalışılacaktır. Daha sonra ise ARDL sınır testi yaklaşımı hakkında bilgi verilecek, literatür taraması aktarılacak ve Türkiye’de 1978-2017

yılları arasındaki sürece ait veriler kullanılarak ARDL sınır testi yaklaşımı ile mezkur ekonomik krizlerin Türkiye’de gelir dağılımına tesirinin değerlendirilmesi yapılmaya ve yorumlanmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SEBEPLERİ VE UNSURLARIYLA EKONOMİK KRİZLER VE TÜRLERİ

1.1. Ekonomik Kriz Kavramı

Muhtelif ilmi sahalarda “buhran, bunalım, badire, nöbet” gibi farklı kelimelerle kullanılan “kriz” kelimesi, Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde “*Bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran*” olarak tanımlanmıştır.² Krizin bir başka tanımı ise “*tüketilemeyen üretimin doğurduğu ekonomik çöküntü*” şeklinde ifade edilmektedir.³ İktisadi ıstılahta ise içerisinde bulunduğu çevre, şartlar ve dönemin tesirinde olduğu için, tek bir hususi tanım olmamakla beraber bazı emarelerin zuhur etmesi neticesinde ortaya çıkan⁴, ekonomik sistem içerisindeki birtakım denge unsurlarını bozan⁵ ve ekonomideki temel yapısal özellikleri tahrip eden durumlar olarak tarif edilebilir.

“Kriz” kelimesinin bu çeşitli tanımlamalarından yola çıkılırsa ekonomik kriz safhaları zorlu ve sıkıntılı süreçler olarak algılanabilir. Genel olarak bu doğru bir yargıdır. Lakin bazen ekonomik krizlerden

² Türk Dil Kurumu, [TDK], “Kriz”, 2019.

³ Orhan Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, 5. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, Ekim 1993, s. 39.

⁴ Nilgün Tunçcan Ongan, **Ekonomik Krizin Emek Piyasalarına Etkileri**, İstanbul, Birleşik Metal-İş Yayınları, No:16, 2005, s. 14.

⁵ “İktisadi Kriz Nedir? Finansal Kriz Nedir? Finansal Kriz Türleri Nelerdir?”, 13 Şubat 2013, (Çevrimiçi) <http://www.gercekportal.com>, 13.12.2014.

toplumun muhtelif kesimleri, geri kalan ekseriyetin aleyhine olsa da kazançlı olarak çıkabilmektedir.

Ekonomik kriz en dar tanımıyla ekonomideki arz ve talep dengesinin aniden ve şiddetle bozulmasıdır.⁶ İşte söz konusu dengenin bozulduğu çeşitli piyasalar vardır.

Alıcı ve satıcıların karşı karşıya geldikleri ve mübadelede buldukları ortama piyasa denir.⁷ Bir ekonomik sistemde ise bu piyasalar, makro iktisat literatüründe genel olarak mal ve para piyasaları olmak üzere iki şekilde ele alınır. Ancak bu iki piyasaya bir de üçüncü olarak emek piyasası da eklenebilir.

Mal piyasası mal ve hizmetlerin alınıp satıldığı, denge toplam çıktının ve bu çıktılarının fiyatlarının belirlendiği piyasalardır.⁸ Para piyasası ise finansal araçların alınıp satıldığı ve denge faiz oranının belirlendiği piyasalardır.⁹ Emek piyasası ise emek gücünün arz ve talep edildiği ve ücret düzeylerinin belirlendiği piyasalar olarak tanımlanabilir.¹⁰ Bu piyasalarda fiyatlar, faiz oranları, döviz kurları, para arzı ve ücretler belirli bir seviyede seyir halindedir. İşte bu arz ve talebin kesişmesiyle oluşan dengelerin herhangi bir sebeple aniden bozulması ekonomik kriz halini ifade eder.

⁶ Arif Yavuz, **İşgücü, İstihdam ve Kriz Olgusu**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2010-122, 2012, s. 15.

⁷ Erdoğan Alkin, **İktisat**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1992, s. 16.

⁸ **A.e.**, s. 16.

⁹ H. Ozan Eruygur, **İktisada Giriş Ders Notları**, Gazi Üniversitesi-İktisat Bölümü, 2010, s. 1.

¹⁰ Gökçe Cerev ve Bora Yenihan, “İşgücü Piyasası Temel Kavramları Doğrultusunda Elazığ İli İşgücü Piyasasının Mevcut Durumu ve Analizi”, **Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:1, 2017, s. 78.

Bu çerçeveden bakıldığında 1929 Büyük Buhranı mal piyasasındaki dengenin bozulmasından (mal arzı mal talebinden aşırı derecede fazla olmuştur); 2008 Küresel Ekonomik Kriz ise para piyasasındaki dengenin (para arzı para talebinin kat kat üstüne çıkmıştır) bozulmasından ileri gelmiştir.

Öte yandan bir ekonomik sistemde krizin var olduğunu gösteren bazı belirtiler vardır. Bunlar makro ekonomik göstergelerdeki değişimlerdir. Bu makro ekonomik göstergeler ise gayri safi milli hasıla, büyüme oranları, fiyatlar genel seviyesi, işsizlik oranları, istihdam, döviz kuru, dış ticaret dengesi, gelir dağılımı, faiz oranları ve bütçe dengesi gibi parametrelerdir. İşte bu göstergelerdeki ve bunlara bağlı rakam ve oranlardaki anormal değişimler kriz göstergeleridir. Nasıl ki bir insandaki ölçülen yüksek bir vücut ısısı bir hastalığın işareti ise, bir ekonominin bu niceliklerindeki müşahede edilen anormal rakamlar, oranlar veya değişimler de kriz emaresidir.

Esasen bu parametreler birbirini etkileyen girift bir sistem içerisinde. Yani herhangi bir makro ekonomik göstergede meydana gelen değişim, bir diğer göstergede de değişime yol açacaktır. Mesela faiz oranlarındaki aşırı bir yükselik yatırım oranlarına doğrudan tesir edecek ve yatırımları düşürecektir. Bu ise ekonomik büyümeyi yavaşlatacak, büyümedeki düşüş ise istihdam oranlarını azaltacaktır. İşte bu göstergeler böyle iç içe geçmişlerdir ve aralarındaki yüksek bir korelasyonla birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır.

Söz konusu parametrelerdeki değişimlerin şiddetine bağlı olarak ekonomik bir krizler çeşitli safhalara ayrılabilir. Bu devreler resesyon, depresyon, kıtlık ve stagflasyondur.

1.2. Ekonomik Kriz Safhaları

Çalışmanın başında da belirtildiği üzere ekonomik krizler ekonomik göstergeler açısından kötüye giden süreçlerdir. Bu kötüye gidişin de safhaları vardır. Bu durum literatürde genelde üç safhada ele alınır. Bunlar resesyon (durgunluk), depresyon ve stagflasyondur. Bunlara ek olarak iktisat literatürünün bir kısmında ise kıtlık kavramı da dördüncü bir safha olarak ele alınmaktadır. Şimdi bu ekonomik kriz safhalarının üzerlerinde kısaca durmakta fayda vardır.

İlk safha resesyondur. Resesyon, en basit tanımıyla GSYH'nin üst üste iki çeyrek küçülmesi durumudur. Türkiye'de ise üst üste üç çeyreklik küçülme resesyon adını alır. Resesyon süresinin uzaması ise ciddi bir ekonomik kriz göstergesidir.¹¹ Resesyon dönemlerinde ekonomik hayat canlılığını kaybeder, piyasalardaki hareketlilik yavaşlar ve alım, satım ve sipariş gibi ekonomik etkinliklerde azalmalar görülür.

Talebin düşmesine bağlı olarak üretimde ve ticari hareketlilikte azalma, fiyat düşüşleri ve bunlara paralel olarak da işsizlikte artışlar meydana gelmektedir. Böylece alım gücü de düşerek, daralma

¹¹ Gedik Yatırım Menkul Değerler A.Ş., **Ekonomilerde Durgunluk (Resesyon) Dönemleri (ABD Ve Türkiye Örnekleri)**, İstanbul, Gedik Araştırma, 20.02.2008, s. 3.

sürecinin uzaması riski ortaya çıkar ve ekonomik kriz emareleri ortaya çıkar.

Reel ekonomideki büyüme hızının oldukça yavaşlaması, buna bağlı olarak işsizlikteki artış ve özellikle konut fiyatlarındaki düşüş muhtemel bir resesyonun alameti olabilir.¹²

İkinci safha depresyondur. Depresyon, GSYH'deki küçülmenin en az üç çeyrek üst üste devam etmesi halidir. Yani diğer bir deyişle resesyonun uzaması durumudur. Ekonomide depresyon sürecinde üretim ve milli gelir hızlı ve sert bir düşüş yaşar. Buna binaen işsizlik büyük bir alanda yaygınlaşır, fiyatlar genel seviyesi düşme meyli gösterir (deflasyon), bunların hepsine bağlı olarak da toplam satın alma gücü düşer ve bu hal de talep düşüşünü daha da hızlandırarak bir kısır döngü haline getirir.¹³

Depresyonu resesyondan ayıran iki temel nokta vardır. Bunlardan birisi depresyonun daha uzun süreli bir çöküşü ifade etmesidir. İkincisi ise depresyondaki küçülme hızının daha yüksek seyretmesidir. Bazı iktisatçılara göre GSYH'deki küçülmenin depresyon olarak kabul edilmesi için asgari yüzde 10 dolayında bir küçülme olması gerekir. Hatta öyle ki, ABD'de Büyük Depresyon (1929) süresince GSYH neredeyse yarı yarıya düşmüştür. 1929'da 103,6 milyar dolar

¹² A.e., s. 5.

¹³ "İktisadi Depresyon Nedir?", (Çevrimiçi) <http://www.iktisatsozlugu.com/nedir-74-İKTİSADİ%20DEPRESYON>, 14.12.2014.

olan GSYH, depresyonun son yılı olarak kabul edilen 1933 yılında 56,4 milyar dolara gerilemiştir.¹⁴

Üçüncü safha ise stagflasyondur. Ekonomi durgunluğa girdiği zamanlarda, fiyatlar genel seviyesinde de talep kanunu gereğince düşüş meyli vardır. Lakin iktisat teorisine tezat bir durum olarak, 1970’li yıllardaki Petrol Krizi döneminde durgunluk ile enflasyon bir arada yaşanmıştır. İşte bu duruma, İngilizcede durgunluk manasına gelen “stagnation” ve para bolluğu veya enflasyon manasındaki “inflation” kelimelerinin birleşiminden oluşan “stagflation” ismi verilmiştir.¹⁵

Stagflasyon diğer bir deyişle, nominal talepteki azalmaya mukabil fiyatların buna ayak uyduramaması şeklinde de tanımlanabilir. Nitekim 1969 yılında İngiltere’de GSYH’deki küçülme % 0,5 olmasına mukabil, fiyatlar genel düzeyindeki artış % 5,5 olmuştur.¹⁶

Stagflasyonun sebepleri üzerinde muhtelif fikirler mevcut olmakla birlikte, ekseriyetteki iktisatçılara göre en temel sebep maliyet enflasyonudur. Bilhassa hammadde (1970’lerdeki petrol fiyatları gibi) fiyatlarındaki artıştır.¹⁷

Literatürdeki son ekonomik kriz safhası ise kıtlıktır. Kıtlık, belirlenen fiyat seviyesinde talebin arzdan daha fazla olduğu durumdur. Bu talep

¹⁴ Mahfi Eğilmez, “Ekonomik Krizleri Anlama Rehberi”, **Kendime Yazılar**, 15 Kasım 2012, s. 1.

¹⁵ “Stagflasyon nedir?” (Çevimiçi) <http://www.iktisatsozlugu.com/nedir-4705-STAGFLASYON>, 14.12.2014.

¹⁶ Ongan, **A.g.e.**, s. 14.

¹⁷ **A.e.**, s. 15.

fazlası genellikle belirli ürün veya hizmetler içindir. Tüketim harcamalarındaki aşırı artışlar ve üretim yetersizlikleri gibi etkenler kıtlık sebebidirler.¹⁸

1.3. Ekonomik Krizlerin Özellikleri

Ekonomik krizleri daha iyi kavramak hususunda krizlere has özellikler de incelenmelidir. Bu çerçevede makro ekonomik göstergelerdeki her negatif hareketliliğe ekonomik kriz demek doğru değildir. Konjonktürel olarak da bu göstergelerde düşüşler veya artışlar görülebilir.

Ekonomideki herhangi bir gelişmenin kriz olarak değerlendirilebilmesi için belirli nitelikleri taşıması gerekir. Bu noktada ekonomik krizler ortak özelliklere sahiptir. İktisatçılara göre krizlerin üç temel unsuru vardır. Bunlar:¹⁹

- Krizlerin aniden, beklenmedik ve tahmin edilemez oluşu,
- Tehlike ve tehdit unsuru ihtiva etmesinin yanı sıra yeni fırsatlar öne çıkarması,
- Yayılma, sıçrama ve bulaşma hasiyeti göstermesidir.

Bu temel unsurların izah edilmesi konumuz açısından pek önemlidir.

¹⁸ “Ekonomik Kriz Dönemleri; Stagflasyon, Enflasyon, Durgunluk ve Kıtlık”, (Çevrimiçi) <http://www.ekodialog.com>, 16.12.2014.

¹⁹ Coşkun Can Aktan ve Hüseyin Şen, “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, **Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı**, Sayı: 42, Cilt: 2, Kasım-Aralık 2001, s. 1226.

1.3.1 Krizlerin Ani Oluşu

Krizlerin en çok göze çarpan özelliği aniden, beklenmedik bir anda vuku bulmasıdır. Şu halde uygulanan iktisat politikası gereği yaşanan gelişmeler kriz olarak tanımlanamaz. Faraza, aşırı derecede ısınan bir ekonomiyi soğutmak adına alınan sıkı bir mali politika veya para politikası tedbirlerinden sonra döviz kurlarında artış veya büyüme hızında bir düşüş olsun. Bu gelişme kriz olarak adlandırılmaz; çünkü zaten beklenen, istenen bir durum söz konusudur.

Meseleye bir de “kriz” kelimesinin nüansından bakılırsa, konu daha da netleşir. Tıp dilinde “miyokard enfarktüsü” olarak adlandırılan, umumi tabiriyle kalp krizi olarak bilinen hastalık da aniden ortaya çıkar ve kritik müdahaleler kısıtlı bir zaman diliminde yapılamazsa hasta kaybedilir. Zaten aniden ortaya çıkıyor olmasaydı, hastalık “kriz” kelimesiyle birlikte zikredilmezdi.

1.3.2. Tehditlerin Yanı Sıra Yeni Fırsatlar İhtiva Etmesi

Ekonomik kriz dönemleri zorlu ve sıkıntılı süreçlerdir. Fakat bazen bazı kesimler açısından olumlu neticeler de ihtiva eder. Kriz safhaları güvensizliğin, belirsizliğin ve riskin hakim olduğu dönemlerdir. İşte böyle dönemlerde fertlerde, hane halklarında ve tüzel kişiliklerde tasarruf meyli artar. Bu da mikro planda geliri doğrudan, makro planda ise dolaylı olarak artırıcı tesire sahiptir.²⁰

²⁰ A.e., s. 1226.

Kriz dönemlerinde mecburi devalüasyona gidilmesi ise ihracatı, dolaylı olarak da yeni üretim süreçlerini teşvik ederken; ithalatı da azalma eğilimine sokar. Böylece GSYH'ye de artırıcı cihette bir etkide bulunur.

Bir de bilhassa finansal krizler bazı kesimler adına yeni fırsatlar anlamına gelir. Misalen, 2008 Küresel Kriz Safhası'na elinde likidite sahibi olarak girenler reel varlıkların değerleri düştüğü için, onları daha ucuza satın alma fırsatını yakalamışlardır. Söz gelimi 500.000 TL değeri olan bir evi 250.000 TL'ye alma şansı elde etmişlerdir.²¹

1.3.3. Yayılma Hasiyeti

Ekonomik krizlerin hastalık gibi yayılma ve bulaşma vasıfları da vardır. Mesela bir kalp krizi vakasında hastalık nasıl beyne, böbreklere ve sair organlara da zarar veriyorsa; ekonomik krizler de yalnızca ortaya çıktıkları organizasyona, sektöre ve ülke ekonomisine değil; diğer sistemlere de zarar verir, onlara da yayılır, bulaşır, tesiri altına alır.

Küreselleşme ülke ekonomileri arasındaki sınırları kaldırmıştır. Dolayısıyla ekonomiler birbirine neredeyse entegre olmuş, iç içe geçmiş, girift hale gelmiştir. Bu nedenle artık ekonomiler birbirlerinden daha çok etkilenir hale gelmişlerdir. Nitekim 2008 Küresel Krizi, 2007 Haziran ayında ABD'de başlamış, Temmuz ayında Avustralya ve Avrupa'ya, Ağustos ayında da Asya'ya

²¹ Yavuz, **A.g.e.**, s. 31.

sıçrayarak tüm dünya ekonomilerine bulaşmıştır.²² Müşahede edildiği üzere kriz 1-2 ay gibi kısa bir zaman zarfı içerisinde kötü huylu bir tümör gibi tüm dünya ekonomilerine yayılmış, bu yüzden de “Küresel” Ekonomik Kriz adıyla zikredilmiştir.

1.4. Ekonomik Kriz Türleri

Esasen krizler reel sektör ve finans sektörü krizleri şeklinde kalın çizgilerle ayrılamaz. Çünkü sabıkan zikredildiği üzere finans sektörü reel sektörün sermaye kanadındaki boşluğu doldurur ve bu iki sektör birbiri ile daimi olarak irtibat halindedir. Dolayısıyla bu iki sektörden herhangi birisinden kaynaklanan krizin diğerine de tesir etmesi kaçınılmaz olacaktır.

Bu hususiyete binaen literatürde kriz çeşitlerine dair standart bir tasnif yoktur. Ancak ekonomik krizler temel olarak iki ana grupta toplanabilir. Bunlar reel sektör krizleri ve finansal krizlerdir. İsimlerinden de anlaşılacağı üzere biri reel sektör üzerinde, diğeri finans sektörü üzerinde zuhur eder.

Reel sektör krizleri tarım, sanayi ve kısmen de hizmet sektöründe ortaya çıkan ve üretim ve istihdama doğrudan tesir eden krizlerdir. Burada hizmet sektörü için “kısmen” diye ifade edilmesi, finans sektörünün de hizmet sektörü adıyla zikredilmesindedir. Reel krizler mal, hizmet sektörleri ve işgücü piyasalarında şiddetli üretim ve istihdam daralmalarına yol açabilir. Reel sektör krizleri mal ve hizmet

²² Halil Tunalı, “Mortgage Sistemi: Temelleri, Gelişimi ve Krizi”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 58, Sayı:1, İstanbul, Yıl: 2008, s. 119.

piyasalarında kriz ve işgücü piyasalarında kriz olmak üzere kendi içerisinde ikiye ayrılır.²³

Temel fonksiyonu reel sektör faaliyetleri için ihtiyaç duyulan finansmanı sağlamak olan finansal sektörde vuku bulan krizler finansal krizlerdir. Finansal krizler finansal sektör faaliyetlerinin işleyişini, beklenmedik ve önemli ölçüde olumsuz etkileyecek durumların ortaya çıkması olarak tanımlanmaktadır.²⁴ Finansal piyasalarda asimetrik bilginin hakim olması, piyasanın şeffaf bir görünümünden uzak olması ve alım satım işlemlerini yapan şahısların kimliklerinin belirsiz olması spekülasyonu bu sektörün içerisine ister istemez dahil etmektedir. Finansal krizler kendi içerisinde dış borç krizi, döviz krizi ve bankacılık krizi olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır.²⁵

1.4.1. Reel Sektör Krizleri

Reel sektör krizleri ekonomide asli üretimin yapıldığı piyasalarda ortaya çıkan krizler olduğundan dolayı üretimi ve istihdamı doğrudan ve seri bir şekilde etkiler. Bu çerçevede üretim bağlamında mal ve

²³ “Finansal Krizin Reel Sektör Üzerindeki Etkileri ve Kriz Sonrası Temel Göstergelerdeki Değişim: Kayseri Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 17, No: 2, 2012, s. 122.

²⁴ H. Levent Dalyancı, “Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizlerin Ekonometrik Analizi”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 29, Sayı: 2, 2010, s. 6.

²⁵ Başak Işıl Çetin, **İktisadi Sistemler Bağlamında Gelir Dağılımı-Kredi Ekonomisi İlişkisi Ve Türkiye**, Ankara, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın No: 41, 2013, s. 145.

hizmet piyasalarında krizler ve istihdam bağlamında işgücü piyasalarında krizler olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

1.4.1.1. Mal ve Hizmet Piyasalarında Kriz

Mal ve hizmet piyasaları ekonominin doğrudan üretim yapan kısımlarıdır. O halde reel krizler mal piyasalarındaki arz talep dengesinin bozulmasından ileri gelir. Arz noktasından ele alındığında beklenmedik maliyet artışları, teknolojik değişimler, doğal afetler, finansman sorunları, ham madde ve ara mal noksanlığı gibi birçok etken üretimde problemlere yol açar. Dolayısıyla gayri safi yurtiçi hasılda artış hızında yetersizlikler meydana gelir ve bu da arz kaynaklı bir kriz manasına gelir.

Vaka talep cephesinden ele alınırsa piyasadaki talep daralması göze çarpacaktır. Aslında ekonomik krizler dünyadaki cari ekonomik sistemin kronik hastalığıdır ve sürekli nükseder. Bu nüks ekseriyetle talep yetersizliğinden kaynaklanır. Çünkü mevcut sistem mütemadiyen üretim üzerine bina edilmiştir. Bu sürekli üretim ve stoklanma, mukabilinde talebi göremezse kriz patlak verir. Nitekim 1929 Büyük Bunalımı'ndan sonra hakim olmaya başlayan Keynesyen Ekonomik Model, bu daralan ve sıkışan talebi canlandırmaya yönelik devlet müdahalesini desteklemektedir. Mal ve hizmet piyasalarında dengenin bozulmasına neden olan ve talep daralmasından kaynaklanan krizlerin sebepleri arasında likidite yetersizliği, satın

alma gücünün azlığı, yüksek enflasyon, piyasalardaki güvensizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi daha birçok unsur gösterilebilir.²⁶

1.4.1.2. İşgücü Piyasalarında Kriz

İşgücü piyasalarında emek talebi ve arzı arasındaki dengesizlikten kaynaklanan krizlerdir. Arz ve talep arasındaki dengesizlik sonucu işsizlik meselesi ortaya çıkmaktadır. İşsizlik en genel tanımıyla, çalışma istek ve kabiliyeti bulunduğu halde cari ücret haddinde iş bulamama vaziyetidir. İşsizlik ictimai hayata zarar verdiği gibi ferde de psikolojik, ruhi ve bedeni açılardan zarar verir. İşsizliğin ictimai ve ferdi hayata zararları üzerine yapılan ilk çalışmalar, 1929 Buhranı zamanlarında yapılmış ve günümüze değin derinleştirilmiştir.²⁷

İşsizliğin ferdi zararları temelde iki noktada ele alınabilir. Bunlar bedeni sağlık sorunları ve ruhi sorunlardır. İş sahibi olmak ferde hayatını kazanma imkanı, zaman algısı, sosyal çevre, sosyal kimlik, statü ve hayat düzeni gibi faydalar sağlar. Dolayısıyla işini kaybeden şahıs bu hak ve faydalardan mahrum kalacaktır. İşsizlik endişe, depresyon, umutsuzluk, hayattan zevk alamama, özgüven kaybı,

²⁶ Nihat Işık ve Erhan Duman, “1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2012, s. 77-78.

²⁷ Naci Gündoğan, “İşsizlik”, **Çalışma Ekonomisi-II**, Naci Gündoğan ve M. Kemal Biçerli (ed.), Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2755, Ocak 2013, s. 132.

karamsarlık, işe yaramama duygusu, boşluğa düşme ve asabiyet gibi ruhsal sağlık sorunlarına sebep olabilir.²⁸

İşsizlerde bedensel sağlık sorunlarının daha sık görüldüğü birçok araştırmada elde edilen bir neticedir. Yapılan çalışmalara göre işsizler çalışanlara nispeten daha çok hastalanır ve hastalık süreleri de daha uzundur. İşsizlik genellikle psikosomatik hastalıklara²⁹ sebebiyet verir. Beslenme ve uyku bozuklukları, yorgunluk, halsizlik, mide ya da karın ağrıları, kalp ve dolaşım hastalıkları, tansiyon, kolesterol gibi iç sıkıntılardan da kaynaklanan hastalıklar, işsizlik referanslı hastalıklardır denilebilir.³⁰

1.4.2. Finansal Krizler

Finans sektörü bir ekonominin sermaye kanadını oluşturan ve reel ekonomiye kaynak aktaran koludur. Bu sebeple finans sektöründe ortaya çıkan bir problem kaçınılmaz olarak reel sektörü de etkisi altına alacaktır. Bu bağlamda ekonominin bütününe tesiri altına alan finansal krizler dış borç, döviz ve bankacılık krizi olmak üzere üç başlık altında ele alınacaktır.

²⁸ M. Yaşar Tınar vd., “Emeklilik ve İşsizlik Psikolojisi”, **Çalışma Psikolojisi**, S. Leman Bilgin ve A. Ayşe Özdemir (ed.), Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No:2756, Ocak 2013, s. 208.

²⁹ **Psikosomatik hastalık**: Psikolojik kökenli bedensel hastalıklardır. Yunanca ruh manasına gelen “psyche” ile beden manasına gelen “soma” kelimelerinin birleşiminden teşekkül eder. Bkz. Ömer Tunçer, “Stres, Psikosomatik ve Somatoform Bozukluklar”, **İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi**, Sayı: 47, 2005, s. 155-157.

³⁰ Tınar, A.g.e., s. 208.

1.4.2.1. Dış Borç Krizi

Kamu veya özel sektörün dış borçlarını ödeyememesi neticesinde vuku bulan krizlerdir. Dış borç krizi ekseriyetle az gelişmiş ülke ekonomilerinde meydana gelir. Az gelişmiş ülke ekonomileri, sermaye yapıları bakımından güçsüz oldukları için yatırımlarını ya karşılıksız para basarak ya da dış borç ile finanse etmektedirler. Karşılıksız para basmanın maliyeti ise doğrudan fiyatlar genel seviyesini sıçratmaktır, ki bu durumda geriye dış borç seçeneği kalmaktadır. Bu vaziyet ise az gelişmiş ekonomileri dış borca bağımlı hale getirir ve bu noktada kırılabilir bir yapıya sürükler.

1970'lerdeki Petrol Krizleri, dış borçlanma krizlerini küresel çapta tetiklemiştir. 1974 Krizi'nde OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) ülkeleri petrol fiyatlarını dört katına çıkarmış, bu da petrol ithalatçısı ülkelerin hem mevcut dış borçlarını hem de üretimlerini idame ettirebilmek için bundan sonra da ihtiyaç duyacakları enerji fiyatlarını geometrik olarak artırmıştır. Hal böyle olunca dış borç sorunu küresel hale gelmiş, petrol ithalatçısı ülkeler moratoryum ilan etmiş ve ihracatçı ülkeler ise alacaklarını tahsil edemez duruma düşmüştür. Netice olarak borçlu ülke ekonomileri iflasa sürüklenmiş, alacaklı ülkelerde ise üretimin azalmasından kaynaklı işsizlik sorunları baş göstermiştir. Mesela 1980 yılında, Üçüncü Dünya Ülkelerinin dış borçlarını ödeyememesinden

kaynaklanan ithalatlarını kısımları ABD’de 2 milyona yakın kişinin işsiz kalmasına neden olmuştur.³¹

1.4.2.2. Döviz Krizi

Bir ülke parasının spekülasyon neticesinde önemli ölçüde değer kaybettiği veya piyasalardaki etkin yabancı para cinsinin aşırı değerlendirildiği veya para politikası otoritesinin (genelde merkez bankaları) devalüasyona gitmek mecburiyetinde kaldığı durumlarda vuku bulan krizlerdir.³²

Literatürde “para krizi” veya “ödemeler dengesi krizi” olarak da adlandırılan döviz krizleri dış borcu yüksek olan ekonomilerde ağır tahribata sebebiyet vermektedir. Çünkü dış borç döviz cinsinden olduğu için milli paranın değer kaybı, mevcut borcu da kurların yükselmesi nispetinde artıracaktır.

Öte yandan ham madde, enerji ve/veya ara mal açısından ithalata bağımlı olan ülkelerde ise reel üretim de dışa bağımlı olmuş olur. Hal böyle olunca devalüasyon girdi fiyatlarını, dövizin değerlenmesi nispetinde artırarak üretim maliyetlerini yükseltir. Dolayısıyla reel üretimde ve GSYH’de düşüş, işsizlik ve enflasyon oranlarında da artış müşahede edilecektir.

Döviz krizi safhasında merkez bankasının döviz rezervini kullanarak piyasaya tahvil yoluyla döviz enjekte etmesi, faiz hadlerini artırarak

³¹ Ayten Olcar, “Türkiye’nin Dış Borç Sorunu ve Kriz Etkileri” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Çorum, 2013, s. 54.

³² Ongan, **A.g.e.**, s. 28.

sıcak para girişi sağlaması ve devalüasyon ilan edilmesi kısa vadeli mücadele politikaları iken; ithalatı azaltmaya ve/veya ihracatı artırmaya yönelik olarak yapısal değişimler icra edilmesi ise döviz krizi ile uzun vadeli mücadele politikalarıdır.³³

1.4.2.3. Bankacılık Krizi

Bankalar tasarruf sahibi mudilerden topladıkları fonları gerçek veya tüzel kişilere kredi olarak tahsis eden ve mukabilinde kredi faizi temin eden müesseselerdir.³⁴ Banka, bu kredi faizinden daha düşük bir mevduat faizini de mudilerine vermekte ve kredi faizi ile mevduat faizi arasındaki fark ve işlem ücretleri kadar nema elde etmektedir. İşte bu döngü içerisinde, bankanın verdiği kredilerin geri ödenmesinde problemlerle karşılaşılırsa banka zarara uğrar. Üstelik asıl fon sahibi mudilerine de mevduat faizlerini ödeyemez hale gelir. Bu noktada banka veya bankalar veya bankacılık sektörü krize girer, ki literatürde buna bankacılık krizi denir.³⁵

Bankacılık krizlerinin tesiri ekonominin bütününe şamildir. Hatta yapılan çalışmalara göre para krizleri ortalama bir buçuk yıl sürerken bankacılık krizleri ortalama üç yıl sürmektedir. Dolayısıyla bankacılık

³³ A.e., s. 29.

³⁴ Hatice Doğukanlı, “Finansal Sistem ve Finansal Kurumların Rolü”, **Finansal Kurumlar**, Mutlu Murat Koçyiğit (Ed.), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2772, 2013, s. 11.

³⁵ Ongan, A.g.e., s. 30.

krizlerinin ekonominin bütününe olan maliyeti ve üretime verdiği tahribat para krizlerine göre daha fazladır.³⁶

Bankacılık sektörü reel sektörün sermaye kaynağıdır. Yani bu sektörde ortaya çıkan bir problem reel sektöre olan kredi musluğunu daraltacak, bu da ekonomideki üretimi yavaşlatacaktır. Üretim azalışı işsizlik sorununu tetikleyecek ve ekonomideki toplam gelir azalacaktır.

1.5. Ekonomik Krizlerin Sebepleri

Esasen her ekonomik kriz nev-i şahsına münhasırdır. Yani her bir ekonomik krizin kendine has sebepleri, krize sebep olan ortamı ve krize yol açan faktörleri ve neticeleri ayrı ayrıdır. Bu bağlamda bu bölümde yalnızca kriz türleri üzerinden krizlerin sebepleri hakkında umumi bir çerçeve çizilecektir.

1.5.1. Reel Sektör Krizlerinin Sebepleri

Reel sektör krizleri bir önceki alt başlıkta iki boyutta incelenmişti: Mal ve hizmet piyasalarında krizler ve işgücü piyasalarında krizler. İktisat teorisinde mal ve hizmet üretimi için dört faktör bulunur. Bunlar emek, sermaye, doğal kaynak ve müteşebbistir. Bu dört faktörden emek ve sermaye üretimin olmazsa olmaz iki unsurudur. Üretim için ihtiyaç duyulan emek faktörünü işgücü piyasaları sağlar. Dolayısıyla emek gücü üretimin vazgeçilmezi olduğu ve mal piyasası

³⁶ Halil Tunalı, “Kasım 2000 Ve Şubat 2001 Krizleri Sonrasında Türk Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, 2007, s. 19.

ile işgücü piyasalarının iç içe olması hasebiyle reel sektör krizlerinin sebeplerinin, bu iki piyasa ayırt edilmeden ele alınması daha isabetli olacaktır. Mal ve hizmet piyasalarındaki krizler üretim ve talep daralması ile arz fazlalığı ve işgücü piyasalarındaki krizler de işsizlik, yani emek talebinin azalması noktalarından telakki olunmalıdır.

1.5.1.1. Tekelci Yapı

Klasik iktisat teorisine göre, tekel piyasasında birçok alıcı karşısında tek bir satıcı vardır ve bu satıcı fiyatları etkileme kabiliyetine sahiptir. Böylece piyasadaki üretim miktarını ve fiyatları belirleyen tekel firma piyasadaki tek güç konumundadır.³⁷ Lakin tekelci yapının teorideki mukabili tek bir firma olsa da tatbikatta tekel yapı denildiği vakit, teorideki oligopol piyasa yapısı akla gelmelidir. Oligopol piyasa ise az sayıda satıcıya mukabil birçok alıcının piyasada rekabet etmesidir. Yani tekel yapı ile oligopol yapı arasındaki farklı nokta piyasada birden çok; fakat az sayıda satıcı olması, ortak nokta ise satıcının piyasada iktidar olmasıdır.³⁸ Müşahede edildiği üzere teorideki oligopol yapı günümüz piyasa sistemi ile daha uyumludur.

19. yüzyılda sosyal hayata dair fikirlere iki cereyan damgasını vurmuştur. Bunlar: Liberalizm ve Marksizm. Aslında bu iki cereyan birbirine tezat görünse de kapitalizmde rekabet unsurunun normal olduğu konusunda hemfikirdirler. Liberalizm'in mümessili Adam Smith cemiyetin farklı tabakaları arasında menfaat noktasında uyumun mevcut olduğunu; Marksizm'in mümessili Karl Marx ise

³⁷ Erdal Ünsal, **Mikro İktisat**, 7. Basım, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2007, s. 375-376.

³⁸ **A.e.**, s. 441-442.

rekabete rağmen üretim araçları sahipleri ile emek kesimi arasında bir menfaat çatışması olduğunu iddia ederlerdi. Halbuki zaman gösterdi ki kapitalizm bir rekabet düzeni değildir. Bilakis kapitalizm bir rekabet düşmanıdır.³⁹ Nitekim bugün Amerika, Almanya, Japonya gibi ülkelerdeki ilk yüz sanayi şirketi; dünya toplam sanayi üretiminin yaklaşık yarısını karşılamaktadır.⁴⁰ Günümüzdeki cari ekonomik sistemdeki vaziyet ekonomik koşulların kendi hallerine bırakılmaları halinde en iyi sonucu ancak güçlüler açısından sağladığıdır.⁴¹

Piyasada iktidarın az sayıdaki oligopol yapıda derç olmasının ekonomik krizler ile münasebeti tesir alanı cihetindedir. Türkçede bir deyim vardır: “Azdan az, çoktan çok gitmek”. Mesele bu bağlamda ele alınırsa, mevcut piyasa mal ve hizmet üretiminde az sayıdaki oligopol firmalara bel bağlamıştır. Hal böyle olunca bir kriz durumunda, bu firmalar bir üretim aksaklığı, bir iflas veya bir işçi çıkarma mecburiyetine girerse tüm piyasayı etkisi altında bırakır ve ekonomik krizlerin yayılma etkisine haiz olur. Misalen Amerikan ekonomisinde 1880’li yıllarda birçok irili ufaklı şirket vardı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise bu şirketler savaş sonrası ekonomisinin getirdiği şartlar sebebiyle birleşmek zorunda kalmış ve tekeller oluşturmuşlardır. Öyle ki 1929 Büyük Buhran zamanında 200 kadar şirket Amerikan ekonomisinin %50’si üzerinde söz sahibi idi. İşte

³⁹ Mustafa Özel, **Piyasa Düşmanı Kapitalizm**, 2. Basım, İstanbul, İz Yayıncılık, Şubat 1993, s. 18.

⁴⁰ **A.e.**, s. 20.

⁴¹ John Kennet Gailbraith, **Ekonomi Kimden Yana**, 2. Basım, Belkıs Çorakçı ve Nilgün Himmetoğlu (Çev.), İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, Ekim 1990, s. 18.

mezkur hal, bu 200 şirketten tek birisinin dahi iflasının ekonomide getireceği tahribat üzerine bir fikir oluşturabilir.⁴²

1.5.1.2. Üretim ve Girdi Maliyetleri

Firmalar bir malı veya hizmeti mamul haline getirebilmek için muhtelif maliyetlere katlanırlar. Bunlar genelde ham madde, ara mal, işçilik, yönetim gideri, bakım giderleri ve sair gider ve maliyetlerdir. Hususen ham madde ve ara mal maliyetleri tarım ve sanayi sektörlerinde ehemmiyet arz etmektedir. Mesela tarım sektöründe gübre, bitki koruma ürünleri, mazot, yem, zirai ilaç ve enerji en önemli girdi maliyetlerini temsil eder.⁴³

Ülkemizde tarım sektöründe 2006 yılı verileriyle, yıllık kullanılan mazot miktarının yaklaşık olarak bir buçuk milyar litre olduğunu⁴⁴ hesaba katarsak, mazotun toplam sektör içerisindeki maliyeti gözler önüne serilir. Sanayide ise üretim koluna göre değiştiği için ham madde, ara mal ve girdiler ve maliyetleri standart değildir.

İşte söz konusu girdi fiyatlarındaki ani bir artış mezkur sektörlerdeki üretim maliyetlerine doğrudan doğruya tesir edecektir. Bu artan maliyet nispetinde ise üretim sektöre uğrayacak ve enflasyonist etki kaçınılmaz olacaktır. İktisadi sistem içerisinde, hususen reel sektör

⁴² “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı”, (Çevrimiçi) https://tr.wikipedia.org/wiki/1929_D%C3%BCnnya_Ekonomik_Bunal%C4%B1m%C4%B1, 20.12.2014.

⁴³ Ali Adıyaman ve Semra Günay, “Türkiye’de Yüksek Tarım Maliyeti Sorununun Çözümünde Biyodizelin Yeri”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, Sayı: 19, Cilt: 13, 2008, s. 109-111.

⁴⁴ İlkay Dellal, Hakan Efendi Özat ve Tijen Özudoğru, **Tarımda Mazot Kullanımı ve Mazot Destekleri**, Ankara, Tarım Ve Köyişleri Bakanlığı, Yayın No:163, Eylül 2007, s. 8.

firmaları birbirine görünmez ağlarla bağlanmıştır. Örneğin tarım sektöründeki bir firma sanayi sektörü içerisindeki bir firmaya ham madde veya ara mal temin eder. Sanayi sektöründeki bir demir-çelik firması bir otomotiv firmasına ara mal sağlayabilir. Hal böyle olunca reel sektör içerisinde girift bir yapı ortaya çıkar. İşte girdi fiyatlarının sıçramasından kaynaklanan maliyet artışları, bu yapı içerisinde yayılma hasiyeti göstererek derin bir krize sebep olabilir.

1.5.1.3. Düşük Döviz Kuru

Bretton Woods sisteminin çöküşü ve küreselleşmenin tesiriyle ülke ekonomileri arasındaki hudutlar kalkmıştır.⁴⁵ Böylece sermaye tüm dünyada seyyal hale gelmiştir. Günümüzde “sıcak para” diye tabir edilen seyyal sermayenin bir ülke ekonomisinden çıkıp diğer bir ülke ekonomisine girmesi, bilişim sektörünün de vasıtasıyla bir insanın kendi evinde bir odadan diğerine geçmesinden daha kolay hale gelmiştir.

“Yüksek faiz, düşük kur” ülkemizde 2000’li yıllarda tatbikata koyulan temel ekonomik politikaydı. Mezkur politikada maksat faiz oranlarını yüksek tutup, 1980’li yıllarda ihracatı teşvik ederek kazanılmaya çalışılan seyyal yabancı sermayeyi ülke ekonomisine çekmekti. Yüksek faizden nemalanmaktan başka bir gayesi olmayarak ekonomiye dahil olan yabancı sermaye miktarı arttıkça döviz kurları da buna bağlı olarak düşmektedir.

⁴⁵ Recep Tarı ve Durmuş Çağrı Yıldırım, “Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt: 16, Sayı:2, 2009, s. 95.

Düşük kur ithal malların fiyatlarının ucuz olması, ihracat mallarının ise daha düşük fiyatla satılması manasına gelir. Bu durum ithalat noktasında, ithal tüketim ürünleri talebini artırır iç piyasadaki üreticiler zarara uğrayacaktır. Aynı şekilde ihracat yapan firmaların ise karları düşecek, belki de zarar edeceklerdir. Böylece dış ticaret firmaları ve ithal mallarına mukabil üretim yapan dahili üreticiler, ekonominin bir bütün olduğu da göz önüne alınırsa iflasa kadar sürüklenebilirler ve reel sektör krize girer. Hasılı düşük kur dahili tüketimi, üretim olmadan tetikleyecek; ülke ekonomisini bir rehabet içine sokarak tüketim ekonomisi modeli haline getirecektir.

1.5.1.4. Bürokratik İşlemler

Bir ülkedeki bürokratik işlemlerin kesreti, müesseseleri arasındaki irtibatsızlık manasına gelir. Bu ise o ülkenin gelişmemişliğine delalet eder, ki bu ağır aksak topallayarak yürüyen bir insanı ihtar eder.

Bir ekonomide müteşebbisin üretim faktörlerini sistemli bir şekilde bir araya getirmesi, onları stratejik olarak kullanması ve evirip çevirmesi reel üretim açısından son derece ehemmiyet arz eder. Bu noktada girişimcilik makro ve mikro ölçekte ekonomilerin büyümesi için bir motor, işsizlik hastalığına bir çözüm olarak istihdam alanı ve atıl kapasitelerin doldurulması gibi ekonomik manada daha birçok hayati işleve sahiptir.

İşte bir ekonomi için kritik bir yere sahip olan girişimciliğin önündeki en kalın bariyerlerden birisi bürokratik işlemlerdir. Mesela Peru'nun gecekondulu mahallelerinden birinde küçük bir elbise dükkanı açmak

için; ruhsat alabilmek günde 6 saatlik bir çaba ile 289 gün ve parasal olarak ise 1231 Amerikan Dolarına mâl olur, ki bu meblağ Peru'daki asgari ücretin 31 mislidir. Bir kamu arazisinde ev inşa etmek ise tam 207 bürokratik işlem ve 6 yıl 11 aya mâl olur.⁴⁶ Ülkemiz ise AB ülkeleri arasında resmi işlem kesreti bakımından ilk sırada olup herhangi bir girişimcilik faaliyeti 172 resmi imza ve ortalama 2,5 ay ile neticelenmektedir.⁴⁷

Görüldüğü üzere bürokratik işlemlerin fazlalığı girişimciliğe menfi tesir ederek ekonomide ekonomik büyüme, istihdam, mal ve hizmet üretimi ve sair cihetlerden problemlere yol açarak ekonomik bir krizde dolaylı olarak rol oynar.

1.5.1.5. Kayıtdışı Sektör

Gizli ekonomi, yeraltı ekonomisi, enformel ekonomi gibi isimlerle de zikredilen kayıtdışı sektör bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gayri safi milli hasıla hesaplarını elde etmede kullanılmayan gelir inşa edici ekonomik faaliyetlerin tümünün yapıldığı sektördür.⁴⁸ Bu faaliyetler vergi kaçakçılığı, faturasız alışveriş, sigortasız çalışma ve çalıştırma, kaçakçılık ve uyuşturucu

⁴⁶ Hernando De Soto, **Sermayenin Sırrı**, Murat Aygen (Çev.), Ankara, Liman Kitapları, Mart 2005, s. 14.

⁴⁷ Ahmet İncekara, “Bir Girişimci İktisat Politikalarını Nasıl Okumalıdır?”, **Salı Semineri**, Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği, 10 Kasım 2009.

⁴⁸ Türkmen Derdiyok, “Türkiye'nin Kayıtdışı Ekonomisinin Tahmini”, **İktisat Dergisi**, Mayıs 1993, S:14, s. 54.

ticareti gibi gayri meşru işlere şamil olduğu kadar; çocuk, yaşlı ve hasta bakıcılığı, ev işi yapma gibi meşru faaliyetleri de kapsar.⁴⁹

Ekonomide kayıtlı sektör ve sabık kayıtdışı sektörün bir arada bulunması ikili bir yapı ortaya çıkarır. Kayıtdışı sektör sermaye maliyetleri düşük, ucuz emek, verimsiz kaynaklar ve düşük gelir inşa etme hususiyetlerine haizdir. Söz konusu sektör bu yönüyle ve vergi kayıtlarına girmemesi hasebiyle kamu harcamaları üzerinde menfi etki yaparak toplam talepte azalmaya sebep olur. Vergi geliri azalan devlet kamu harcamaları için daha çok borçlanır ve bu dışlama etkisi (crowding-out)⁵⁰ yapar. Bu özel sektör yatırımlarının daha da azalmasına yol açar.

Kayıtdışı sektörün ekonomik krizi tetikleyen unsurlarından biri de bahsedilen ikili yapı içerisinde haksız rekabete sebep olmasıdır. Devlet kayıtdışı sektörden tahsil edemediği vergi kaybını, vergi kaçırmanın zor olduğu alanlarda daha yüksek vergi oranları uygulayarak telafi etmektedir. Bu durum devletin vergi kaçakçılığının kolay olduğu alanlara dolaylı olarak sübvansiyon aktarmasıdır. Hatta

⁴⁹ Ahmet Fazıl Özsoy, **Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, Mart 1996, s. 10.

⁵⁰ Devletin genişletici bir maliye politikası maksadıyla piyasadan borçlanması piyasa faiz oranlarını artırır, ki bu da özel sektör yatırımlarının düşmesine sebep olur. Literatürde buna Dışlama etkisi (Crowding out) adı verilir. Bkz. C. Yenal Kesbiç vd., “Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımlarını Dışlama Etkisi: Türkiye Örneği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 31, Sayı: 2, 2016, s. 60.

devlete ödenmeyen bu vergi, bir nevi faizsiz kredi hükmünde olmaktadır.⁵¹

Kayıtdışı sektörün sebep olduğu sabık müessirler, kayıtlı sektör karşısındaki haksız rekabet, sektörde kullanılan kara para, mali sisteme ve piyasa verdiği güvensizlik tüm ekonomide bir gelir kaybına yola açar ve şayet bu gelir kaybı ani olursa ekonomi krize girmiş demektir.

1.5.1.6. Faiz Politikaları

Klasik iktisat teorisine göre faiz oranları ile yatırım miktarı birbirine ters orantılıdır. Malum üretim faktörleri dört tanedir (emek, sermaye, doğal kaynak ve müteşebbis), ki bu üretim faktörlerinin birinin dahi noksan olması üretimin yapılamayacağı manasına gelir. İşte faiz bu üretim faktörlerinden sermayenin maliyetini doğrudan belirler ve maliyet üretimin tamamına akseder. Üretim sürecinden bağımsız olarak sırf yüksek faiz oranının tesiriyle ortaya çıkan bu artık maliyet, müteşebbisin veya üreticinin sırtında fazladan bir yük ve dolaylı olarak nihai malın alıcısı karşısında ise ekstra bir fiyattır. Böylece mal ve hizmet piyasalarındaki denge noktasında hem arz hem de talep cephesi yönünden bir tümsektir.

İşçiye emeğinin bir kısmının, faizden nemalanmak suretiyle üretim prosesine katılmayı düşünmeyen biriktirici sınıf tarafından elinden alındığını düşündüren ve üretime maliyet olarak akseden faiz,

⁵¹ Elşen Resuloğlu Bağırzade, “Kayıtdışı Sektörün Ekonomideki Rolü Tartışmaları Üzerine: Bir Literatür Taraması”, **International Journal of Economic and Administrative Studies**, Year:7, Number:14, Winter 2015, s. 46.

ekonominin durgunluğa girdiği zamanlarda toparlanmasını geciktirmektedir. Ekonominin canlı ve hareketli olduğu bir dönemde sürekli artan faiz oranı üretim maliyetini artırır. Buna mukabil fiyatlar sürekli artırılamaz ve kârlar azalma eğilimine girer. Bu durum üretim yapan borçluyu olduğu kadar alacaklıyı da tedirgin hale getirir. Böylelikle ekonomide genel bir endişe havası hakim olmaya başlar. Borçluya borcunu ödemesi için baskılar artacak, piyasada bir likidite ihtiyacı başgösterecektir.⁵² Şayet ödemeler yapılamaz hale gelirse (ki bu kaçınılmazdır), ekonomik refah bir durgunluk ve ardından bir krizle sona erecektir.

Faiz oranlarının yüksekliği tasarruf sahiplerini üretim alanından çekerek bankalara yönlendirir. Çünkü faiz risksiz, garanti, herhangi bir gayret istemeyen, tembellik döşeginde haksız bir gelir ve servet elde etmenin bir diğer adıdır. Üretim ise gayreti, riski üstlenmeyi, milletin istifadesine sunulan gerçek bir mal veya hizmeti ister. Bu noktada mal ve hizmet piyasaları açısından faiz, üretimsizlik ekonomisine büyük bir kapı açar. Zira TÜİK rakamları incelendiğinde sanayi üretim endeksi⁵³ ile faiz oranları⁵⁴ arasında negatif ve yüksek oranlı bir korelasyon olduğu görülür.

Bilinenin aksine yüksek faiz, üretim ve yatırım için gerekli olan tasarruf miktarını da azaltacaktır. Faiz oranlarının yükselmesi

⁵² M. A. Mannan, **İslâm Ekonomisi**, 4. Baskı, Bahri Zengin ve Tevfik Ömeroğlu (Çev.), İstanbul, Fikir Yayınları, 1980, s. 243.

⁵³ TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2013**, Yayın No: 4361, Ankara, 2014, s. 308-319.

⁵⁴ **A.e.**, s. 575.

yatırımları ve buna bağılı olarak geliri azaltacaktır. Üstelik yüksek faiz harcamaları da kısacağı için toplumun umumi gelirinde bir azalma meydana gelecektir. Zira tasarrufun, gelirin artan bir fonksiyonu olduğı da hesaba katılırsa gelirin azalması fiili tasarrufu da azaltmış olacaktır.⁵⁵ Sözün özü, yükselen faiz oranları yatırımı, üretimi, harcamaları, geliri ve tasarrufu umumen azaltacak ve krize mahal verecektir.

Finans sektörünün reel sektör karşısında uçurumlu karlar etmesi, reel sektöre akması elzem olan dahili veya harici tasarrufun finans sektörüne gitmesi reel mal ve hizmet üretimine ket vurur. Burada idrak edilmesi gereken nokta reel sektörün finans sektörüne ihtiyacı olduğı kadar, finans sektörünün de reel sektöre muhtaç olmasıdır. Bu iki kesim et ve tırnak gibi bir bütündür. Faiz oranlarının tefrit derecesinde seyretmesi finans kesimini kayırmaktır, ki bu halin mal ve hizmet piyasalarını arz noktasında krize sokması kaçınılmazdır. Üretim maliyeti artan reel kesim mal ve hizmet arzını azaltacak veya kesecek, cari borçları da artan faiz nispetinde derinleşeceği için belki de iflasa kadar sürüklenecektir.

1.5.1.7. Gelir Dağılımı Adaletsizliğı

Çalışmanın konusu ekonomik krizlerin gelir dağılımına nasıl tesir ettiğı yönündedir; fakat iktisat alanında unsurların nedensellikleri genellikle çift yönlü çalıştıkları için bu başlık altında gelir dağılımının ekonomik krizlere nasıl tesit ettiğı ele alınacaktır.

⁵⁵ J. M. Keynes, **Genel Teori**, 2. Basım, Uğur Selçuk Akalın (Çev.), İstanbul, Kalkedon Yayınları, Nisan 2010, s. 102.

Gelir dağılımını en geniş tanımıyla, mal ve hizmet üretimi neticesinde ortaya çıkan milli hasılatın fertler, ekonomik gruplar, üretim faktörleri, bölgeler ve/veya sektörler arasındaki dağılımıdır.⁵⁶ Gelir dağılımını ekonomik büyüme, yoksulluk, sağlık gibi toplum için refah anlamında önem arz eden unsurlara doğrudan tesir eder. Aynı zamanda bu unsurlar da gelir dağılımını doğrudan etkilemektedir.

Yapılan bazı ekonometrik çalışmalarda ekonomik krizlerin gelir dağılımını tahrip ettiği görülmüştür. Mesela, Türkiye’de 1987-1994 yılları arasında kentlerdeki en yüksek gelire sahip %20’lik dilimin gelirinin toplam gelir içerisindeki payı %50,9’dan %57,2’ye yükselmiştir. Buna bağlı olarak da kentsel Gini katsayısı 0,44’ten 0,52’ye çıkmıştır.⁵⁷ Ekonomik krizlerin gelir dağılımına olan tesiri cihetine ileriki konularda değinilecektir.

Ekonomik krizlerin gelir dağılımını tahrip ettiği malum iken, gelir dağılımının ekonomik krizlere olan tesiri “tetikleyici” rolünde olmasıdır. Şöyle ki gelir dağılımındaki bozukluk arttıkça, gelir ve servet ekseriyetle toplumun emek veya ücretli kesiminden sermaye gruplarına doğru akar. Hal böyle olunca düşük gelirli kesimin zaten sınırlı olan alım gücü, kriz dönemlerinde ortaya çıkan enflasyon, işsizlik ve sair sebeplerden ötürü daha da zayıflar. Üstelik tasarrufun, gelirin bir fonksiyonu olduğu göz önüne alınırsa; gelir düzeyinin

⁵⁶ Haşmet Başar, **Selected Technical Terms In Labour Economics And Industrial Relations**, İstanbul, İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi, Üniversite Yayın No:3704, Fakülte Yayın No: 537, 1992, s. 24.

⁵⁷ Orhan Bilge, “Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri”, **Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi**, Ankara, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Baskı Tarihi: 31 Ağustos 2010, Mayıs 2009, s. 83.

düşük ve dağılımının ise bozuk olması hem tasarrufun hem de yatırımların düşük olmasına sebep olur.⁵⁸ Bu ise yoksulluk olgusunun yaygınlaşmasına ve geliri düşük bu kesimin alım gücü yetersizliğinden kaynaklanan talep şoklarına zemin hazırlamaktadır.

Mesele bu açıdan ele alındığında, gelir dağılımı bozukluklarının ekonomik krizlere olan tesiri kısa vadede olmamakla birlikte orta ve uzun vadede ortaya çıkmakta⁵⁹ ve bu tesir ekonomik krizlerin derinleşmesinde çarpan rolü oynamaktadır.

1.5.2. Finansal Krizlerin Sebepleri

Finansal kriz en genel tanımıyla, finans sektöründe meydana gelen, ürün ve hizmet fiyat ve miktarlarında kabul edilebilir hududun ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalardır.⁶⁰ Finans sektörü, nihai mal ve hizmet üretimi yapan reel sektöre gerekli sermayeyi temin ederek lokomotif vazifesi üstlenir. Bu noktada et ve tırnak gibi birbirinden ayrılamaz halde bulunan finans sektörü ve reel sektör, ancak kader birliği ile ortak hareket ederlerse üretim treni suhuletle yol alır. Aksi takdirde vagon ve lokomotifin ters yönlere hareket etmesi gibi birbirlerine köstek olurlar.

Finans sektörü “etik” mefhumunun en ehemmiyetli olduğu alanlardan biridir. Çünkü tasarruf sahipleri kar etme güdüsüyle en kıymetli

⁵⁸ Başak Işıl Çetin, “Kapitalist Sistemde Kredi Ekonomisi, Finansal Kriz ve Gelir Dağılımı”, **Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt:12, Sayı: 3, 2012, s. 102.

⁵⁹ Sinan Borluk, “Gelir Dağılımı Üzerine”, **Anahtar Dergisi**, T.C. Bilim Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı Genel Müdürlüğü, Sayı: 311, Ankara, Kasım 2014, s. 23.

⁶⁰ Cüneyt Sevim, **Öncü Göstergeler Yaklaşımına Göre Finansal Krizler Ve Türkiye Örneği**, Ankara, BDDK Kitapları No: 11, Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu, 2012, s. 6.

varlıklarını, paralarını ve değerlerini finans sektörünün kucağına bırakarak, ona emanet etmektedirler. İşte bu noktada emanet bırakılan kişinin ne kadar “emin” olduğu önem kazanır. “Emanet” mefhumu üzerine bina edilen bir sektör de doğrudan doğruya temelini “güven” unsuruna dayandırmış olur.

“Güven ve itimat” unsuru finans sektörü için neden gereklidir sorusuna yanıt ararken finans işlemindeki taraflar açısından konuya yaklaşmak yararlı olacaktır. Öncelikle finans piyasasının müşterileri, finans piyasası ile iş yapan insanlar ve kurumlar açısından mesele ele alındığında, müşteriler işlem yapabilmeleri ve paralarını ve mal varlıklarını teslim edebilmeleri için yolsuzluk ve manipülatif işlemlerle zarara uğratılmayacaklarını, dürüstlüğe aykırı davranılmayacağını bekleyeceklerdir. Bunlar sağlıklı bir finans piyasasının oluşmasının da asgari koşullarıdır.⁶¹ Yani “ahlaki normlar” finans sektörünün her şeyden evvel en büyük çarkıdır.

John Maynard Keynes, ekonomik krizlerden çıkış yolu olarak devletin otonom harcamalar yapmasını tavsiye eder. Buna göre devletin yaptığı bir birimlik otonom harcama, çarpan etkisiyle dalga dalga yayılacak ve ekonomiyi canlandırarak krizden çıkaracaktır. Fakat kriz dönemlerinde, güvensizlik ortamında şahıslar yalnızca kendilerine güvenebileceklerini ve başka hiçbir şahıs veya müesseseye itimat edemeyeceğini düşünerek harcamalarını ciddi manada kısarlar. Bu

⁶¹ Bülent Balkan, **Bankacılık ve Finans Sektöründe Etik**, İstanbul, Türkiye Etik Değerler Merkezi Vakfı, 28 Nisan 2009, s. 1.

durumda güvensizlik ve itimatsızlık unsuru krizleri hem derinleştirir hem de krizlerden çıkış süreçlerini birkaç kat uzatır.⁶²

Öte yandan sektörün sahip olduğu büyük güç, etkinlik ve büyük meblağların söz konusu olması meydana gelen ekonomik krizlerin tahribatını da derinleştirmektedir. Zira âlâ bir şeyin bozulması, edna bir şeyin bozulmasından daha ziyade bozuk olur. Söz gelimi bir esnafın iflası, bir finans kuruluşunun iflası kadar ses getirmeyecek, tesir alanı ve meblağı da finans kuruluşununkine nazaran sınırlı kalacaktır.

O halde günümüzde reel sektörden daha büyük meblağlar ile ekonomik sistem içerisinde yerini alan ve piyasaya daha yüksek bir sesle hitap etmesi cihetiyle kriz dönemlerinde ekonomide derin hendekler açan finans sektörü krizlerinin sebepleri sıralanırken en temelde yatan meselenin güvensizlik, itimatsızlık ve gayri ahlaki tutum ve davranışlar olduğu unutulmamalıdır.

1.5.2.1. Asimetrik Bilgi

Asimetrik bilgi, finansal piyasa aktörleri arasında bilginin simetrik olarak dağılmaması ve bazı aktörlerin diğer bazı aktörlere göre daha fazla bilgiye sahip olması manasına gelir.⁶³ Asimetrik bilgi finans piyasalarında rekabet noktasında bir adaletsizliğe sebep olur. Bu

⁶² Hüseyin Tunç, **Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul, Nesil Yayınları, Kasım 2010, s. 46.

⁶³ Sevim, **A.g.e.**, s. 17.

durum, sektörün krizler karşısındaki kayganlığını artırır ve krizlerden çıkış sürecini uzatır.⁶⁴

Akerlof asimetrik bilgiyi “Limon Piyasası” tabirinden yola çıkarak izah etmiştir. Şöyle ki, sıfır ve ikinci el otomobil piyasasında iyi arabalar ve “limon” tabir edilen kötü arabalar mevcuttur. Piyasadaki bireyler satın aldıkları arabanın iyi mi yoksa limon mu olduğunu bilmeden satın alırlar. Yalnızca q ihtimalle iyi araba, $(1-q)$ ihtimalle de limon araba olduğunu varsayarak alım yaparlar. Buna mukabil otomobil satıcısı, sattığı arabanın iyi mi yoksa limon mu olduğu hakkında daha fazla bilgiye sahiptir ve q ve $(1-q)$ ihtimallerini çok daha isabetli hesaplar. İyi ve kötü arabaların aynı fiyattan satıldığı da göz önüne alınırsa, alıcı ve satıcı arasındaki bu asimetrik bilgi iyi araba satıcısına da dezavantaj getirir. Otomobil satıcıları arasındaki bu haksız rekabet neticesinde iyi araba satıcısı piyasa fiyatını beğenmeyerek piyasadan çekilir.⁶⁵

Akerlof, Gresham Kanunu’nun⁶⁶ burada tadil edilmiş bir şekilde yeniden ortaya çıkmış olduğunu söyler. Yani kötü arabalar iyi arabaları piyasa dışına defetmeye meyyaldirler.⁶⁷ Tabi bu teşbihin bütünüyle geçerli olmadığını, aralarında ince farklar da bulunduğunu ifade eder. Asimetrik bilginin finansal piyasalara olan etkisine

⁶⁴ A.e., s. 18.

⁶⁵ George A. Akerlof, “The Market For “Lemons”: Quality Uncertainty And Market Mechanism”, **The Quarterly Journal Of Economics**, Volume: 84, Issue: 3, August 1970, s. 489.

⁶⁶ “Kötü para iyi parayı kovar” formülüyle dile getirilen yasaya göre, değeri düşük para değeri yüksek parayı tedavülden kaldırır. Bkz. “Gresham Kanunu”, (Çevrimiçi) <https://piyasarehberi.org/sozluk/gresham-kanunu>, 16.04.2020.

⁶⁷ Akerlof, A.g.e., s. 490.

geçmeden evvel iki konunun daha izah edilmesinde fayda vardır. Bunlar: Ters seçim ve ahlaki tehlikedir.

Otomobil piyasası misalinden devam edilirse, iyi ve kötü arabaların birlikte bulunduğu piyasada iyi arabaların reel değerinden düşük, kötü arabaların ise reel değerinden yüksek bir ortalama fiyat belirlenecektir (ikisinin ortasında bir fiyat düzeyi). Bu fiyattan tatmin olmayan iyi araba satıcıları piyasadan çekilince, ekseriyeti kötü arabalardan oluşan “limon” bir piyasa ortaya çıkacaktır. Bu hal piyasa etkinsizliği anlamına gelir. Öte yandan yüksek kaliteli arabaların daha ucuza satılması ise piyasa etkinsizliğinin bir başka boyutudur.⁶⁸

Bu otomobil piyasası analizi finans piyasaları üzerinden yorumlanırsa artık arabalar yerine düşük riskli şirket (iyi şirket) ve yüksek riskli şirket (kötü şirket) vardır. Söz konusu finans piyasasında borç alanlar şirketlerinin mali durumunu bilmektedirler; ancak tahvil veya hisse senedi satın alan borç verenler aynı derecede bilgi sahibi değildirler. Riski düşük firmanın ihraç ettiği tahvilin fiyatı yüksek, yüksek riskli firmanın ihraç ettiği tahvil fiyatı ise düşük iken piyasada ortalama bir fiyat oluşur. Bu durumda düşük riskli (iyi) tahviller reel değerinin altında satılırken yüksek riskli (kötü) tahviller reel değerinin üzerinde satılır. Böylece düşük riskli şirket tahvil satmaktan vazgeçer ve piyasa yüksek riskli tahvillerle dolar.⁶⁹

⁶⁸ Salih Şimşek ve Adem Karakaş, “Asimetrik Bilgi-İktidar Ve Kurumsal Düzenleme Üzerine”, **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 4-5, Kasım 2006/Şubat 2007, s. 23.

⁶⁹ **A.e.**, s. 24.

Hasılı bilgi asimetrisi neticesinde ortaya çıkan finansal piyasanın kötü tahvillerle şekillenmesi ve genel olarak risk seviyesinin yükselmesi piyasayı işlemez hale getirir. İşte alıcıların bilgi noksanlığından kaynaklı, verimsiz ve riskli yatırımlar yapmak durumunda kaldıkları bu hal ters seçimdir. Ters seçim, finans piyasalarını krizler karşısında hassas ve kırılğan hale getirir; hatta finansal krizlerin önde gelen sebepleri arasında gösterilebilir.

Ahlaki tehlike ise ekonomik aktörlerin sözleşme yapmalarından sonra ortaya çıkan ve taraflardan birinin diğerinin faaliyetlerini gözleyemediği saklı faaliyetlerden kaynaklanan⁷⁰ gayrı ahlaki durumlardır. Ahlaki tehlike finansal piyasalarda ise fon arz edenin fon talep edeni takip edemediği; borçlunun, fonu borç verenin arzalamadığı alan ve faaliyetlerde kullanması neticesinde görülür.⁷¹ Bu durumda borçlu başkasının fonuyla risk aldığı düşüncesiyle adım atacak ve yatırımı irrasyonel bir şekilde değerlendirecektir. Dolayısıyla borcun alacaklıya geri ödenme ihtimali de düşecektir.

Ahlaki tehlikenin hisse senedi piyasalarında ortaya çıkan özel hali Asil-Vekil Problemi olarak isimlendirilir. Bir şirketin hisse senedi sahipleri ile yöneticileri farklı kişilerdir. Buna göre hisse senedi sahipleri veya ortaklar “asil”, şirket yöneticileri ise “vekil”dirler. Şayet vekil, asilin değil de kendi şahsi menfaatleri doğrultusunda

⁷⁰ A.e., s. 23.

⁷¹ Cem Okan Tuncel, “Asimetrik Bilgi Problemi Çerçevesinde Bankacılık Krizlerinin Nedenleri Üzerine Bir İnceleme: Mikro Ekonomik Yaklaşım”, **Business And Economics Research Journal**, Volume: 4, Number: 1, 2013, s. 86.

hareket eder, yasadışı ve gayri ahlaki tutumlarla da bunu desteklerse; artık ahlaki tehlike zuhur etmiştir.⁷²

Ahlaki tehlike problemi çerçevesinde hususen finans şirketleri için, muhasebe teknikleriyle şirketlerin zararlarının gizlenmesi ve gerçek mali durumlarının saklanması sonucunda reel piyasa değerlerinden aşırı derecede yukarı yönlü sapmaları, mevzuata aykırı işlemlerde bulunulması, müşterilerin ve yatırımcıların dolandırılması ve kamunun yanıltılması gibi skandallar yakın tarihte meydana gelen finansal kriz dönemlerinde açığa çıkmış ve krizlerin yayılmasında aktif rol oynamışlardır.⁷³

Hasılı asimetrik bilgiden kaynaklanan ters seçim ve ahlaki tehlike meseleleri, finans sektörü için büyük bir itimatsızlık havası barındırır. Sektörde, burna kötü kokular getiren güvensizlik havasının hakim olması sektörün krizler karşısındaki kırılabilirlik ve hassasiyetini artırır, dayanıklılığını azaltır, krizlerin yayılmasını hızlandırır ve krizlerden çıkış süreçlerini uzatır.

1.5.2.2. Finansal Balonlar

Finansal balon, aktif fiyatlarının süratle ve mütemadiyen artarak kendi temel değerlerini yüksek derecede aşmasıdır. Hatta bu artışın miktarı ve sürekliliği, gelecekte de bu artışın devam edeceği istikametinde

⁷² Elif Akbostancı, “Finansal Kurumlar ve Piyasalar”, **Para ve Banka**, 3. Baskı, Nilgün Çağlarımak Uslu ve Bilge Kağan Özdemir (Ed.), Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2667, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1633, Nisan 2013, s. 61.

⁷³ Bu konuda misâlen İmar Bankası ve Enron Skandalları tam da konuya parmak basmaktadır.

beklenti oluşturur. Fiyatların yükseleceği şeklindeki bu iyimser kanaat, yeni yatırımcıları sürekli olarak aktif piyasasına çeker, bu piyasaya her yeni giriş aktifin fiyatını daha da şişirir ve neticede spekülasyon saikiyle oluşmuş bir balon, kabarcık veya köpük diye tabir edilen mefhum oluşur.⁷⁴

Piyasada, maksadı finansal balon oluşturup sonrasında bu balonu patlatmak suretiyle sermaye kazancını azamiye çıkartmak isteyen spekülâtörler ve sıradan sermaye kazancı elde etmek isteyen alıcılar olduğu farzedilsin. Aktif piyasası denge fiyatlarını yönlendirebilecek kadar finansal güce sahip spekülâtörler yüklü bir miktarda alım yaparlar ve aktifin fiyatı büyük bir artış kaydeder ve finans balonu şişmeye başlar.⁷⁵

Söz konusu aktifin fiyatının arttığını gören sıradan alıcılar bu artışın reel olduğu fikriyle alıma başlarlar. Sıradan alıcıların alıma başlamasıyla aktifin fiyatı daha da şişer ve balon büyümeye devam eder. Finans balonu maksimum seviyesine ulaşıncaya kadar bu alımlar tedricen devam eder. Finansal balonun büyüklüğü kâfi noktaya geldiğinde artık patlamaya hazırdır.⁷⁶

Spekülâtörler, finans balonu henüz nihayet noktasına ulaşmamasına ve piyasada halen sıradan alıcı gruplar mevcut olmasına rağmen ellerindeki kağıtları artık bu son alıcı gruplara satmaya başlarlar. Şayet

⁷⁴ Cengiz Samur, “Finansal Kabarcıklar Teorisi ve Finansal Krizler”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 5016, Cilt: 61, Sayı: 1, Yıl: 2011, s. 120.

⁷⁵ **A.e.**, s. 132.

⁷⁶ **A.e.**, s. 133.

spekülatörler kağıtları ellerinde tutmak suretiyle balonun nihayet hududuna ulaşmasını beklerler ise, son alıcı gruplar da piyasaya girdikten sonra kağıtları satacak potansiyel alıcılar bulamayacaklardır. Yani spekülatörler ellerindeki kağıtları nihayet dereceye yakın bir fiyatla bu son alıcı gruba satarlar ve fonlarını piyasadan  ekerler. Artık balona iğne batırılmıştır.⁷⁷

Potansiyel alıcı kalmadığı için piyasaya artık yeni yatırımcılar girmez. Böylece aktif fiyatındaki mütemadi artış kesilir. Fiyat artışının durması ile sıradan alıcılar paniğe kapılırlar ve hızla ellerindeki kağıtları çıkartmaya çalışırlar. Bu durumda aktifin fiyatı da süratle düşmeye başlar, hatta temel değerinin dahi altına düşer, ki finansal kriz hali başlamış olur. İşte finansal balonun patlama hali bu şekilde gerçekleşir.⁷⁸

Bu hayali senaryodan yola çıkılırsa spekülatörler, aktifi asgari fiyatından satın alıp satılabilecek azami noktada satmak suretiyle büyük bir spekülatif kar elde etmişlerdir. Tersine, sıradan alıcılar aktifi yüksek fiyattan alıp düşük fiyattan satmışlardır. En büyük zarara ise son alıcılar uğramıştır.

Süreç sıradan alıcılardan spek lat rlere servet transferiyle neticelenmiştir. Yani spekülatörlerin kazançları sıradan alıcıların kayıplarına eşittir. İşte bir nevi “paradan para kazanmak” diye tabir edilen hakikat da budur. Esasen bu senaryo, finansal krizlerin gelir dağılımına olan tesirini bir derece izah etmektedir.

⁷⁷ A.e., s. 133.

⁷⁸ A.e., s. 134.

İktisat tarihinin ilk spekülâtif finansal balonu olarak 1634-1637 yılları arasında Hollanda’da vaki olan ve orijinal ismiyle “Tulipomania” olarak bilinen “Lale Çılgınlığı” vakasıdır.⁷⁹ Bu dönemde, Hollanda halkı günümüzün tahvilleri misali yatırımını lale soğanlarına yapmıştır. Neredeyse tüm tarım alanlarının lale bahçelerine dönüştürüldüğü söz konusu dönemde, evler lale soğanı ile ipotek ettiriliyordu.⁸⁰ Lakin oluşan bu finans balonu patladığında ise lale soğanları ulaştığı zirve noktasındaki fiyatının %10’una dahi satılamıyordu.⁸¹

Hasılı öz ihtiraslarından beslenen homo-economicus, ekonomideki tasarrufları verimsiz bir şekilde kanalize eden⁸² ve ekonomik krizlerin başlıca sebeplerinden biri olan spekülâtif finansal balonların yaptığı tahribatlardan, Lale Çılgınlığı’ndan son 2008 Küresel Krizi’ne kadar olan 370 yıldan fazla bir süre zarfında dahi ders alamamıştır.

1.5.2.3. Faiz Oranları

Faiz oranlarının yükselmesi finansal krizlerin başta gelen sebebi olarak gösterilmektedir. Esasen yükselmesinden öte, faiz mefhumunun

⁷⁹ Adil Oran, “Balonları Daha İyi Tanımaya Çalışmak: Balon Tanımları, Modelleri ve Lale Çılgınlığı Örneği”, **Dokuz Eylül İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 1, Yıl: 2011, s. 156.

⁸⁰ İsmail Mazgıt, “Sermaye Piyasalarında Spekülasyon: Tarihin Tekerrürü”, Ekim 2007, (Çevrimiçi) http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/gundem/Gundem_1_Sayi_512.pdf, 13.02.2015, s. 10.

⁸¹ Merter Akıncı, Gönül Yüce Akıncı ve Ömer Yılmaz, “Lale Çılgınlığı’ndan Mortgage Krizi’ne Spekülâtif Balonlar”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl:7, Sayı: XIX, Eylül 2014, s. 724.

⁸² Hakan Kapucu, **Politik İktisat ve Adam Smith**, İstanbul, Yön Yayıncılık, 2010, s. 461.

nev-i şahsına münhasır hususiyetleri, onu finansal krizlerin ve dolaylı olarak reel krizlerin de baş müsebbibi haline getirmiştir.⁸³

Aristoteles tarafından paranın, herhangi bir ürünün mukabili olmayan ve kendi varlığından ileri gelen bir kazanç⁸⁴ olarak nitelenen faiz; iktisat ıstılâhında borç verenin, borç verdiği anaparaya ilaveten ve muayyen miktarda bir fazlalığı borçluya yüklemesi⁸⁵ şeklinde tanımlanabilir. İlk çağlarda Eflatun tarafından da gayri ahlaki olarak değerlendirilen⁸⁶ faiz, ekonomide suni bir şişme ve fiyat artışlarına (enflasyon) sebep olur. Böylece piyasada patlamaya hazır bir finansal balon meydana gelmiş olur.

Faiz oranlarının hızla yükseldiği piyasalarda yatırımlar ciddi bir şekilde azalır ve ekonominin resesyon dönemine girmesi kaçınılmaz hale gelir. Üstelik faiz oranlarının yükselmesi tersine seçim problemlerinin de hızla artmasına neden olur. Çünkü yüksek faizi ödemeyi göze alan kesim daha riskli yatırımlar yapanlardır. Risk primi düşük yatırımcılar yüksek faiz ödemeye sıcak bakmayacaklardır. Dolayısıyla finansal kurumlar kredileri bu yüksek riskli yatırımcılara vermek mecburiyetinde kalacaklardır. Hal böyle olunca piyasada ekseriyetle riskli yatırımcılar yer alacaktır, ki bu durumda piyasanın hassasiyeti artacak ve kredilerin batma ihtimali yükselecektir. Böylece

⁸³ M. Hanifi Aslan, **Makro İktisat Politikası**, İstanbul, Alfa Aktüel, 2008, s. 228.

⁸⁴ Aristoteles, **Politika**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000, s. 23.

⁸⁵ Ebul-Âlâ El-Mevdudi, **Tefhim-ül Kur'an**, İstanbul, Hilâl Yayınları, 1978, Cilt: 1, s. 297.

⁸⁶ İshak Emin Aktepe, **İslâm Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık**, İstanbul, Bilge Yayınları, s. 49.

yüksek faiz tersine seçim bakımından da bir finans krizine zemin hazırlamış olacaktır.⁸⁷

Klasik ekonomik teoride borç verilen paranın kira getirisi, paranın zaman değeri, sermayenin üretim gelirinden aldığı pay gibi tanımlamalara tabi olan faiz; fon fazlası olanlarla fon açığı olanların karşılaştığı finans piyasalarında borç alan ya da borç veren her iki taraftan birini mutlaka zulme uğratar. Faiz, kar veya zarar edeceği henüz bilinmeyen bir teşebbüsün vaki olmadan evvel, oranının tespit edilmesinden ötürü iki taraftan birine mutlaka zarar verir.⁸⁸ Örneğin, %6 faiz oranıyla verilen bir borç neticesinde üretimden %2 kâr veya zarar edilirse, bu durumda borçlu ziyandadır. Fakat meseleye madalyonun ters yüzünden bakıldığında borç verenin de zulme uğrama ihtimali vardır. Mesela %6 faiz oranıyla verilen bu borç neticesinde borçlu üretimden %400 kâr etsin. Borçlunun bu yüksek kârı tamamen alacaklının temin ettiği fon vasıtasıyla ettiği düşünülürse bu sefer de alacaklı için ortada bir haksızlık husûle gelmiş olur.

Hasılı faiz bazen borçluyu bazen de alacaklıyı kesen, her iki tarafı da keskin bir bıçak gibidir. Çünkü faiz, insanın en kör noktası olan geleceği tahmin ederek sermayenin getirisini belirlemeye çalışmaktır. İşte bu öngörülen getiri mutlaka gerçekleşen getiriden sapacaktır.⁸⁹

⁸⁷ Aslan, **A.g.e.**, s. 228.

⁸⁸ Osman Özsoy, “Türkiye’de Katılım Bankacılığı”, TKKB Eğitim No: 2001-2012-57, İstanbul, 02-03 Haziran 2012, s.11.

⁸⁹ **A.e.**, s. 12.

Öngörülen ve gerçekleşen getiriler arasındaki bu sapmalar finans piyasaları açısından dengesizlik, istikrarsızlık ve neticede ise kriz demektir.

1.5.2.4. Menkul Kıymetleştirme (Seküritizasyon)

Menkul kıymetleştirme likit olmayan aktiflerin ihraç edilebilir, sermaye piyasalarında alım satımı yapılabilir ve likit sağlayabilir hale getirilerek menkul kıymete tahvil edilmesidir. Söz konusu menkul kıymetleştirmeye şâmil olan aktifler gayrimenkul ipotekleri (mortgage), taşıt kredileri, kredi kartı alacakları ve kira ödemeleridir.⁹⁰ Görüldüğü üzere bu aktifler likiditesi ya çok düşük, ya da likit olmayan varlıklardır.

Likit olmayan aktiflere hareket yeteneği kazandırmak gayesiyle icat edilen menkul kıymetleştirme; ekonominin likidite kuvvetini artırarak şahısların ve müesseselerin normal kapasitelerinden daha fazla kredi kullanmalarına imkan verir. Bu imkan yüksek getiri iştahı, tamâhkarlık ve ihtiraslarla da beslenince ekonomik aktörler ayaklarını yorganın dışına çıkarmış olurlar ve hastalığa yakalanırlar. Yani seküritizasyon finans piyasalarında kredi miktarının ve likiditenin aşırı bollaşmasına, fiyatların yükselmesine ve bunların neticesinde finans balonuna sebep olur.

Seküritizasyon bankacılık sektöründe finansal analiz açısından en büyük risklerden olan kısa vadeli kaynaklar ile uzun vadeli varlıkların

⁹⁰ Pelin Ataman Erdönmez, “Aktif Menkul Kıymetleştirilmesi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 57, 2006, s. 75.

finansmanını artırır. Dönen varlıkların kısa vadeli, duran varlıkların ise uzun vadeli kaynaklarla finanse edilerek oluşturulması gereken aktif-pasif dengesi şayet itidalli olmazsa, müessese her an likidite sıkıntısına düşebilir. Böylece sektörde bilanço uyumsuzluğu nedeniyle bankacılık krizi riski artar.⁹¹

Menkul kıymetleştirme sürecinde sabıkan zikredilen likiditesi düşük aktiflere sahip olan kaynak firma, bu aktifleri bir havuzda toplar ve özel amaçlı kuruma devreder. Özel amaçlı kurum da bu aktifler karşılığında ikincil piyasada menkul kıymetler ihraç eder. Yani seküritizasyon süreci biraz kompleks yapıdadır. Bu menkul kıymetleştirme süreci piyasada sekiz aktörün rol almasıyla gerçekleşir. Bu aktörler: Kaynak kuruluş, hizmet veren aracı kurum, özel amaçlı kuruluş, garantör, yatırım bankerleri, derecelendirme kuruluşu, yatırımcı ve süreci kolaylaştıran taraftır.⁹² Seküritizasyon sürecinde birçok aktörün devreye girmesi finansal piyasayı derinleştirir, bir kriz esnasında tahribat bu aktörlerin tümüne tesir eder ve krizin şiddetini artırır.

Ahîren, menkul kıymetleştirme şu hususiyetleriyle finansal krizlerin ortaya çıkmasında rol oynamaktadır.⁹³

⁹¹ Hadiye Aslan, “İpotekli Konut Finansman Sisteminde Kriz”, **BDDK 8. Kuruluş Yıldönümü Konferansı**, İstanbul, 29 Ağustos 2008, s. 12.

⁹² Nursen Vatansever, “Varlığa Dayalı Menkul Kıymet Uygulaması”, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Güz 2000, s. 262-265.

⁹³ Erdem Alptekin, “Menkul Kıymetleştirme ve Küresel Finans Krizindeki Rolü”, **AR&GE Bülten**, İzmir, İzmir Ticaret Odası, Nisan 2009, s. 13.

- Portföy kalitesini düşürmek,
- Sağlıklı finansal raporlamayı önlemek,
- Kredi piyasasının denetim etkinliğini azaltmak,
- Merkez bankasının para ve kredi kontrolünü zorlaştırmak,
- Ahlaki tehlike ve ters seçim problemlerine sebep olmaktır.

Çalışmanın bu kısmına kadar ekonomik krizler teorik olarak incelenmiştir. Bu bağlamda ilk olarak ekonomik krizler kavramsal olarak ele alınmış, ardından krizlerin safhaları ve krizlerin özellikleri belirtilmiştir. Daha sonra ekonomik krizlerin türleri reel ve finansal krizler alt başlıklarında ayrı ayrı incelenmiş ve son olarak bu iki tür ekonomik krizin sebepleri de birbirlerinden ayrı olarak ele alınmıştır.

Yukarıda bahsi geçen konular çalışmanın birinci bölümünü oluşturmakta olup bir sonraki bölümde gelir dağılımı konusu teorik olarak incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MUHTELİF YÖNLERİYLE GELİR DAĞILIMI VE GELİR DAĞILIMINA ETKİ EDEN UNSURLAR

Üretim faaliyetlerine katılan faktörlerin elde edilen hasıladan fonksiyonel bölüşüm sonunda aldıkları paylara gelir denir. Söz konusu bölüşüm neticesinde faktörlerden emeğin aldığı paya ücret, sermayenin payına faiz, doğal kaynağın payına rant ve müteşebbisin aldığı paya da kâr adı verilir. Gelirin “nominal gelir”, “reel gelir”, “safı gelir”, “gayrı safı gelir” gibi çeşitleri mevcuttur.⁹⁴

Milli gelir ise bir ülkede genellikle 1 yıl olarak belirlenmiş bir zaman diliminde tüketim ve yatırıma yönelik olarak üretilen mal ve hizmetlerin toplam parasal değeridir.⁹⁵ Gelir dağılımı ise bir ülkenin gayri safı yurtiçi hasılası toplamının, o ülkede yaşayan kişiler, sektörler ve/veya bölgeler arasındaki dağılımıdır.⁹⁶

İktisat literatüründe “servet” ile “gelir” kavramları bazen karıştırılabilmektedir. Servet bir şahsın veya milletin sahip olduğu, refah seviyesini artırma potansiyeli bulunan eşyanın tümüdür. Her türlü gayrimenkul, yeraltı zenginlikleri ve hatta beşeri sermaye vasfı

⁹⁴ Halil Nadaroğlu, **Ekonomi Ansiklopedisi 2**, İkinci Cilt, İstanbul, Paymaş Yayınları, 1983, s. 491.

⁹⁵ Cem Somel, **Makroiktisada Giriş**, İstanbul, Yordam Kitap Basım ve Yayın Tic. Ltd. Şti., Eylül 2014, s. 13.

⁹⁶ Tayyar Doğan, **Sosyal Politika Kavramları Sözlüğü**, Ankara, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Sürüm: 1, 2012, s. 4.

dahi servete şâmindir. Yani gelir akışkan bir değer iken servet stok bir değerdir.⁹⁷

Servetin gelir getirme potansiyeline mukabil; gelirin de servet için bir kaynak vazifesi vardır.⁹⁸ Bu nedenle gelir ve servet arasındaki karşılıklı ilişkinin korelasyon katsayısı yüksek ve pozitif yöndedir. Tüm bunlar dikkate alındığında gelir dağılımı ile servet dağılımının farklı şeyleri ifade ettiği görülür.

Yine servetin, gelirin birikimli hali olması sebebiyle servet dağılımının gelir dağılımına nispeten daha eşitsiz dağıldığı ifade edilebilir.⁹⁹ Çünkü servetin büyüklüğü arttıkça gelirin büyüklüğü de o nispete artar. Örneğin kabaca 100.000 TL 'lik bir servetin yılda % 10 kâr ile yatırıma dönüştüğü bir piyasada, bu servet 10 yılda 100.000 TL gelir getirir ve dönem sonunda toplam servet 200.000 TL olur. Aynı piyasada ve aynı şartlar altında 10.000 TL'lik bir servet 10 yılda 10.000 TL kâr getirirken dönem sonundaki toplam servet 20.000 TL'ye ulaşır. Görüldüğü üzere artık bu iki farklı büyüklükteki servetin değerleri arasında uçurum oluşmuştur ve eşitsizlik daha da artmıştır.

Sanayi devrimi öncesinde ülkeler arasındaki kişi başına gelirler arasındaki fark pek azdı. Ancak bu durum sanayi devrimiyle birlikte değişmeye başladı. Sanayi devrimi öncesinde, en yoksul ile en zengin

⁹⁷ Ömer A. Aksu, **Gelir ve Servet Dağılımı**, İstanbul, İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi, 1993, s. 56.

⁹⁸ **A.e.** s. 69.

⁹⁹ “Difference Between Wealth and Income”, (Çevrimiçi), <https://www.khanacademy.org/economics-finance-domain/macroeconomics/gdp-topic/piketty-capital/v/wealth-vs-income>, 27.12.2015.

ülkelerin kişi başı gelirleri arasında tahmini % 30'u dahi geçmeyen fark, 1870'te % 1100, 1995'te ise % 5000'e kadar çıkmıştı.¹⁰⁰ Günümüzde ise bu oran % 21800 civarındadır.¹⁰¹ Gittikçe artış gösteren bu rasyolar, ülkeler arası gelir eşitsizliğinin son iki asırda ortaya çıkan sanayi devriminin ürünü olduğunu belirtmektedir.

Ülkeler arasındaki bu gelir uçurumu günümüzde aynı bölge, ülke, kent hatta mahalle içerisinde bile görülmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kentleşme ile sanayileşme süreçlerinin eş zamanlı olarak gerçekleşmemesi, kente doğru akan nüfusun giderek yoğunlaşması ve bu işgücünün kentlerde yığılması neticesinde kent merkezlerinde gecekondulaşma ve varoş bölgelerin ortaya çıkması, o ülke veya kentte gelir dağılımı bozukluğunu tetikleyen ilk unsurlardır. Öte yandan bu gecekondu ve varoş bölgelerdeki işgücünün vasıfsızlığı, işsizliğin yüksek oluşu ve altyapı yetersizliği gelir dağılımı eşitsizliğini daha da artıran unsurlar olarak belirtilebilir.¹⁰²

2.1. Gelir Dağılımı Teorileri

Hakim ekonomik konjoktüre bağlı olarak kendisine verilen ağırlık dönem dönem değişse de; gelir dağılımı iktisat tarihinde her zaman yer bulmuş ve inceleme konusu olmuştur. Farklı ekonomik yaklaşımlar mezkûr problemi fikri altyapıları doğrultusunda ele almış

¹⁰⁰ Daniel Cohen, **Dünyanın Zenginliği, Ulusların Fakirliği**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 27.

¹⁰¹ United Nations Development Programme, **Human Development Report 2015**, New York, 2015, s. 262-265.

¹⁰² Sabri Çakır, "Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 24, Aralık 2011, s. 139.

ve gelir dağılımı meselesine bu bağlamda çözüm önerileri sunmuşlardır. Bu bölümde gelir dağılımı teorileri söz konusu ekoller açısından ele alınacaktır.

2.1.1. Klasik İktisat ve Gelir Dağılımı

İktisat literatüründe klasik ekolün başlangıç tarihi, Adam Smith'in Ulusların Zenginliği adlı eserini neşrettiği 1776 yılı olarak genel kabul görmüş ve ekol David Ricardo tarafından Adam Smith'in attığı temel üzerine bina edilerek geliştirilmiştir. Klasik iktisat anlayışında ekonomik düzen piyasa mekanizması ile sağlanır. Yani piyasa kendi haline bırakıldığı zaman uzun vadede var olan bütün problemleri çözer.

Ricardo tarafından geliştirilen ve kapitalizmin dinamik unsuru olarak kabul gören klasik ekonomi bölüşüm teorisi; topraktan hasıl olan ürünlerin gelirinin kâr, rant ve ücret şeklinde üç sınıf arasındaki dağılımının belirlenmesini incelemektedir. Söz konusu model sermaye birikimi ile bölüşümün karşılıklı ilişkileri üzerine dayanmaktadır.¹⁰³

Adam Smith'in daha çok ekonomik büyümenin nasıl sağlanacağı üzerinde durması nedeniyle; David Ricardo'nun "Bilimin öz konusu" olarak addettiği, iktisat biliminin birbirlerine rakip olarak bulunan ekonomik sınıflar (üretim faktörleri) arasındaki sanayi ürünlerinin (hasılatın) dağılımına dair fikirleri referans alındığında, klasik iktisat gelir dağılımı teorisi üç temel faraziyeye dayanmaktadır. Bunlar:

¹⁰³ Ufuk Başoğlu, Nalan Sönmezoğulları ve İlker Parasız, **Gelir Bölüşümü**, Bursa, Ekin kitabevi, 1999, s. 1.

Emek-Değer Teorisi, Azalan Verimler Kanunu ve Ücretlerin Tunç Kanunudur.¹⁰⁴

Bir malın değerini yalnızca o malın üretimi için harcanan emek miktarının belirlediği ileri sürülen teoriye Emek-Değer Teorisi denir.¹⁰⁵ Ricardo'ya göre üretimin verimli topraklardan hiç rant getirmeyen verimsiz topraklara doğru genişlemesiyle üretim değeri sadece emek ve sermaye tarafından belirlenir. Hatta emek ile sermayenin üretim sürecine birlikte girmesi emeğin alet ve makinelerle, yani sermaye ile donatılması manasına gelir. Yani sermaye esasen dolaylı emektir. Böylece üretim dolaylı emek ve doğrudan emek tarafından yapılmış olup, üretimin sürecinin tamamı “emek” faktörü tarafından gerçekleştirilmiş olur.¹⁰⁶ Ricardo'nun Emek-Değer Teorisi'ni geliştirmesindeki amacı malların değerini ölçmede ortak bir değer ölçüsü tanımlamaktır.

Bir üretim sürecinde kullanılan üretim faktörlerinden birinin miktarı artırılır ve diğer faktörlerin miktarı sabit tutulursa,¹⁰⁷ miktarı artırılan faktörün ilâve her birimi üretime dahil oldukça toplam ürün muayyen bir seviyeye kadar azalan bir hızla artacaktır. Bu seviyeden sonra artırılan her ilave üretim faktöründe toplam ürün miktarı azalmaya

¹⁰⁴ Mustafa Aykaç, “Gelir Dağılımının Teorik Analizi”, **Gelir Dağılımı ve Yoksulluk**, Naci Gündoğan, Verda Canbey Özgüler (Ed.), Eskişehir, T.C Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2935, 2013, s. 20.

¹⁰⁵ Toktamış Ateş, **Ekonomi Ansiklopedisi 1**, İkinci Cilt, İstanbul, Paymaş Yayınları, 1983, s. 377.

¹⁰⁶ Ersan Bocutoğlu, “İktisat Teorisinde Emeğin Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeğe Yolculuk”, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, s. 134.

¹⁰⁷ Ceteris Paribus

başlayacaktır. İktisat literatüründe bu vaziyete Azalan Verimler Kanunu adı verilir.¹⁰⁸ Toplam ürün miktarında azalmaya yol açan bu durumun sebebi, artırılan değişken faktörün verimliliğinin gittikçe azalması ve tarım arazilerinin hudutsuz olmamasıdır.

Azalan Verimler Kanunu, Thomas Robert Malthus'un Nüfus Teorisi tarafından desteklenmektedir. Gıda yoksunluğu, işçilerin sefaleti ve sınıf çatışmalarının yoğun olduğu bir ortamda bulunan Malthus, gıda maddelerinin aritmetik olarak artması mukabilinde (1,2,3,4,5...) nüfusun geometrik olarak artacağını; neticesinde nüfus artış hızının aşırı olacağını ve nüfusun bu hızlı artışının geç evlenme, doğum kontrolü gibi tedbirler ile engellenmezse; gıda maddeleri nüfusa yetmeyecek ve savaşlar, açlık, sefalet gibi ölümleri yükseltecek pozitif önlemlerin devreye gireceği tezini iddia etmiştir.¹⁰⁹

Azalan Verimler Kanunu şöyle işler: Nüfus kaçınılmaz bir şekilde artar ve daha fazla gıda maddesi üretilmesi için öncekilere kıyasla daha verimsiz olan topraklar da tarıma açılır. Böylece istihdam düzeyi de arttıkça hem işgücünün verimliliği hem de toprağın verimliliği düşmüş olur.¹¹⁰

Verimsiz toprakların kullanımı verimli toprakların rantını artıracaktır. Nüfus artışıyla birlikte ihtiyaçlar ve gıda fiyatları da artış gösterecek ve bu artış ücretlere de emek talebi şeklinde yansiyacak ve ücretler

¹⁰⁸ **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi 1**, İstanbul, Risale Yayınları, 1991, s. 106.

¹⁰⁹ Sedat Murat, **Dünden Bugüne İstanbul'un Nüfus ve Demografik Yapısı**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2006-49, 2006, s. 35.

¹¹⁰ Nazım Öztürk, "Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı: 24, 2010, s. 63-64.

artış gösterecektir. Fakat Malthus'un iddia ettiği üzere, ücretler uzun vadede asgari geçim düzeyinde belirlenir ve bu seviyede sabit kalır. Bu teoriye Ücretlerin Tunç Kanunu denir.¹¹¹ Ayrıca literatürde buna “doğal ücret” de denir.

Hasılı Klasik İktisatta gelirin bölüşümü Azalan Verimler Kanunu çerçevesinde rantın yükselme meylinde olması, ücretlerin ise kısa vadede yükselme ve uzun vadede geçimlik düzeyde sabit kalması sebebiyle kârlar düşme eğiliminde olacaktır.

2.1.2. Neoklasik İktisat ve Gelir Dağılımı

1870'li yıllarda ortaya çıkan ve günümüzde en dominant ekonomik ekol olan Neoklasik iktisat, Liberal Felsefenin ekonomik alandaki temsilcisi olan Klasik İktisadın yeniden yorumlanmış biçimidir. Neoklasik iktisat akımının kurucusu olan Alfred Marshall, o dönemde mevcut ekonomik sistemin, sık sık olduğu gibi, yine bir krizle boğuşması üzerine hususen sosyalist akımlar tarafından yoğun tenkitler alması üzerine klasik iktisadın bazı varsayımlarında değişikliklere gitmiş ve teoriye yeni varsayımlar ilâve etmiştir.

Teorisini Klasikler gibi “laissez faire laissez passer” temel taşı üzerine oturtan Marshall'ın, klasik iktisadın makro ekonomik boyuttaki tahlillerini muhafaza etmekle birlikte mikro ekonomik boyutta

¹¹¹ Demir Demirgil, **Ekonomi Ansiklopedisi 3**, İkinci Cilt, İstanbul, Paymaş Yayınları, 1983, s. 1295.

analizler de yapmış olması¹¹², kendine has varsayımlarına bir temel yapı malzemesi olmuştur. Neoklasik Teorinin diğer varsayımları ise kısaca şöyle sıralanabilir: Hareket noktasının homoeconomicus (rasyonel) insan modelinin olması, piyasada tam rekabet koşullarının mevcut olması, kâr maksimizasyonunun esas alınması ve matematiksel çözümlerinin ceteris paribus yöntemiyle basitleştirilmesidir.¹¹³

Marksist akımın Klasik İktisadî kendi silahı olan “Emek-Değer Teorisi” üzerinden emeğin sömürsünü ileri sürerek vurması üzerine Neoklasik İktisatçılar tarafından bu teori, “Fayda-Değer Teorisi” ile ikâme edilmiştir. Buna göre bir malın değerini belirleyen unsur o maldan elde edilen marjinal faydadır.¹¹⁴ Böylece Marksizmin saldırılarına karşı bir savunma mekanizması geliştirilmiştir. 1870-1890 yılları arasındaki ekonomik bunalımların müsebbibinin serbest piyasa ve görünmez el mekanizmalarının olduğu ve mesuliyetin de bunlara ait olması gerektiği tenkitlerine karşı Neoklasik İktisatçılar aksini iddia ederek; serbest piyasanın aslında kaynakları en mükemmel şekilde dağıtan bir düzen olduğunu ve bu intizamın işleyişini bozan unsurun ise, sendikal faaliyetler neticesinde ücretlerde meydana gelen artışlar yüzünden emek faktörünün hak ettiğinden

¹¹² Selda Atik, “Post Otistik İktisat Çerçevesinde Küresel Ekonomik Kriz ve NeoKlasik İktisat İlişkisi”, **EconAnadolu 2009: Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi**, Eskişehir, 17-19 Haziran 2009, s. 4.

¹¹³ **A.e.**, s. 4.

¹¹⁴ **Marjinal fayda:** Bir malın tüketilen veya kullanılan son biriminin tüketiciye sağladığı faydadır. Bkz. Kemal Yıldırım, “Mikroekonomi”, **Mikro İktisat**, Editörler: Kemal Yıldırım ve Meltem Erdoğan, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2632, 2014, s. 21.

fazlasıyla mükâfatlandırılması olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹¹⁵ Böylece piyasada genel bir verimsizlik vukû bulmuştur.

Neoklasik iktisatçı John Bates Clark 1899'da yayınladığı eserinde *The Distribution of Wealth: A Theory of Wages, Interest and Profits* (Servetin Bölüşümü: Ücret, Faiz ve Kar Teorisi), üretim faktörlerinin tam rekabet şartları altında marjinal verimliliklerine göre pay almaları gerektiğini ve bu bölüşümün en hakkaniyetli ve en adil bölüşüm olduğunu ifade etmiştir. Bu doğal yasanın, muntazam işlemesi ve mülkiyet haklarının engellenmemesi şartıyla her üretim faktörüne kendi ürettiğini vereceğini savunmuştur.¹¹⁶

Sonuç olarak dinî, kültürel, sosyal, etik ve ahlâki unsurları analiz dışı bırakarak *homoeconomicus* ve *ceteris paribus* gibi basitleştirici varsayımları¹¹⁷ hareket noktası ittihâz eden Neoklasik iktisat; gelirin üretim faktörleri arasında nasıl dağılacağı meselesi hakkında tahlil yapmaz.¹¹⁸ Neoklasik iktisadın kurucusu Marshall'a göre üretimden elde edilen değer bütün faktörler arasında marjinal verimlilik esasına

¹¹⁵ Hasan Dudu, "Neoklasik İktisat Kuramının Genel Çerçevesi ve Eleştirisi", **Aydınlanma** 1923, Sayı: 48, 2004, s. 27.

¹¹⁶ Öztürk, **A.g.e.**, s. 78.

¹¹⁷ Uğur Dündar ve Cüneyt Dumrul, "İktisat Biliminin Sınırları Üzerine: Aykırı İktisat Yaklaşım", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 36, Ağustos-Aralık 2010, s. 242.

¹¹⁸ Utku Altunöz, "Egemen Neoklasik İktisata Eleştirel Yaklaşım: Post Otistik İktisat ve 2008 Küresel Krizinin Post Otistik Analizi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 29, 2014, s. 19.

göre en hakkaniyetli bir biçimde paylaşılır ve bölüşüm meselesi kendiliğinden çözülmüş olur.¹¹⁹

2.1.3. Keynesyen İktisat ve Gelir Dağılımı

Klasik/Neoklasik iktisadın zihni ve fikri dünyasını şekillendiren “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ve “Her arz kendi talebini yaratır” düsturları, sarkaç ve kaldıraçtan meydana gelen bir mekanizma gibi birbirlerini tetikleyerek hususen Amerika ve Avrupa ekonomilerinde bir üretim çılgınlığı husûle getirmişti. Klasik iktisadın varsayım ve prensipleri gereği sınırsız özgürlük sınırsız üretimi de beraberinde getirmiş ve bu da arz yönlü bir ekonomik sistemi ortaya çıkarmıştı. Kısa devreli ekonomik bunalımlar ise konjonktürel dalgalanmalar olarak izah edilmişti.

Klasik iktisadın Birinci Dünya Savaşı’na kadar doğruluğundan şüphe dahi duyulmayan otomatik dengeleri, 1929’da başlayan Büyük Dünya Bunalımının tesiriyle ortaya çıkan kronik depresyon ve işsizlik neticesinde büyük sarsıntıya uğramıştır.¹²⁰ Tüm dünya ekonomilerine sirayet eden krizin netice verdiği müzmin depresyondan çıkma reçetesi 1936 yılında İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes’ten gelmiştir. Keynes o yılda yayımladığı “İstihdamın, Paranın ve Faizin Genel Teorisi (The General Theory of Employment, Interest and Money)” isimli meşhur eserinde krizden kurtuluş için tedavi

¹¹⁹ Gülçin Manzak Aydın, “Verimlilik Kavramı: Klasik ve Neoklasik Yaklaşımların Karşılaştırılması”, **Anahtar Dergisi**, Yıl 26, Sayı: 306, Ankara, T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Korza Yayıncılık Basım San. ve Tic. Ltd. Şti., 2014, s. 15.

¹²⁰ Nisfet Uzay, “Keynes’de Ekonomik İstikrarsızlığın Bir Kaynağı Olarak Belirsizlik ve Bekleyişlerin Yeri”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 7, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s. 102.

yöntemleri tavsiye etmiştir. Ona göre ilaç devlet müdahalesidir. Bu bağlamda Keynes'in Liberal sisteme bütün bütün karşı olmadığı, sistemin aksayan yönlerini ıslah etmek niyetinde olduğu söylenebilir.

Müdahaleci devlet anlayışının temsilcisi olan Keynesyen iktisadın varsayımları şöyle sıralanabilir:¹²¹

- Keynesyen Makro İktisat Teorisi ekonomik sistemde meydana gelen durgunluk, işsizlik, enflasyon ve deflasyon gibi dalgalanma ve dengesizliklerin; ekonominin arz cephesinin iktisat politikalarına karşı duyarsız olduğunu ileri sürer. Bu nedenle söz konusu dengesizliklerin ancak toplam talep ayarlamaları ile giderileceğini iddia eder.
- Keynesyenlere göre devletin vergi ve harcama politikalarını ihtiva eden maliye politikası, para arzı ayarlamalarını içeren para politikasına göre toplam talebe tesir açısından daha kuvvetlidir.
- Fiyatlar genel seviyesi veridir.
- Teorinin önemli bir parçası özel sektör yatırımlarının belirsizlikler ve ileriye yönelik beklentilerden büyük ölçüde etkilenmesidir.
- Tam istihdam denge düzeyine kadar talepteki her artış arzı da peşinden sürükler. Dolayısıyla denge düzeyini belirleyen unsur satın alma gücüyle desteklenmiş efektif taleptir.

¹²¹ Kamil Güngör, "İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler", 1998, (Çevrimiçi), <http://www.ceterisparibus.net/dusunce/genel.htm>, 25.02.2016. s. 10-11.

- Makro denge, toplam arz ve talebin veya toplam yatırım ve tasarrufun kesiştiği noktada sağlanamadığı zaman “enflasyonist açık” veya “deflasyonist açık” meydana gelir. Bu istikrarsızlık durumu ancak devletin efektif talebi yönlendirmesi, yani müdahale etmesiyle atlatılabilir.

Kapitalist sistemi son derece “gayrı ahlaki” ve “dinsiz” olarak niteleyen¹²² Keynes’e göre, yatırım fonları arz ve talebinin faiz haddindeki değişmelerle otomatik olarak sağlanacağını öne süren Say Yasası hükümsüzdür. Ona göre yatırım-tasarruf eşitliğini sağlayan unsur faiz değildir. Tasarruf düzeyini belirleyen unsur gelir, ekonomik istikrarın temel değişkeni olan yatırımları belirleyen unsur ise geleceğe yönelik beklentilerdir.¹²³

Keynes’e göre piyasa sistemi içerisinde gelişen ve piyasa davranışlarını en aşikâre bir biçimde ortaya koyan müessese “borsa”dır. Ona göre bu müessese, işleyiş temelinde belirsizlik hâkim olduğu için bir “kumarhane” gibi işler. Belirsizlik hali taraflar arasında bilgi eksikliğine sebep olur ve bu bilgi asimetrisi ise gelir eşitsizliğinin önemli sebeplerinden birini teşkil eder. İşte bu noktada devlete düşen en önemli rol bu belirsizliği azaltmak ve bilgi eksikliğini gidermektir.¹²⁴ Yine bu çerçevede “aktif” devlete düşen diğer roller ise kaynak dağılımında etkinlik sağlamak; ekonomik istikrar, büyüme ve kalkınmanın sağlanması, adil gelir ve servet dağılımının sağlanması, kapitalist kurallar karşısında ekonomik aktivitede

¹²² Ayşe Buğra, **İktisatçılar ve İnsanlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s. 269.

¹²³ **A.e.**, s. 259.

¹²⁴ **A.e.**, s. 267.

dezavantajlı olan şahıs ve grupların korunması ve onlara destek verilmesi olarak sıralanabilir.¹²⁵

Keynes gelir dağılımı konusunda fikirler beyan etmişse de bizatihi bir gelir dağılımı teorisi oluşturmamıştır. Fakat onun yolunu takip eden Kenneth Ewarth Boulding ve Nicholas Kaldor gibi iktisatçılar Keynesyen gelir dağılımı teorisi oluşturmaya teşebbüs etmişlerdir.

Boulding'e göre milli hasılanın ücretler ve sair faktörler arasındaki dağılımını yalnızca toplu sözleşmeler, ücret pazarlıkları ve müteşebbislerin kabiliyetleri değil; aynı zamanda ekonomideki yatırım, tasarruf ve likidite tercihi de tayin eder.¹²⁶ Devlet iç borçlanma faizleri gelir dağılımına doğrudan etki eder. Faiz oranlarının düşmesi eşitsizliği azaltır. Ayrıca rekabet koşulları da gelir dağılımını etkiler. Tekel gücü arttıkça emek sermaye karşısında zayıflar ve üretimden aldığı pay da giderek azalır. Bunun sonucunda da gelir dağılımında bozulma görülür.¹²⁷

Neoklasik iktisatta gelir dağılımını tayin eden unsur marjinal verimlilik iken; Kaldor'un geliştirdiği gelir dağılımı teorisine göre bu etken marjinal tasarruf eğilimidir. Kaldor'un teorisine göre gelir grupları işçiler ve sermayedarlar olmak üzere ikiye ayrılır. Her grup da kendine mahsus marjinal tasarruf eğilimlerine sahiptir.

¹²⁵ Güngör, A.g.e., s. 12.

¹²⁶ Erdoğan Alkin, "Keynes'yen Gelir Dağılımı Teorisi ve Kaldor Modeli", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 29, Sayı:1, 1969, s. 133.

¹²⁷ Süleyman Ulutürk ve Devrim Ersezer, "Gelir, Gelir Dağılımı ve Devletin Rolü", **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi, Yayın No: 91, Seri: 47, 2005, s.98.

Sermayedarların marjinal tasarruf eğilimleri işçilerin marjinal tasarruf eğilimlerine nispeten daha yüksektir. İşte gelir dağılımı eşitsizliğinin şiddetini belirleyen unsur işçiler ve sermayedarlar arasındaki marjinal tasarruf eğilimleri arasındaki farkın büyüklüğüdür. Bu iki eğilim arasındaki fark ile gelir dağılımı eşitsizliği arasında pozitif bir korelasyon mevcuttur.¹²⁸

Özetle Keynesyen iktisat gelir dağılımı konusundaki problemlerin varlığını kabul etmiş ve devletin aktif bir rol olarak iktisat politikalarıyla müdahale ederek gelir dağılımını daha adil bir hale getirebileceğini iddia etmiştir.

2.1.4. Marksist İktisat ve Gelir Dağılımı

Karl Marx ve Friedrich Engels'in birlikte çalışmaları neticesinde ortaya konulan Marksist İktisat Teorisi iktisat literatüründe "Eleştirel İktisat" olarak tanınır. Marx hâkim Liberal iktisat sistemini Keynes gibi kısmi değil; fakat sistematik olarak bütün bütün tenkit etmiştir. Bu bakımdan Liberal ekonomik ekole karşı bir reddiye hükmündedir. Keynes'in mevcut sistemin aksaklıklarına karşı devlet müdahalesini tavsiye etmesi ilaç tedavisine teşbih ise, Marx'ın tedavi önerisi organ nakline benzetilebilir.

19. asırda kapitalist sanayi Avrupa ekonomilerine çok ağır şartlar getirmiştir. Sanayileşme ile büyüyen ücretli işçi sınıfı, feodal sistemin yıkılışından sonra serbest iş sözleşmesi yapabilme, kanun karşısında eşit sayılma gibi zahiren hukuki bir hürriyet kazanmıştı. Ancak

¹²⁸ Aykaç vd., **A.g.e.**, s. 27.

orantısız güç sahibi taraflar arasındaki iş sözleşmelerinin feodalizmden farklı olmaması, ücretli işçiyi üretim araçlarına sahip kapitaliste daha da bağımlı hale getirmişti. Üstelik kapitalist sistemin son zamanlarında sık sık ekonomik krizlere maruz kalması ve makineleşme ve teknolojik inovasyonların sebep olduğu yoğun işsizlik hem ekonomik güvensizliği getirmiş hem de feodal sistemde var olan istihdam güvencesini yok etmiştir.¹²⁹

Marksist teori felsefi altyapısını diyalektik ve materyalist felsefeden alır. Marx metodolojik olarak diyalektik felsefeyi benimsemiştir; ancak mezkur felsefenin fikir babası Hegel bir idealist olmasına rağmen Marx materyalisttir. İdealizm hakikatin, eşyanın ve nesnelere; fikirlerin, aklın ve zihnin bir ürünü olduğunu ve aklın maddeye öncülük ettiğini vurgularken materyalizm ise maddenin akıldan ve zihinden önce geldiğini ve bunların maddenin birer yansıması olduğunu iddia eder.¹³⁰

Diyalektik felsefede hakikate, tez ve antitezin çatışması neticesinde bunlardan daha üstün olan sentez elde edilerek ulaşılır. Marx bu metodolojide Hegel'in aksine merkeze “madde”yi alarak üretim araçları mülkiyetinin ortak olduğu ilkel toplum safhasını tez, üretim araçları mülkiyetinde özel mülkiyetin hakim olduğu günümüz kapitalizm safhasını antitez telakki eder. Bu tez ve antitezin çatışmasından, daha ileri seviyedeki sosyalist bir toplum olan senteze

¹²⁹ Gülten Kazgan, **İktisadî Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 13. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2009, s. 288.

¹³⁰ Sabri Büyükdüvenci, “İdealizm ve Eğitim”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı:1, 1988, s. 343.

ulaşılacaktır. Bir başka açıdan ele alındığında hakim sınıf sermaye ile emekçi sınıfın çatışması neticesinde sınıfsız bir topluma ulaşılacaktır. Sınıfsız bir toplumda ise devlet mefhumu olmayacaktır. Çünkü hakim sınıfı koruyan böyle bir güç aygıtına ihtiyaç kalmayacaktır.¹³¹ Mevcut kapitalist sistemdeki sınıflar arasındaki dayanışma ise nispi çıkarlara istinat ettiği için geçici bir dayanışmadır.¹³²

Bütün eşyanın maddeden ibaret olduğunu; hatta zihnin dahi maddenin bir yansımasını olduğunu ileri süren materyalist felsefe Marxist anlayışta tarihsel materyalizme tebdil etmiştir. Tarihsel materyalizme göre insanlık tarihinin aşamalarını belirleyen unsur üretim ilişkileridir. Yani Marx'a göre toplumlar tarihin akışında farklı üretim tarzlarını yaşamış ve yaşayacaklardır. Bu üretim tarzları sırasıyla şöyledir: İlkel topluluk, Asya üretim tarzı, kölelik, feodalite, günümüz kapitalist üretim tarzı, sosyalist üretim tarzı ve komünizmdir.¹³³

Kapitalizme sınıf tahakkümü ve sömürüsü, kaynak ve enerjilerin israfı, irrasyonallite, verimsizlik, aşağılanma ve sefalet gibi hastalıklar atfedilen¹³⁴ Marx'a göre işçi işbölümü sebebiyle arkadaşlarına, üretim araçlarına ve kendi ürettiği ürüne yabancılaşır.¹³⁵ Bu noktada Marx emek gücünün kullanım değeri ve değişim değeri arasında bir ayrıma gider. Emek gücünün kullanım değeri onun çalışabilme değer ve/veya

¹³¹ Nikolay İ. Bukharin, **Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi**, Gülsüm Akalın ve Uğur S. Akalın (Çev.), İstanbul, Spartaküs Yayınları, Ekim 1996, s. 155.

¹³² **A.e.**, s. 151.

¹³³ Sencer Divitçioğlu, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu Marksist Üretim Tarzı Kavramı**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 119-120.

¹³⁴ Steven Lukes, **Marksizm ve Ahlâk**, Osman Akınbay (Çev.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 111.

¹³⁵ **A.e.**, s. 112.

artı değer üretebilme kabiliyetidir iken; değişim değeri ise emek gücünün satılması mukabilinde işçinin elde ettiği gelirdir, yani ücrettir.¹³⁶ İşte kullanım değeri ve hakkı tamamen bir başkasının elinde bulunan emek gücü kaçınılmaz olarak kendi ürününe yabancılaşır.¹³⁷

Marxist anlamda metanın değerini belirleyen faktör kristalize olmuş toplumsal emektir. Bunun manası; metanın değeri hesaplanırken ona en son uygulanan emek miktarına, daha önce metanın hammaddesinde işlenmiş olan emek miktarını; hatta alet, makina, bina gibi üretimine dolaylı olarak katkıda bulunan her türlü aktif için harcanan emek miktarı da eklenmelidir.¹³⁸ Burada dikkat edilmesi gereken nokta emek gücünün de bir meta olduğudur.

Marx'ın gelir dağılımı anlayışı Artık-değer Teorisi üzerine bina edilmiştir. Marx, kapitalist meta üretiminde para-meta-para döngüsünün var olduğunu vurgular. Buna göre meta üretimi için döngüye giren para miktarı ile döngüden çıkan para miktarı arasında, döngüden çıkan para lehine bir fark vardır. İşte bu fark artık-değerdir. Marx artık-değer mefhumunu somutlaştırmak maksadıyla, günlük geçim araçlarının temini için günde 6 saatlik bir emeğin kâfi olduğu bir piyasayı varsayar. Bu piyasadaki bir işçinin günde 6 saatin

¹³⁶ Koray Yılmaz, "Eleştirel Politik İktisat Çerçevesinden İktisat Zihniyeti; Vehbi Koç Üzerine Bir Deneme", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı: 28, Metal-İş Basın Yayın Dairesi, İstanbul, 2011, s. 128.

¹³⁷ **A.e.**, s. 129.

¹³⁸ Karl Marx, **Ücretli Emek ve Sermaye Ücret, Fiyat ve Kâr**, İsmail Yarkin ve M.A. İnci (Çev.), İstanbul, İnter Yayınları, Birinci Basım, Kasım 1999, s. 122.

ötesinde çalışarak ürettiği herhangi bir metaya¹³⁹ kattığı her değere artık-değer adını verir.¹⁴⁰ Ayrıca Marx, işçinin bu 6 saatlik emeğinin üzerindeki çalışmasını “bedava emek” olarak ifade eder ve bu fazla çalışılan kısmı feodal çağdaki angarya hizmetine benzetir.¹⁴¹

Hâkim ekollerin (Klasik, Neoklasik ve Keynesyen ekoller) aksine Marksist gelir dağılımı teorisine göre Marx, gelirin üç değil; iki üretim faktörü arasındaki dağılımını incelemiştir. Kapitalizmin hareket kanununu idrak etmede son derece ehemmiyete sahip bu iki üretim faktörü emek ve sermayedir.¹⁴² Sermayedarın elde ettiği kârı ve toprak sahibinin aldığı faizi ayırt etmekle beraber, gelir dağılımında bunların her ikisini de bir kabul eder ve bunların haksız kazanç olduklarını ve artı-değeri oluşturduklarını ifade eder. Çünkü Emek-değer teorisine dayanarak değer tek belirleyicisinin emek olduğunu ve diğer faktörlerin değer üretmede hiç bir etkilerinin olmadığını iddia eder.¹⁴³

Peki Marxist teoride ücretler ve kârlar arasında nasıl bir irtibat var? Marx bu durumu şöyle izah eder: İşçi sınıfı bütün olarak ele alındığında gelirini geçim araçlarına harcamak zorundadır. Bu yüzden genel ücret oranındaki bir artış, geçim araçlarına olan talebin artmasına ve fiyatlarının yükselmesine neden olurdu. Bu geçim araçlarını üreten kapitalistler artan ücretleri, metaları için artan piyasa fiyatlarıyla tazmin ederlerdi. Fakat lüks tüketim mallarını üreten

¹³⁹ Kaynakta pamuk örneği verilmiştir.

¹⁴⁰ **A.e.**, s. 132.

¹⁴¹ **A.e.**, s. 135.

¹⁴² Paul A. Swanson, **Encyclopedia Of Capitalism**, Volume: 2, Syed B. Hussain (Ed.), Volume: 2, New York, Golson Books LTD., 2004, s. 404.

¹⁴³ Aykaç vd., **A.g.e.**, s. 23.

kapitalistler artan ücretleri metalarının fiyatlarını artırarak karşılayamazlardı, çünkü metalarına olan talep artmış olmazdı. Bilakis, gelirleri azalacağı için birbirlerinin metalarına olan talepleri de azalardı. Böylece lüks madde fiyatları da düşerdi. Üstelik geçim araçları fiyatları zaten artmış olacağı için bunlara daha fazla ödeme yapmak durumunda kalacaklardı. Bir süre sonra piyasanın büyük bir kısmı geçim araçları ve gıda maddeleriyle biçimleneceğinden, bunların fiyatları da düşüşe geçecek ve lüks sanayide başlayan kâr düşüşü genel bir hale gelecektir. Son tahlilde, genel bir ücret artışı genel bir kâr düşüşüne sebep olacaktır.¹⁴⁴ Bu durumda ücretler ve kârlar arasında ters ilişki vardır.

Marksist teoride sermaye; binalar, makineler ve hammaddelerden meydana gelen sabit sermaye ve emeği ifade eden değişir sermaye olmak üzere iki kısımdan oluşur.¹⁴⁵ Kapitalistler bir yandan kâr oranlarını artırmak ve daha fazla artık-değere el koymak isterken; öte yandan kendi aralarında bir rekabet husûle gelir. Rekabetin artmasıyla üretim araçları ve sermaye temerküz eder ve ekonomik güç az sayıdaki elde toplanır.¹⁴⁶ Üstelik kapitalistin, rakibiyle rekabet edebilmek için sınıf çatışması çerçevesinde daha çok sabit sermayeye yatırım yapması da temerküze eşlik ederek nispi bir nüfus artışına sebebiyet verir. İşte bu artı-nüfus sürekli sefilleşmeye yol açan yedek sanayi ordusudur. Ricardo ve Malthus'a göre işsizlik ve ücretlerin düşüklüğünden nüfus artışı, yani işçinin kendisi sorumlu iken; Marx'a

¹⁴⁴ Marx, **A.g.e.**, s. 101-103.

¹⁴⁵ Öztürk, **A.g.e.**, s. 74.

¹⁴⁶ Ulutürk ve Ersezer, **A.g.e.**, s. 101.

göre ücretleri minimum düzeyde baskı altında tutan unsur, kapitalist rekabetin ortaya çıkardığı bu yedek sanayi ordusudur.¹⁴⁷ Dahası, kapitalistin rekabet esnasında sabit sermayeye daha çok yatırım yapması; artık-değeri üreten faktörün “emek” olması ve dolayısıyla sabit sermayenin verimsizliği neticesinde üretim de aksamaya başlar ve kâr hadleri de düşme eğilimine girer. Nitekim kapitalist sistemde büyüme de çıkmaza girer ve Ricardo’da durgunluk halini ifade eden kâr hadlerinin azalma eğilimi Marx’ta kapitalist sistemin çöküşüne sebep olur.¹⁴⁸

Hasılı Marksist teoriye göre, emekçi ve kapitalist iki sınıfın menfaatlerinin tezat olduğu kapitalist sistem varlığını sürdürebilmek için işçiyi sürekli yoksullaştırmakta ve eşitsizlik üretmektedir. Bu yüzden gelir dağılımında eşitlik sistemi içi müdahalelerle sağlanamaz. Eşitlikçi gelir dağılımı ancak mevcut sistemin değiştirilmesi ile mümkündür.

Ne var ki, teoride üretim araçları mülkiyetinin topluma ait olması gerektiğini ve bu maksatla gelir dağılımında mutlak eşitliği savunan Sosyalist sistem,¹⁴⁹ tatbikatta başarı gösterememiştir. Artık-değerin nasıl dağılacığının tek başına fonksiyoner¹⁵⁰ tarafından tespit edilmesi, işçinin en düşük seviyeden ücret alması mukabilinde politikacıların, komutanların, teknokratların, rejim taraftarı

¹⁴⁷ Aziz Çelik, “AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı: 3, Metal-İş Basın Yayın Dairesi, 2004, s. 56.

¹⁴⁸ Ulutürk ve Ersezer, **A.g.e.**, 101.

¹⁴⁹ Güngör, **A.g.e.**, s. 2.

¹⁵⁰ Sosyalist sistemde ekonomik ve siyasi gücü elinde bulunduran yönetici sınıfı.

sanatçıların, parti üyelerinin sair sistemdeki ekonomiler ile kıyaslanamayacak derecede yüksek ücret almaları sosyalist ülkelerde çok dik ve sarp bir ücret piramidi ortaya çıkarmıştır.¹⁵¹ Bulunduğu kehanetlerin ekserisi tutmayan Marx¹⁵² tarafından teori haline getirilen Sosyalist-Marksist zihniyetin diğer tenkit edilen kısımları ise toplumun bireye hükmetmesi, yoksulluk doğurucu özelliği, kapitalizmin uzantısı olması, tek parti sistemini ihtiva etmesi ve üretimdeki başarısızlığı olarak sıralanabilir.¹⁵³

2.2. Gelir Dağılımı Türleri

Bir ülkedeki toplam gelirin dağılımı, topluma farklı boyutlardan bakılarak çeşitli türler bazında hesaplanabilir. Nüfus farklı birimlere ve gruplara taksim edilebilir ve bu gruplar arasındaki gelirin dağılımı incelenebilir. Mesela nüfus cinsiyet, meslek grupları, eğitim seviyeleri, iller, medeni haller ve sair birçok faktöre bölünür ve her bir grubun toplam gelirden aldığı pay ayrı ayrı incelenebilir. Fakat iktisadî literatürde belli standartlar oluşturulabilmesi açısından bu taksimata bir sınır koyulmuştur. Bu noktadan hareketle literatürdeki başlıca gelir dağılımı türleri şunlardır: Kişisel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı, bölgeler gelir dağılımı ve sektörel gelir dağılımıdır. Ayrıca gelirin kendiliğinden dağılımına ve bir müdahale

¹⁵¹ İsmet Bozdağ, **İnsanlığın Son Çerçevesi- Üçüncü Çözüm**, İstanbul, Emre Yayınları, 2. Baskı, 1991, s. 186.

¹⁵² Sefa Saygılı, **Dünyayı Aldatanlar**, İstanbul, Türdav Basım ve Yayımlar Ticaret ve Sanayii Anonim Şirketi, 1997, s. 101.

¹⁵³ Çetin, **A.g.e.**, 89-90.

ile yeniden dağıtımına ilişkin olarak birincil gelir dağılımı ve ikincil gelir dağılımı da gelirin bir başka dağılım türüdür.

2.2.1. Kişisel Gelir Dağılımı

En temel gelir dağılımı türü olan kişisel gelir dağılımı, toplam milli gelirin bireyler veya hanehalkları arasındaki dağılımını ifade eder. Kişisel gelir dağılımında gelirin türü değil miktarı önem arz eder. Örneğin bir birey ya da hanehalkı hem kâr hem de faiz gelirine sahip olabilir.¹⁵⁴

Kişisel gelir dağılımının ölçümünde kullanılan en alelde yöntem, nüfusun eşit dilimlere ayrılması ve her bir dilimin toplam gelirden ne kadar pay aldığına incelenmesidir. Bu yöntemde nüfus %10'luk, %5'lik dilimlere ayrılabilir; ancak en yaygın taksimat biçimi nüfusun %20'lik dilimlere ayrılmasıdır. Sonrasında bu yüzdeler dilimler, gelirin en yüksek olduğu dilimden en az olduğu dilime göre sıralanır ve her yüzdeler dilimin toplam gelirden ne kadar pay aldığı saptanır.¹⁵⁵ Mesela gelir dağılımının bir hayli bozuk olduğu bir ülke tahayyül edilirse, gelirin en yüksek olduğu %20'lik kesimin toplam gelirden % 60 pay alması; gelirin en düşük olduğu %20'lik kesimin ise toplam gelirden %5 pay alması bir misal olarak düşünülebilir. Kişisel gelir dağılımının ölçülmesinde yaygın olarak kullanılan bir diğer yöntem ise Gini Katsayısıdır; ancak bu konu ilerleyen

¹⁵⁴ Aykaç vd., **A.g.e.**, s. 5.

¹⁵⁵ Türkiye İstatistik Kurumu, **Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı**, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 6, Ankara, 2008, s. 59.

bölümlerde teferruatıyla ele alınacağından şimdilik bahsinin geçmesi kâfi görülmüştür.

2.2.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı “*Bir ekonomideki toplam gelirin, o geliri meydana getiren üretim faktörleri arasındaki dağılımını gösteren gelir dağılımı türüdür*” şeklinde tanımlanabilir.¹⁵⁶

Malumdur ki, mal veya hizmet üretimini gerçekleştiren üretim faktörleri; emek, sermaye, doğal kaynaklar ve müteşebbistir. Bu üretim faktörlerinin mal veya hizmet üretimi sonucu elde edilen toplam gelirden emek ücret, sermaye faiz, doğal kaynak rant ve müteşebbis kâr şeklinde paylarını alırlar. İşte fonksiyonel gelir dağılımı esasen, bir ekonomideki toplam gelirin ücret, faiz, rant ve kâr arasındaki dağılımını inceler.¹⁵⁷

Fonksiyonel gelir dağılımı, milli gelirin sosyal sınıflar arasındaki dağılımını göstermek noktasında en münasip gelir dağılımı metodu olmasına rağmen; konu hakkında ancak üstünkörü bir malumat verebilir. Çünkü küreselleşmenin hızla devam ettiği ve beşeri sermayenin gittikçe önem kazandığı günümüz toplumlarında sosyal tabakalaşma dörtlü bir tasnife sığmayacak kadar kapsamlı ve giriftir. Nitekim üretim faktörlerinin kendi içlerinde heterojen olması ve birey

¹⁵⁶ Şadan Çalışkan, “Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, Cilt:2, Sayı: 59, 2010, s. 92-93.

¹⁵⁷ “Fonksiyonel Gelir Dağılımı”, (Çevrimiçi) <http://sozluk.ihya.org/sosyal-bilimler-sozlugu/fonksiyonel-gelir-dagilimi.html>, 29.02.2016.

ya da hanehalklarının birden fazla faktör geliri elde edebilmeleri fonksiyonel gelir dağılımı türünü dezavantajlı hale getirir.¹⁵⁸

Mesela, ABD’de 1970’te CEO’lar ortalama bir işçinin 30 katı kadar maaş alırken, 2000’li yıllara gelindiğinde bu oran 300’e çıkmıştır.¹⁵⁹ Bu durumda 1 birim ücret alan bir işçiyle 300 birim maaş alan bir CEO aynı faktör içerisinde değerlendirilecektir. Yine küçük bir esnaf ile büyük ölçekli bir firma sahibi, bir genel müdür ile hizmetli fonksiyonel gelir dağılımı türüne göre aynı kategoride yer almaktadır.

2.2.3. Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel gelir dağılımı, bir ülkedeki farklı coğrafi bölgelerinin milli gelirden aldıkları payları gösterir. Bu dağılım türündeki maksat bir ülkenin gelişmiş ve gelişmemiş bölgelerini tespit etmektir. Bir ülkenin bölgesel gelir dağılımına tesir eden faktörler; ülkenin sahip olduğu yüz ölçümü büyüklüğü, bölgeler arası iklim ve arazi yapısındaki farklılıklar, tarım, sanayi ve hizmetler sektöründeki gelişme düzeyi ve sosyolojik yapı olarak sıralanabilir. Öte yandan gelişmiş ülkelerdeki bölgesel gelir dağılımındaki farklar, gelişmekte olan ve/veya gelişmemiş ülkelerdeki bölgesel gelir dağılımına nispeten daha azdır.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Yaşar Uysal, “Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Perspektifinde Türkiye’de Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 9, Sayı:2, 2007, s. 251.

¹⁵⁹ Paul Krugman, **Bir Liberalin Vicdanı**, Neşenur Domaniç (Çev.), İstanbul, Literatür Yayınları, 2009, s. 132.

¹⁶⁰ Uysal, **A.g.e.**, s. 252.

2.2.4. Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı bir ülkedeki çeşitli üretim sektörlerinin milli hasıladan aldıkları payları gösterir. Bu manada tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli hasılayı oluşturmada üretime ne oranda katıldıkları ve hasıladan aldıkları paylar, bu payların uzun vadede gösterdikleri değişim, devletin hangi sektörler lehine ve aleyhine milli gelirin dağılımına müdahale ettiğine ilişkin incelemelere imkan verir.¹⁶¹

Bu dağılım türü üç temel sektörün (tarım-sanayi-hizmet) kapsadığı alt sektörler hakkındaki dağılım hakkında da malumat verir. Örneğin hizmetler sektörünün bir alt sektörü olan bankacılık sektörünün hizmetler sektörü içerisindeki payı ve/veya toplam milli hasıla içerisindeki payı da sektörel gelir dağılımı türü ile gösterilebilir. Öte yandan bu dağılım, üretim araçlarının mülkiyeti bağlamında ele alındığında milli hasılanın kamu ve özel sektör arasındaki dağılımını da gösterir; ki dolaylı olarak ülkenin ekonomik sisteminin karakterini çizmiş olur.¹⁶²

Diğer bir taraftan sektörel gelir dağılımı bir ekonominin gelişmişlik seviyesi hakkında da bilgi verir. Mesela gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün toplam milli gelirden aldığı pay %2 civarında küçük bir seviyede; gelişmemiş ülke ekonomilerinde bu oran %50'ler gibi

¹⁶¹ A.e., 251.

¹⁶² Muhammed Seyid Pehlivan, "Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği", **T.C. Başbakanlık Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü**, Ankara, Mayıs 2009, s. 24.

oldukça yüksek seviyelere çıkabilmektedir.¹⁶³ Yine bir ekonominin refah anlamında zaman içerisinde ne kadar yol aldığıyla ilgili Üç Sektör Kanunu çerçevesinde, sektörel gelir dağılımının uzun vadede ne yönde değiştiği incelenerek yorum yapılabilir. Örneğin, Türkiye’de 1968 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasıladan tarım sektörünün aldığı pay %39.8, sanayi sektörünün aldığı pay %16.7 ve hizmetler sektörünün aldığı pay ise %43.4 iken; 2017 yılı sonunda tarım sektörünün aldığı pay %6.9, sanayi sektörünün payı %23.2 ve hizmetler sektörünün payı ise %60.2’dir.¹⁶⁴

Bu dört farklı gelir dağılımı türüne ek olarak gelir dağılımı, gelirin ilk defa elde edilmesi ve elden ele transferi bakımından birincil ve ikincil gelir dağılımı türleri olarak da ikiye ayrılır. Birincil gelir dağılımı, muayyen bir dönemde piyasa mekanizmasının işleyişi sonucunda ortaya çıkan gelir dağılımı; ikincil gelir dağılımı veya gelirin yeniden dağıtımını ise devletin piyasa mekanizmasının işleyişine kamu gelirleri ve harcamaları yoluyla yaptığı müdahalelerle gelirin transferi neticesinde ortaya çıkan gelir dağılımıdır.¹⁶⁵

2.3. GELİR DAĞILIMI ÖLÇÜM METOTLARI

Literatürde gelir dağılımının ölçümünde muhtelif metotlar geliştirilmiştir. Söz konusu gelir dağılımı ölçüm metotlarının yardımıyla, bir ülkedeki toplam milli gelirin nasıl dağıldığı ve/veya dağıtıldığı; hanehalklarının, şahısların, üretim faktörlerinin, coğrafi

¹⁶³ Aykaç vd., **A.g.e.**, s. 8.

¹⁶⁴ Türkiye İstatistik Kurumu, **Yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla**, 2017.

¹⁶⁵ Pehlivan, **A.g.e.**, s. 25.

bölgelerin veya sektörlerin gelirlerinin ortalama gelirden ne kadar ve ne yönde saptıkları, alt ve üst gelir gruplarının gelir farkları ve bu gelir dağılımının zaman içerisindeki değişimi gözlenebilir.

Gelir dağılımı ölçüm metodlarının belli başlı bazı şartları ihtiva etmesi beklenir. Bu şartlar; Pigou-Dalton Transfer Prensipleri, Gelir Ölçeği Bağımsızlığı, Nüfus Prensipleri, Anonimite ve Ayrıştırılabilirlik prensipleridir.¹⁶⁶ Ancak söz konusu koşulların açıklamalarına çalışmanın sınırlarını aştığı için değinilmeyecektir.

Literatürde kullanılan başlıca gelir dağılımı ölçüm metodları Değişim Aralığı, Aralık Ölçüsü, Görelî Ortalama Sapma, Standart Sapma, Varyans, Logaritmik Varyans, Değişim Katsayısı, Pareto Katsayısı, Kuznets Katsayısı, Atkinson Eşitsizlik Ölçeği, Yüzde Paylar, Dalton Eşitsizlik Ölçütü, Theil İndeksi, Sıklık Fonksiyonu, Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi olarak sıralanabilir.¹⁶⁷ Çalışmada teferruatta boğulmamak maksadıyla yalnızca TÜİK'in hesapladığı gelir dağılımı ölçütleri ele alınacaktır.

2.3.1. Yüzde Paylar Analizi

Yüzde paylar analizi, gelir dağılımı ölçüm metodları arasında en yaygın olarak kullanılan ve en açık olan yöntemdir. Bu yöntemde gelirden pay alan tüm birey veya hanhalkları gelirlerine göre en küçükten en büyüğe doğru sıralanır. Sonrasında birey veya

¹⁶⁶ Fatih Doğanoglu ve Aslan Gülcü, "Gelir Eşitsizliği Ölçümünde Kullanılan Yöntemler", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2001, s. 48-49.

¹⁶⁷ Türkiye İstatistik Kurumu, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı- Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi - 6*, Ankara, Eylül 2008, s. 56.

hanehalkları %1, %5, %10 veya %20'lik eşit dilimlere ayrılır ve bu dilimler küçükten büyüğe doğru sıralanarak milli gelirin dağılımı incelenir. Örneğin Türkiye'de 2018 yılı verilerine göre geliri en yüksek %20'lik grup milli gelirin %47,6'sından pay alırken; en düşük %20'lik grup ise toplam gelirden %6,1 pay almaktadır.¹⁶⁸

Söz konusu yöntem uluslararası gelir dağılımı mukayeselerinde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Lorenz eğrisi ve Gini katsayısı kullanıldığında, nüfusun tamamı için bir gelir dağılımı ortalaması elde edilirken; Yüzde paylar metodu ise alt ve üst dilimler arasındaki gelir farkının derinliğini gösterir.¹⁶⁹

2.3.2. Lorenz Eğrisi

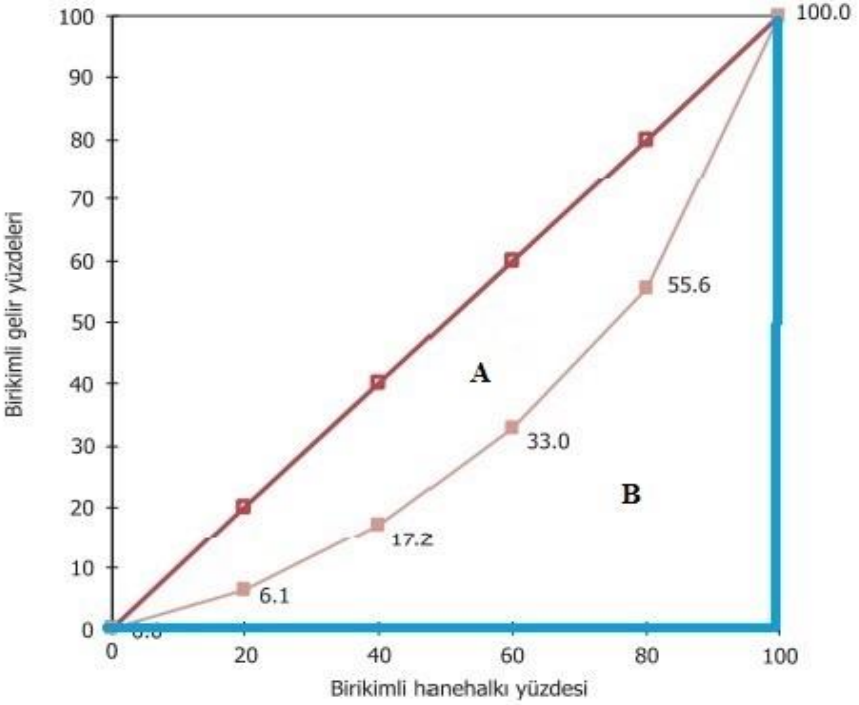
Lorenz eğrisi 1905 yılında Amerikalı istatistikçi Max Lorenz tarafından geliştirilen grafiksel bir gelir dağılımı ölçüm metodudur. Eğrinin yatay ekseninde kişi veya hanehalkları nüfusunun kümülatif yüzde payları, dikey ekseninde ise bu kişi veya hane halklarının elde ettikleri gelirin kümülatif yüzde payları yer alır. Lorenz eğrisi kavramsal olarak yüzde payları analizi yöntemine benzerdir; fakat yüzde payları yöntemi gibi yalnızca gelir paylarını tayin etmekle kalmayıp, milli gelirin birikimli payını bireylerin veya hanehalklarının birikimli payı ile bağlar.¹⁷⁰ Aşağıdaki şekilde bir Lorenz eğrisi örneği verilmiştir.

¹⁶⁸ TÜİK, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*, 2006-2018.

¹⁶⁹ Çalışkan, *A.g.e.*, s. 97.

¹⁷⁰ *A.e.*, s. 98.

Şekil 1: Lorenz Eğrisi (Türkiye-2005)

Kaynak: TÜİK, Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı- Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi- 6, Ankara, 2008, s. 58.

Yukarıdaki şekilde Türkiye'nin 2005 yılındaki Lorenz eğrisi görülmektedir. Birikimli hanehalkı %20'lik, birikimli gelir ise %10'luk dilimlere bölünmüştür. Şekildeki 45 derecelik açığa sahip kırmızı köşegen mutlak eşitlik doğrusudur. Kenarları oluşturan mavi çizgi mutlak eşitsizlik doğrusu ve pembe eğrisi ise Lorenz eğrisidir.

Teorik olarak eğer bir ülkedeki tüm hanehalkları eşit gelire sahip olsaydı Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusu ile üst üste gelecek, şayet tüm gelir yalnızca bir kişinin elinde toplansaydı Lorenz eğrisi mutlak eşitsizlik doğrusu ile üst üste gelecekti. O halde bir ülkedeki gelir

dağılımı eşitliği arttıkça Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusuna, eşitlik azaldıkça mutlak eşitsizlik doğrusuna yaklaşacaktır. Lorenz eğrisi daima dışbükeydir.

Örneğin, Şekil 1'deki Lorenz eğrisine göre 2005 yılı için Türkiye'de birikimli nüfusun %20'si milli gelirin %6.1'ini; %40'ı gelirin %17.2'sini; %60'ı gelirin %33'ünü ve nüfusun %80'i milli gelirin %55.6'sını almaktadır.

2.3.3. Gini Katsayısı

İtalyan istatistikçi Corrado Gini tarafından geliştirilen Gini katsayısı gelir dağılımı ölçümlerinde kullanılan en yaygın göstergedir. Dağılım düzeyini tek bir sayı ile ifade ederek çeşitli gelir bölüşümlerinin kıyas edilmesine imkan vermektedir.¹⁷¹ Şekil 1'den yola çıkılırsa Gini katsayısı, Lorenz eğrisi ile mutlak eşitlik doğrusu arasında kalan alanın (A), mutlak eşitlik doğrusu altında kalan alana (A+B) oranlanmasıyla elde edilir.¹⁷²

Matematiksel olarak yorumlanacak olursa Gini katsayısının değerinin 0 ile 1 arasında değişeceği anlaşılabilir. Teoride gelirin mutlak olarak eşit dağıldığı durumda Gini katsayısı 0, mutlak eşitsiz dağıldığında ise 1'dir. Ancak Gini katsayısının 0 veya 1 olması pratikte mümkün

¹⁷¹ Nazım Öztürk ve Ziya Gökalp Göktolga, "Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler", **Bütçe Dünyası Dergisi**, Cilt:2, Sayı:34, 2010, s. 11.

¹⁷² TÜİK, **Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı- Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi- 6**, Ankara, 2008, s. 58.

değildir. Çünkü dünyada gelirin tam olarak eşit bölüşüldüğü veya tam olarak eşitsiz bölüşüldüğü bir ülke ekonomisi yoktur.¹⁷³

Dünya ekonomileri arasında yapılan gelir dağılımı araştırmalarına göre, ülke ekonomileri Gini katsayılarının ortalama 0.25 ile 0.65 arasında değiştiği müşahede edilecektir. Örneğin, UNDP 2015 raporuna göre ülkeler arasında görülen en düşük Gini katsayısı 24.9 ile Slovenya iken; en yüksek Gini katsayısı ise 65.8 ile Seyşeller'dir.¹⁷⁴ Yani Gini katsayısının uygulama safhasında yaklaşık %41'lik bir bant arasında esnediği söylenebilir.

Türkiye için Gini katsayısı ise örneğin 2001 Krizi'nin hemen ertesinde 2002 yılında 0.44 iken 2003'te 0.42; 2004'te 0.40 ve 2005'te ise 0.38'a inmiştir. 2006'da ise 0.40'a yükselmiş ve 2007 yılından itibaren tekrar 0.38 bandına doğru inmiştir. Bu iniş ve çıkışların kısa dönemde krizlerin yapmış olduğu gelir törpülemelerinden kaynaklandığı iddia edilebilir.¹⁷⁵

2.4. Gelir Dağılımına Tesir Eden Bazı Makro İktisadi Unsurlar

Bir ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal yapısı birlikte ele alındığında karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen ve birbirlerinden ayrılması mümkün olmayan girift bir bünye ortaya çıkar. Mesela siyasi yapı ekonomik yapıyı, ekonomik yapı da sosyal yapıyı etkiler; buna karşın

¹⁷³ A.e., s. 12.

¹⁷⁴ United Nations Development Programme, A.e., s. 216-217.

¹⁷⁵ Mahfi Eğilmez, **Örneklerle Kolay Ekonomi**, 8. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2014, s. 46.

sosyal yapı da ekonomik yapıyı etkiler. Bu durumda bu yapılardan herhangi birine tesir eden bir unsur dolaylı veya doğrudan diğer yapıya da tesir eder.

Bu kompleks yapı üzerine bir de her ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal yapısının farklı olması unsuru da ilave edilirse; aslında her ülke için gelir dağılımına tesir eden unsurların tesir yönünün ayrı ayrı ele alınması gerektiği ortaya çıkar. Mesela ekonomik büyüme bazı ülke ekonomilerinde gelir dağılımını düzeltici etkide bulunurken; bazılarında ise gelir dağılımını bozucu etkide bulunur. Hatta çoğu zaman bazı faktörlerin gelir dağılımı ile olan münasebetlerinde sebep mi yoksa sonuç mu oldukları literatürde münakaşa konusu olmuştur.¹⁷⁶

Gelir dağılımına tesir eden birçok faktör vardır. Ancak çalışma kapsamında yalnızca bazı siyasi, ekonomik ve sosyal unsurlar ele alınacaktır.

2.4.1. İktisadi Büyüme

İktisadi büyüme ve gelir dağılımı arasındaki münasebet konusunda iki tür tartışma söz konusu olmuştur. Birincisi bu iki faktör arasındaki münasebetin yönü ile alakalıdır. Yani anlaşmazlık ekonomik büyümenin mi gelir dağılımını; yoksa gelir dağılımının mı ekonomik büyümeyi etkilediği noktasındadır. İkinci tartışma konusu ise bu iki faktör arasındaki tesirin olumlu mu; yoksa olumsuz mu olduğu

¹⁷⁶ Gülen Elmas Arslan, “Ekonomik Büyüme, Kalkınma ve Gelir Dağılımı”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2013, s. 48.

hakkındadır. Yani ekonomik büyümenin gelir dağılımını düzelttiği mi yoksa bozduğu mu; veya tersinden ele alınırsa gelir dağılımı eşitliğinin ekonomik büyümeyi hızlandıracağı mı yoksa yavaşlatacağı mı üzerinedir. Bu tartışmaların bir yana bırakılması ve ekonomik büyümenin gelir dağılımını nasıl etkilediği üzerinde durulması çalışmanın kapsamı açısından kafidir.

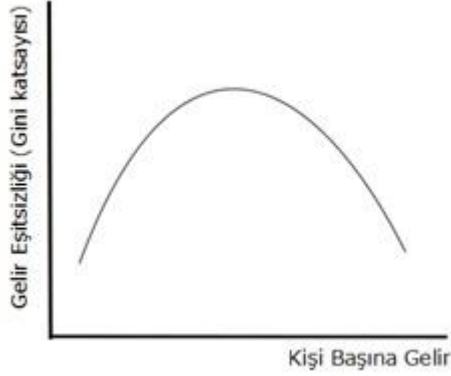
Büyümenin gelir dağılımı üzerine etkisine dair yapılan çalışmalarda, bu iki değişken arasında kuvvetli bir korelasyon gözlenememiştir. Ancak bu konudaki genel fikir, yüksek büyüme performansı yakalamak için bir miktar gelir dağılımı eşitliğinden taviz verilmesi gerektiğidir.¹⁷⁷

İktisat literatüründe ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilk sistematik ilişki Simon Kuznets tarafından geliştirilmiş ve literatürde “Kuznets Eğrisi” veya “Ters U Eğrisi” olarak yer almıştır. Kuznets’e göre gelir, az gelişmiş ekonomilerde nispeten dengeli dağılır. Ancak ekonomik büyüme ve kişi başına gelir seviyesi arttıkça gelir dağılımı eşitsizliğinde artış meydana gelir. Fakat büyümenin daha ileri safhalarında gelir dağılımı eşitsizliği azalma trendine girer. Böylece gelir seviyesi ile gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki ilişki “Ters U Eğrisi” şeklinde resmedilir.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Borluk, **A.g.e.**, s. 23.

¹⁷⁸ Dilek Özdemir, Ö. Selçuk Emsen, Ayşen Hiç Gencer, Cemil Hakan Kılıç, “Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı İlişkileri: Geçiş Ekonomileri Deneyimi”, **International Conference On Eurasian Economies 2011**, Kyrgyzstan-Turkey Manas University Publication: 151, Conference Series: 55, Bişkek-Kırgızistan, 12-14 Ekim 2011, s. 440.

Şekil 2: Kuznets Eğrisi

Kaynak: N. Emrah Aydınonat, “Piketty Deliliğine Katkı (2)”, 10 Nisan 2015, (Çevrimiçi) http://neaydinonat.com/?p=550_05.03.2016, s.1.

Tarım sektörü düşük; fakat nispeten daha dengeli bir gelir dağılımı yapısına sahiptir. Buna mukabil sanayi sektöründe gelir nispeten yüksek; fakat daha eşitsiz dağılır. Üç Sektör Kanunu gereği ekonomik gelişme arttıkça istihdam tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru akar. Dolayısıyla gelişmenin ilk aşamasında gelir artarken; gelir eşitsizliği de artar. Tarım sektörü istihdam yoğunluğunu koruduğu müddetçe bu eşitsizlik artmaya devam edecektir. Ancak gelişmenin sonraki aşamasında sanayi sektörünün istihdam payı arttıkça, hem sektörler arası verimlilik farkından dolayı toplam gelir artacak hem de gelirler birbirine yaklaşacak ve eşitsizlik azalacaktır.¹⁷⁹ Gelir eşitsizliğindeki bu azalmaya etki eden diğer faktörler de teknolojik

¹⁷⁹ İbrahim Tokatlıoğlu ve Murat Atan, “Türkiye’de Bölgeler Arası Gelişmişlik Düzeyi ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği: Kuznets Eğrisi Geçerli mi?”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 18, Sayı: 65, 2007, s. 27.

değişim, demografik yapıdaki gelişmeler, hizmet gelirlerinin yaygınlaşması ve sosyal politikaların etkisini artırması olarak sıralanabilir.¹⁸⁰

2.4.2. Küreselleşme

Küreselleşme, son yıllarda bilhassa sosyal bilimler alanında belki de en çok kullanılan kavramlardan biridir. Buna rağmen küreselleşme terimi ile ilgili standart bir tanım yakalanamamıştır. Bunun sebebi ise mezkur kavramın bir çok boyutu ihtiva etmesidir.¹⁸¹ Fakat şöyle bir tanım tercih edilebilir: “*Dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan insan, toplum ve devletler arasında iletişim ve etkileşim derecesinin karşılıklı bağımlılık çerçevesinde giderek artmasıdır.*”¹⁸²

Küreselleşme sürecinin başlangıcı varsayılan 1945-1975 yılları arasında dünyada serbest piyasa ilişkileri ağırlık kazanmaya başlamıştır. 1960’lı yıllarda küresel kurumların ortaya çıkması, 1980’lerden sonra ise Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Sosyalist Blok’un çökmesi neticesinde serbest piyasa ekonomisine geçen ülke sayısının hızla artması ve Üçüncü Dünya Ülkeleri’nde kapitalizmin gelişmesi ve buna bağlı olarak ileri kapitalist ülkelerdeki sermayenin

¹⁸⁰ Özcan Dağdemir, “Ekonomik Kalkınma Sürecinde Gelir Eşitsizliği Sorunu ve Makroekonomik Göstergeler”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 9, Sayı: 30, 1998, s. 42.

¹⁸¹ Mehmet Aktel, “Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı:2, 2001, s. 194.

¹⁸² Fırat Bayar, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, **Ekonomik Sorunlar Dergisi**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Sayı: 32, 2010, s. 25.

at koşturacağı alanın genişlemesi küreselleşme sürecini ortaya çıkaran ve hızlandıran unsurlar olarak sayılabilir.¹⁸³

Küreselleşme çok boyutlu bir kavramdır ve bu boyutlar arasındaki ilişki ve etkileşim neticesinde şekillenmektedir. Bu boyutlar ekonomik, siyasi/güvenlik, teknolojik/iletişimsel, çevresel/demografik ve kültürel boyutlar olarak sıralanabilir.¹⁸⁴

Küreselleşmenin boyutlarından ekonomik boyutun ele alınması, çalışmanın kapsamı açısından kafidir. Küreselleşmenin en önemli unsurlarından ekonomik boyutun üç alt unsuru vardır. Bunlardan ilki uluslararası ticarete ilişkindir. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında dünya ticari eşya, mamul mallar ve hizmetler ihracatındaki artış dünya Gayrı Safi Yurtiçi Hasılasının kat kat üstüne çıkmıştır. Bu artışta vergi, tarife ve kısıtlamaların düşürülmüş olması etkili olmuştur. İkinci unsur ise küresel mali piyasaların ve sermaye akımlarının hacim, derinlik ve çeşitleriyle ilgilidir. Günümüzde bir günlük dünya döviz işlem hacminin 1,5 trilyon ABD doları olmasında uluslararası finansal piyasaların hacim derinliği ve türev araçların çeşitliliği büyük rol oynamaktadır. Ekonomik boyutun son unsuru ise üretimdeki dönüşüme dairdir. Günümüzde üretim ulus-devlet temelinde değil; küresel çerçevede yapılmakta ve üretimin her farklı safhası farklı bir coğrafyada çokuluslu şirketler tarafından yerine getirilmektedir.¹⁸⁵

¹⁸³ Duygu Dumanlı Kürkçü, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar”, **TOJDAC, (The Turkish Online Journal of Design Art and Communication)**, Volume: 3, Issue: 2, April 2013, s. 3.

¹⁸⁴ Bayar, **A.g.e.**, s. 27-30.

¹⁸⁵ **A.e.**, s. 27-28.

Mesela uçak sanayiinin büyük şirketlerinden olan Airbus; uçaklarının gövde kısmını Almanya, elektronik aksamını Fransa, kanatlarını Birleşik Krallık ve sair aksamını da İspanya'da imal etmekte¹⁸⁶ ve satış operasyonu için de başka ülkelere yönelmektedir.¹⁸⁷

Bu açıklamalar çerçevesinde küreselleşmenin unsurları; ülkeler arası serbest mal ve hizmet ticareti, sermayenin ve işgücünün ülkeler arası serbest dolaşımı (seyyaliyeti), teknoloji üretiminden kaynaklı yeni istihdam biçimleri ve rekabet derecesini yükseltici yasal ve kurumsal düzenlemeler şeklinde sıralanabilir.¹⁸⁸

Peki küreselleşmenin gelir dağılımı üzerine olan etkisi nedir? Aksine görüşler mevcut bulunsa da ki bunlar Neoklasik yaklaşımlardır, bu konudaki genel kanaat küreselleşmenin gelir dağılımını bozduğu yönündedir. Çünkü küreselleşme ve dışa açılma sürecinde belli sektör ve gruplar değişimden kısa sürede istifade etmektedir.¹⁸⁹ Üstelik bu istifade zengin kesimin lehine olmaktadır.¹⁹⁰

Gelir dağılımı, ticaretin ve yatırımın önündeki engellerin kalkmasıyla birlikte sermaye sahipleri ve yüksek vasıflı işçiler gibi uluslararası sınırları aşma kabiliyetine sahip olan gruplar lehine; kolayca ikame edilebilir hale gelen vasıfsız ve az vasıflı işgücü aleyhine

¹⁸⁶ “Airbus”, (Çevrimiçi) <https://tr.wikipedia.org/wiki/Airbus>, 10.03.2016.

¹⁸⁷ Mehmet Harmancı, “Çokuluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, **Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü**, Ankara, Mart 2004, s. 8-9.

¹⁸⁸ A. Bora Elçin, “Küreselleşmenin Tarihçesi”, Mayıs 2013, (Çevrimiçi) <http://www.meritymm.com/wp-content/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf>, 18.06.2016. s. 5.

¹⁸⁹ Borluk, **A.g.e.**, s. 24.

¹⁹⁰ Tokathoğlu, **A.g.e.**, s. 26.

değişmektedir. Bu işgücünün ikame edilebilirliğinin artması; bu kesimi ücret dışı maliyetlerin büyük bir kısmını üstlenmek, çalışma koşulları ve ücretler bağlamında büyük bir güvensizlik ve istikrarsızlık ile karşı karşıya kalmak ve pazarlık güçlerinin azalması sonucunda daha düşük ücretler almaya mecbur bırakılmaktadır.¹⁹¹ Yapılan bir çalışmaya göre 1990'lı yıllarda Türkiye'de vasıflı işgücü talebinin ve gelirinin arttığı; vasıfsız işgücü talebinin ve gelirinin ise azaldığı, yani gelir dağılımının bozulduğu tespit edilmiştir.¹⁹² Nitekim mezkur çalışmanın üçüncü bölümünde kurulacak ekonometrik modelde kullanılacak veri setinden temin edilen Gini katsayısı verilerinin 1963-1980 yılları için aritmetik ortalaması 44.08902 iken; 1981-2000 yılları için ise aritmetik ortalama 46.66178 olarak hesaplanmıştır. Görüldüğü üzere 1980 sonrası 20 yıllık dönemde yıllık ortalama Gini katsayısı, 1980 öncesi 18 yıllık döneme nispeten artış göstermiştir.

Yabancı yatırımcıları çekmek için dış ticarete yönelik korumacı politikaları gevşetmek ve vergi indirimlerine giden hükümetlerin, vergi tabanındaki erimeyle ilintili olarak vergi gelirleri azalır. Bu durum hükümetlerin sosyal politika hizmetlerini icra etmedeki

¹⁹¹ Coşkun Can Aktan ve İstiklal Yaşar Vural, “Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Coşkun Can Aktan (Ed.), Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, s. 10.

¹⁹² M. Faysal Gökalp, Ercan Baldemir ve Gonca Akgün, “Türkiye Ekonomisinde Dışa Açılma ve Gelir Eşitsizlikleri İlişkisi”, **Yönetim ve Ekonomi**, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt: 18, Sayı:1, 2011, s. 91.

kabiliyetlerini kısıtlar. Neticede yoksulluk yaygınlaşır, gelir dağılımı bozulur.¹⁹³

Mesele uluslararası boyutta ele alınırsa gelişmekte olan ülkelerin ihracat noktasında birbirleriyle rekabeti,¹⁹⁴ finansal sistemlerinin serbestleştirilmesi neticesinde maruz kaldıkları mali krizlerden kaynaklı borç ödemeleri için yapılan sosyal kesintiler¹⁹⁵ ve teknolojik gelişmelerin gelişmekte olan ülkelere ziyade gelişmiş ülkelere yansımaları¹⁹⁶ gibi sebeplerden dolayı gelir dağılımının gelişmiş ülkeler lehine ve gelişmekte olan ülkeler aleyhine değiştiği kanaati hakimdir.

2.4.3. Enflasyon

Günlük hayatta sıkça karşılaşılan bir terim olarak enflasyon, fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak artması şeklinde tanımlanabilir.¹⁹⁷ Yani sürekli olmayan bir fiyat artışı enflasyon olarak tanımlanamaz.

Enflasyonun sebepleri talep, maliyet, para arzı ve beklentiler olarak sıralanabilir.¹⁹⁸ Enflasyona sebebiyet veren ekonomik durumlar ise cari fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzdan fazla olması ve/veya parasal gelirlerin reel gelirden fazla olmasıdır.¹⁹⁹

¹⁹³ **A.e.**, s.10.

¹⁹⁴ Kemal Baş, “Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 18, Sayı:1, 2009, s. 58.

¹⁹⁵ **A.e.**, s. 59.

¹⁹⁶ **A.e.**, s. 60.

¹⁹⁷ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, **Enflasyon**, 2004, s. 3.

¹⁹⁸ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, **Enflasyon ve Fiyat İstikrarı**, 2013, s. 3-5.

¹⁹⁹ Ercan Enç, “Enflasyon: Tanımı, Ölçümü ve Sorumluları”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 4, Sayı: 8, 1993, s. 1.

Enflasyon ile gelir dağılımı arasında lineer bir ilişki yoktur. Yüksek enflasyon gelir dağılımını önemli ölçüde bozar; fakat enflasyon oranlarının düşürülmesi gelir dağılımının düzelmesine doğrudan doğruya tesir etmez. Yani yüksek ve düşük enflasyon oranlarının gelir dağılımına olan etkisi farklı olabilmektedir.²⁰⁰

Enflasyonun gelir dağılımına olan etkisi tersine artan oranlı bir vergi gibidir. Yani enflasyona karşı, alt gelir katmanında bulunanlar üst gelir katmanında bulunanlara nispeten daha çok etkilenirler ve reel gelirlerini koruyamazlar.²⁰¹

Enflasyon ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiye dair yapılan literatür taramalarında eşitsizlik ile enflasyon arasında pozitif korelasyon ve eşitsizlikten enflasyona doğru bir nedensellik olduğu, gelir dağılımının bozuk olduğu ülkelerde daha yüksek enflasyon ile karşılaşıldığı, nispeten enflasyon oranının yüksek olduğu ülkelerde enflasyonun düşmesinin gelir dağılımını düzelttiği ve enflasyonun düşük olduğu ülkelerde ise enflasyonun düşmesinin gelir dağılımını bozduğu tespit edilmiştir.²⁰²

2.4.4. Vergi Politikası

Vergi devlet veya sair kamu tüzel kişilerinin hükümlerlik gücüne isnat ederek ekonomik, mali ve sosyal amaçlı kamu giderlerini finanse

²⁰⁰ Cem Dişbudak ve Bora Süslü, “Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımını Belirleyen Makroekonomik Faktörler”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 18, Sayı:65, 2007, s. 5.

²⁰¹ Aktan ve Vural, **A.g.e.**, s.7.

²⁰² Ahmet Gülmez ve Nurullah Altıntaş, “Türkiye’de Ticari Açıklık ve Enflasyonun Gelir Dağılımına Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 9, 2015, s. 34.

etmek için vatandaşlarından karşılıksız olarak aldığı kanuni ve cebri ekonomik değerlerdir.²⁰³

Vergilerin sınıflandırılması; verginin ekonominin işleyişini nasıl etkilediği, ekonomik aktörlerin kararlarının nasıl yönlendirileceği ve vergi politikasının uygulanması ve takibi gibi noktalardan önem arz eder.

Vergi teorisi ile ilgili literatürde çok muhtelif tasnifler yapılmakla birlikte hepsinin temel yapısı aynıdır. Çalışmanın konusu dahilinde yalnızca vasıtalı ve vasıtasız vergi tasnifi ele alınacaktır. Vasıtalı ve vasıtasız vergi sınıflandırması en yaygın ve en çok kullanılan vergi tasnifidir. Vasıtalı vergiler ekseriyetle harcamalar ve işlemler üzerinden alınan ve devlete perakendeciler vasıtasıyla ödenen KDV, ÖTV, damga vergisi gibi vergilerdir. Vasıtasız vergiler ise gelir, kurumlar ve emlak vergisi gibi tahakkuk üzerinden alınan ve mükellefler tarafından devlete doğrudan ödenen vergilerdir.²⁰⁴

Vasıtasız vergilerin mükellef ve vergi idaresi açısından avantajlı yönleri şunlardır: Adalet, kesinlik (mükellefin doğrudan tespit edilebilmesi), uygunluk (gelirin elde edilmesi ile uyumluluk), yansıtılmama ve esneklik (vergi oranlarının ayarlanabilmesi). Dezavantajları ise şunlardır: Karmaşıklık (istisna ve muafiyetler

²⁰³ “Verginin Tanımı”, (Çevrimiçi) http://www.ekodialog.com/kamu_maliyesi/vergi_nedir.html, 21.06.2016.

²⁰⁴ Haldun Soydal ve M. Levent Yılmaz, “Türkiye’de Dolaylı ve Dolaysız Vergiler ve Ekonomiye Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1-2, 2009, s. 298.

arttıkça basitlikten uzaklaşma), çalışma arzusunu kırma, mükellef direnci.²⁰⁵

Vasıtalı vergilerin ise vergi dairesi ve mükellef açısından avantajları şöyledir: Vergi kaçakçılığını azaltma, psikolojik etki (nispeten daha az hissedilmesi), seçimlik yapı (ödenmek istenilmediği zaman vergiye ilişkin mal ve hizmet satın alınmaz), esneklik (maliye politikası aracı olarak kullanılabilmesi), basitlik, uyum maliyeti (satın alma anında tahsil edilebilmesi), çalışma arzusu (gelir seviyesini ilgilendirmemesi), konjonktürel duyarlılık (yükselme dönemlerinde hasılatının hızla artması). Dezavantajları ise tersine artan oranlı vergi yükü, tüketim, tasarruf ve üretimi çarpıtma ve enflasyonist etki olarak sıralanabilir.²⁰⁶

Kamu giderlerini finanse etmek verginin mali ve asli amacıdır. Ancak verginin gelir dağılımını düzeltmek, cari açıkla mücadele, üretim ve tüketimi etkilemek gibi mali olmayan amaçları da vardır. Bunlardan biri de sosyal amaçlardır. Verginin sosyal amacı adil şekilde gerçekleşmeyen gelir ve servet dağılımının, gelir ve harcama politikalarıyla ekonomik yönden zayıf olanların lehine tekrardan dağıtılmasıdır.²⁰⁷ İktisat literatüründe buna ikincil gelir dağılımı denir. Gelir ve servet dağılımının düzenlenmesi, verginin sosyal amaçları içerisinde en önemlisi olarak gösterilir. Bu amaca ulaşmak ise ancak

²⁰⁵ Ali Çelikkaya, “Vergilerin Sınıflandırılması ve Vergi Dışı Kamu Gelirleri”, **Vergi Teorisi**, İsa Sağbaş (Ed.), Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2960, 2013, s. 22-23.

²⁰⁶ **A.e.**, s. 23-24.

²⁰⁷ Hakkı M. Ay, “Adil Gelir Dağılımının Sağlanmasında Özel Tüketim Vergisinin Yeri ve Bunun Türkiye’de Uygulanabilirliği” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Bursa, 2005, s. 29.

gelirleri bir bütün olarak görebilmek, en alt gelir grubu ile en üst gelir grubunu hakkaniyete muvafık ve adil bir şekilde birbirine yaklaştırmak ve elde edilen toplam milli gelirden hak ettiğini alamayanları korumakla mümkündür. İşte bu sebeple devlet vergi sistemi ve gelir dağılımı ile bütüncül olarak yakından ve mütemadiyen ilgilenmek mecburiyetindedir.²⁰⁸ Devletin bu noktadaki vergi politikası araçları vergi oranları, vergi bileşimi (vasıtalı ve vasıtasız olmaları), muafiyet ve istisnalardır.²⁰⁹

Genel olarak vasıtasız vergilerin vasıtalı vergilere nispeten daha adil olduğu kabul görür. Çünkü vasıtasız vergilerin şahsileştirilmesi, yani mükellefin mali gücü ile uyumlu hale getirilmesi mümkün iken; vasıtalı vergide bu neredeyse mümkün değildir. Bunun sebebi vasıtasız vergi mükellefleri önceden belli iken; vasıtalı vergi mükellefleri anonimdir.²¹⁰

Eğer hükümetler kamu gelirlerini sosyal harcamalarla başarılı bir şekilde yönetebilirlerse, vergi geliri artışı uzun dönemde gelir dağılımını pozitif etkileyebilir.

2.4.5. Faiz

Klasik iktisat teorisinde, üretim faktörlerinden sermayenin geliri olarak ifade edilen ve bazı ekonomik doktrinlerce tasarrufu ve

²⁰⁸ İlhan Acar, “Türkiye’de Gelir Dağılımı”, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 8, 2015, s. 51.

²⁰⁹ Ay, **A.g.e.**, s. 117.

²¹⁰ Gamze şerbetçi, “Türkiye’de Uygulanan Finansal Politikaların Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2014, s. 101.

dolayısıyla yatırımı ve üretimi azalttığı,²¹¹ işsizliği artırdığı, ekonomik durgunluğun süresini uzattığı, geri kalmış ülkelerde borç sarmalına ve sömürüye sebep olduğu,²¹² sermayenin temerküzünü hızlandırdığı ve servetin belli ellerde toplanmasına ortam hazırladığı²¹³ gibi tahribatlara sebebiyet verdiği için gayri meşru kabul edilen faizin, literatürde hem ekonomik dengeyi hem de gelir dağılımını bozduğu kanaati hakimdir. Çünkü mikro bazda faizli muamelelerde taraflardan biri muhtaç olana ihtiyacı olan meblağı vermekte ve risk üstlenmeden, emek ve zaman harcamadan verdiğini fazlasıyla geri almaktadır. Faiz ödeyen borçlu ise emek ve zaman harcayarak ve rizikoyu üstlenerek bu fazlayı ödemeye mecbur kalır.²¹⁴ Böylece faiz fakiri daha fakir eder, servet düşmanı yapar. Öyle ki nihayet mertebede borçluyu alacaklıya köle eder.²¹⁵

Kar, ücret ve kiralar aşırı yükseldiği zaman serbest piyasa bunları düşürerek normal seviyelerine çekebilir. Ancak piyasa faiz için böyle bir ayarlama yapamaz. Yani piyasa faizi yönlendiremez; bilakis faiz piyasayı peşinden sürükler. Neticede ekonominin genel dengesini bozma potansiyeline sahiptir.²¹⁶

²¹¹ Keynes, **A.g.e.**, s. 102.

²¹² Mannan, **A.g.e.**, s. 240-248.

²¹³ Çetin, **A.g.e.**, s. 19.

²¹⁴ Sabri Erdoğan, **İslam Ekonomisinde Gelir ve Sermaye**, İstanbul, Sebül Yayınevi, 1994, s. 42.

²¹⁵ Alaaddin Başar, **Nur'dan Cümleler**, 6. Baskı, İstanbul, Zafer Yayınları, 2004, s. 77.

²¹⁶ Osman Eskicioğlu, "İslam Ekonomisinde Gelir dağılımı", (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Erzurum, 1979, s. 137.

Faizlerin yükselmesi uzun vadede reel yatırımların azalması, bu da emek talebinin düşmesi ve işsizliğin artması manasına gelir. Dolayısıyla yüksek faiz, gelirin ücretler aleyhine dağılımına sebep olur.

Yüksek faiz politikası uygulamasıyla hem kredi hem mevduat faizlerinin artışı servet yoğunlaşması ve ekonomik tekelleşmeye çift yönlü etkide bulunur. Kredi faizlerinin yükselmesi sanayi kuruluşlarının el değiştirmesine ve sermayenin yoğunlaşmasına, mevduat faizlerinin yükselmesi de bankalarda yüksek miktarlarda mevduat tutan az sayıda kişiden oluşan rantiyeli sınıfının doğmasına²¹⁷ ve aylak takımının türemesine sebep olur.

Kamu finansmanının yüksek faiz politikasıyla tahvil ve bono vasıtasıyla sağlanması bankaların ve sanayi işletmelerinin, sermayelerini kendi faaliyet alanlarında kullanmak yerine kamuya aktararak verimsiz olarak kullanmalarına ve risksiz ve yüksek kazançlar elde etmelerine neden olur. Böylece özel kesim reel yatırımları ve üretim azalır ve piyasadaki üretimden kaynaklanmayan gelir, yalnızca faiz geliri elde eden kesimin lehine dağılır.²¹⁸ Öte yandan bu ödenen devlet borçlanma faizlerinin finansmanı vergiler vasıtasıyla sağlanıyorsa, bu finansmanın yükü bilhassa vasıtalı

²¹⁷ Fatmanur Çubukçu, “Gelir Dağılımının Belirleyicileri ve Erzurum İli Gelir Dağılımı Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Erzurum, 2002, s. 89.

²¹⁸ Duygu Yücel, “Gelir Dağılımı Teorileri ve Politikaları: Türkiye’de Gelir Dağılımı-Yoksulluk Sorunu”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, 2011, s. 168-169.

vergiler yoluyla gelirlerine nispeten yüksek vergi yükü altındaki düşük gelirli kesimin üzerine biner, gelir dağılımı daha da bozulur.²¹⁹

Nitekim Türkiye’de 1980-1990’lı yıllarda istikrar programları kapsamında yüksek faiz politikası yürütülmesi, faiz gelirlerinin artmasına mukabil faiz dışı gelirlerin azalmasına sebep olmuştur. Bu ekonomik gelişme gelir dağılımının sabit ve dar gelirliler aleyhine bozulması ile neticelenmiştir.²²⁰

Çalışmanın bu bölümünde şimdiye kadar ilk olarak her bir iktisat ekolünün gelir dağılımı tasavvurları etraflıca incelenmiş ve ardından gelir dağılımı türleri ve TÜİK tarafından kullanılan ölçüm metotları ele alınmıştır. Bölümün son kısmında bazı makro ekonomik unsurların gelir dağılımı ile olan ilişkileri teorik çerçevede etraflıca incelenmiştir.

Bir sonraki bölümde, birinci ve ikinci bölümlerde teorik olarak ele alınan ekonomik krizler ve gelir dağılımı konuları uygulama noktasında ampirik olarak incelenecektir.

²¹⁹ Pehlivan, **A.g.e.**, s. 36.

²²⁰ Tahsin Karabulut, “Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı Araştırmalarının Analizi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2006, s. 32.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1994, 2001 VE 2008 EKONOMİK KRİZLERİNİN GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Çalışmanın bu bölümündeki amaç, Türkiye’de 1978-2017 dönemi arasındaki ekonomik krizlerin gelir dağılımına olan tesirini ARDL sınır testi yaklaşımı vasıtasıyla analiz etmektir. Bu bağlamda 1994, 2001 ve 2008 Ekonomik Krizlerinin gelir dağılımına olan etkisi ekonometrik bir model yardımıyla analiz edilecektir.

3.1. Türkiye’de 1980 Yılı Sonrasındaki Büyük İktisadi Krizler

Bu kısımda Türkiye’nin 1980 yılı sonrasında geçirdiği en büyük üç ekonomik kriz kısaca ele alınacaktır. Söz konusu krizler 1994, 2001 ve 2008 Krizleridir.

3.1.1. Nisan 1994 Krizi

Türkiye, 24 Ocak 1980 tarihinde büyük çapta reformlar ihtiva eden istikrar paketinin yürürlüğe sokulmasıyla, kapalı ekonomiden açık ekonomiye geçiş yaparak ekonomide yapısal bir değişikliğe gitmiştir. Bu paketle birlikte, faiz tavanlarının kaldırılarak dış ticaretin serbestleştirilmesi ve finansal serbestleşme hedeflenmiştir. 1989

yılında da sermaye hareketlerine getirilen kısıtlamalar kaldırılarak finansal serbestleşmenin tamamlanması amaçlanmıştır.²²¹

Sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte kısa vadeli sermayeyi ülkeye çekmek için faiz oranları yüksek tutulmuştur. Bu şekilde oluşan dış borçlanma ise iç borçlanma ile finanse edilmeye çalışılmıştır. Hal böyle olunca faiz oranlarının daha fazla yükseltilmesi mecburiyetinde kalınmıştır. Böylece 1994 Krizi öncesi faiz oranları had safhaya çıkmıştır.²²²

Tüm bunlara istinaden yurtiçi tasarrufların yetersizliğinden kaynaklanan bütçe açıkları, finansal serbestleşmenin neticesi olarak dış sermaye hareketleriyle giderilmeye çalışılmıştır. Bütçe açığı ve dış açık²²³ devam ederken gerçekleşen sermaye hareketleri, yüksek faiz-düşük kur dengesi oluşturmuştur. Böylece hem dış açık hem bütçe açığı birlikte finansal krize sebep olmuştur.²²⁴

3.1.2. Şubat 2001 Krizi

Türkiye ekonomisinde 2001 yılı öncesi görülen yüksek enflasyon, yüksek bütçe açıkları ve yükselen faiz oranları tansiyonu

²²¹ Alper Alemdağ, “Finansal Liberalizasyon ve Türkiye”, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/1639943/F%C4%B0NANSAL_L%C4%B0BERAL%C4%B0ZASYON_VE_1994_T%C3%9CRK%C4%B0YE_KR%C4%B0Z%C4%B0,07.07.2016. s.6.

²²² **A.e.**, s. 7.

²²³ Bir ekonomik dengede bütçe açığı ve dış açığın birlikte görülmesi hali literatürde ikiz açık olarak adlandırılır. Bkz. Eda Dineri ve İsmail Taş, “İkiz Açık Hipotezi: Türkiye’de Teorik ve Ampirik İnceleme”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 32, Kasım 2016, s. 374-375.

²²⁴ Sayım Işık, Koray Duman ve Adil Korkmaz, “Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 1, İzmir, 2004, s. 51.

yükseltmişti.²²⁵ Krizin patlaması yalnızca bir fitil ateşlenmesine bağlıydı.

Ekonomide tehlike çanlarının çaldığı esnada, Milli Güvenlik Kurulu toplantısında dönemin cumhurbaşkanı ve başbakanının arasında siyasi bir gerginlik yaşanması ve başbakanının “Devlet yönetiminde kriz var” açıklaması²²⁶ faiz oranlarını astronomik rakamlara çıkarmıştır. Bununla birlikte döviz kurunun da yükselmeye devam etmesi neticesinde bankaların bilançoları hasar görmüş, özellikle açık döviz kuru pozisyonunda bulunan bankaların aktif ve özkaynakları bir anda erimiş ve likidite sıkıntıları ortaya çıkmış ve ödeme sistemleri çökmüştür. Böylece bankacılık krizi ortaya çıkmıştır.²²⁷

Şubat 2001 Krizinin patlak vermesinin sebebine dair literatürdeki genel kanaat, yüksek kamu borçlanmaları ve bunun yanlış finansmanı sonucundaki bankacılık sektöründe ortaya çıkan kırılğan yapıdır.²²⁸

3.1.3. Küresel 2008 Krizi

İlk olarak ABD'deki gayrimenkul piyasasında patlak veren ve sonrasında tüm dünyaya yayılarak küresel kriz haline gelen 2008 Krizi özellikle finansal piyasası derinleşmiş gelişmiş ekonomileri nispeten daha çok tahrip etmiştir.

²²⁵ Yaman Törüner, **Türkiye'nin Kaderini Değiştiren Kriz 1997-2002**, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2016, s. 517.

²²⁶ Silvan Alpoğuz, **Babam, Krizler ve Sen**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2016, s. 55.

²²⁷ Merih Celasun, “2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme”, (Çevrimiçi) <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf>, 07.07.2016. s. 17.

²²⁸ Duman ve Korkmaz, **A.g.e.**, s. 52.

2000’li yıllarda FED tarafından ABD’de faiz oranlarının 0’a çekilmesi, düşük gelire sahip grupların da konutlarını ipotek ettirerek onları kredi kullandırmaya yönlendirmiştir. Ancak sistemin yapısı gereği faiz oranları borç ödeme sürecindeyken dahi yükselbilmektedir. İlerleyen yıllarda FED faiz oranlarını yükseltmeye başlayınca borçlular kredilerini ödeyemez hale gelmeye başlamıştır. Böylece finansal krizin sarsıntıları hissedilmeye başlanmıştır.²²⁹

ABD’de faizlerin yükselmeye başlamasıyla birlikte konut sektörü durgunluğa girmiştir. Bu durgunluk ipotekli ev fiyatlarını da düşürünce ödenemeyen kredilerin tahsilatı da yapılamaz hale gelmiş ve bu kredilere dayandırılarak çıkarılan menkul kıymetlere yatırım yapan büyük çaplı firmaların yatırımları 2007 yılında batacak vermeye başlayınca iflaslar ve panikler üst üste gelmeye başlamış ve kriz tüm dünya ekonomilerine yayılarak küresel hale gelmiştir.²³⁰

Küresel ekonomik krizin Türkiye ekonomisine olan ilk etkileri finans piyasalarında görülmüştür. İMKB (bugünkü adıyla Borsa İstanbul) bileşik endeksi 2008 yılı Ocak ayında 43,000 puan iken; aynı yılın son ayında 27,000 puana düşmüştür. Kriz ardından etkisini reel sektörde de göstermeye başlamıştır. Buna bağlı olarak tarım, sanayi ve

²²⁹ İsmet Göçer, “2008 Küresel Ekonomik Krizin Nedenleri ve Seçilmiş Ülke Ekonomilerine Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 17, 2012, s. 19.

²³⁰ Tunali, **A.g.e.**, s. 99.

hizmetler sektöründe büyüme hızları ve işletmelerin kapasite kullanım oranları düşmüştür.²³¹

3.2. Literatür Taraması

Çalışmanın bu bölümünde ekonomik krizlerin gelir dağılımına nasıl ve ne yönde etki ettiğine dair bir literatür araştırması yapılacaktır. Bilge²³² ekonomik krizlerin yoksulluk ve gelir dağılımı üzerindeki etkilerini 1997 Güneydoğu Asya Krizi bağlamında Endonezya ve Türkiye için 1994 ve 2001 krizleri örnekleri üzerinde incelemiştir. Yöntem olarak da çeşitli anketlerden elde edilen verileri referans olarak yüzde payları ve Gini katsayılarındaki değişimleri kriz öncesi ve sonrası dönemler ile karşılaştırarak mukayeseli bir analiz yapmıştır. Çalışmanın bulgularına göre Türkiye’de 1994 Krizi sonrası en yüksek gelirli %20’lik kesim toplam gelirdeki payını %10 artırırken; sair gelir gruplarının tamamının toplam gelirdeki payları azalmıştır. 1987’de 9.6 olan (En yüksek gelirli %20/en düşük gelirli %20) oranı 1994 yılında 11.2’ye yükselmiştir. Gini katsayısı ise 1987’de yaklaşık 0.44’ten 1994’te yaklaşık 0.49’a yükselmiştir. Yani 1994 Krizi Türkiye’de gelir dağılımını bozmuştur. 2001 Krizi sonrası 2002 yılında ise (En yüksek gelirli %20/en düşük gelirli %20) oranı 9.5’e; Gini katsayısı ise 0.44’e düşmüştür. Yani 2001 Krizi gelir dağılımına düzeltici yönde etki etmiştir. Endonezya’da ise 1997 Asya Kriz bağlamında Şubat

²³¹ Süreyya Yıldırım, “2008 Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 18, 2010, s. 54.

²³² Bilge, A.g.e.

1996’da 0.36 olan Gini katsayısı Eylül 1998’de 0.32’ye düşerek gelir dağılımında düzelme görülmüştür.

Kuhn vd.²³³ Amerika Birleşik Devletleri’nde 2008 Küresel Finans Krizi’nin gelir ve servet eşitsizliğine etkisini gelir gruplarının sahip olduğu varlık fiyatları üzerinden analiz etmişlerdir. Çalışmaya göre 1971-2007 döneminde %50’lik alt gelir grubunun gelirlerindeki %0’lık büyümeye rağmen servetleri varlık fiyatlarındaki artış nedeniyle neredeyse 2 katına çıkmıştır. %50’lik üst gelir grubu ise servetlerini yaklaşık %60 oranında artırmıştır. 2008 Krizi ile beraber konut fiyatlarındaki çöküş alt %50’lik gelir grubunun servetlerini ortalama %15 oranında azaltmıştır. Buna mukabil hisse senedi piyasalarındaki hızlı toparlanma ise üst gelir gruplarının servetini artırmıştır. Böylece 2008 Krizi sonrası servet dağılımında bir bozulma meydana gelmiştir. Servet dağılımındaki bu bozulmanın ise uzun vadede gelir dağılımını da tahrip edeceği düşünülebilir.

Habib vd.²³⁴ 2008 Küresel Krizi’nin gelişmekte olan ülkelerdeki gelir dağılımına etkisini Bangladeş, Meksika ve Filipinler örneği üzerinde mikro simülasyon yaklaşımıyla değerlendirmişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre ekonomik krizin her üç ülkede de orta gelir grubuna

²³³ Moritz Kuhn, Moritz Schularick and Ulrike Steins, “Research: How the Financial Crisis Drastically Increased Wealth Inequality in the U.S.”, **Harvard Business Review**, September 13, 2018, (Çevrimiçi) <https://hbr.org/2018/09/research-how-the-financial-crisis-drastically-increased-wealth-inequality-in-the-u-s>, 21.04.2020.

²³⁴ Bilal Habib, Ambar Narayan, Sergio Olivieri and Carolina Sanchez-Paramo, “The Impact of the Financial Crisis on Poverty and Income Distribution: Insights from Simulations in Selected Countries”, 19 April 2010, (Çevrimiçi) <https://voxeu.org/article/impact-financial-crisis-poverty-and-income-distributions>, 22.04.2020.

etkisi nispi olarak daha fazla olmuştur. Meksika ve Filipinler'deki gelir dağılımının dördüncü ile yedinci ondalık gelir grubundaki hanehalklarının %15 ila %20'si ve Bangladeş'teki hanehalklarının ise % 10'u, daha düşük bir gelir ondalığına iten gelir kayıplarına maruz kalmışlardır. Krizin etkilerinin en şiddetli hissedildiği Meksika'da ise aşırı yoksul kesim için yapılan net transfer harcamalarına rağmen; nüfusun tamamının gelir kaybı ortalama %5 seviyesinde iken, en alt %20'lik gelir grubunun ortalama gelir kaybı %8'dir.

Trkić-Izmirlija ve Efendi²³⁵ Küresel Kriz'in Bosna Hersek'te gelir dağılımına etkisini yatay kesit en küçük kareler yöntemiyle modellemişlerdir. Çalışmanın ampirik bulgularına göre Küresel krizi temsilen 2009-2010 dönemi kukla değişkeni kısa vadede gelir eşitsizliğini yaklaşık %4 oranında artırmıştır.

De Beer²³⁶ 2008 Küresel Krizi'nin Avrupa Birliği üyesi ülkelerde gelir dağılımına etkisini ampirik olarak analiz etmiştir. Gini katsayıları ve (en yüksek gelirli %20/en düşük gelirli %20) oranlarındaki değişimin incelendiği çalışmanın bulgularına göre AB ülkeleri için müşterek bir netice tespit edilememiş, genel bir trend çizilememiştir. Birleşik Krallık, Belçika ve Avusturya'nın da dahil olduğu 15 ülkede gelir eşitsizliği azalmışken; Danimarka, Lüksemburg ve Litvanya'nın da dahil olduğu 11 ülkede ise gelir eşitsizliği artmıştır. Yani Avrupa

²³⁵ Naida Trkić-Izmirlija and Adnan Efendić, "Effects of the global economic crisis and public spending on income distribution in Bosnia and Herzegovina", **The wiiw Balkan Observatory Research Papers**, No: 108, February 2013.

²³⁶ Paul de Beer, "The impact of the crisis on earnings and income distribution in the EU", **European Trade Union Institute**, Brussels, 2012.

Birliği üyesi ÷lkelerinin küçük bir çoğunluğunda gelir eşitsizliğinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Fakat burada vurgulanması gereken nokta çalışmada yalnızca 2008-2009 dñnemi arasındaki değişimin incelenmesinden ötürü söz konusu sonuçların kısa vadeli etkiler olduğu, uzun dñnemli etkilerin gör÷lebilmesi için çalışmanın yapıldığı tarihin henüz çok erken olduğudur.

Neyaptı²³⁷ ekonomik krizler ve gelir dağılımları arasındaki ilişkiyi 104 ÷lke örneğinde 1980-2014 periyodunda panel veri analizi yöntemiyle irdelemiştir. Her ÷lkeye has kriz yıllarının ayrı ayrı bağımsız kukla değişken olarak tanımlandığı çalışmada iki temel bulguya ulaşılmıştır. İlki orta ve yüksek gelirli ÷lkelerde kriz öncesi eşitsizlik ile krizin şiddeti arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif bir ilişki vardır. İkinci bulgu ise düşük ve orta gelirli ÷lkelerde krizin uzunluğu ve kriz sonrası eşitsizlik arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir ilişkinin varlığıdır.

Grabka²³⁸ 2008 Küresel Krizi'nin kısa dñnemli dağılım etkisini Almanya örneği üzerinde incelemiştir. Alman Sosyo Ekonomik Paneli'nden elde edilen anket sonuçları yardımıyla yapılan çalışmanın temel bulgusu kısa vadede küresel krizin gelir ve servet dağılımına ilişkin anlamlı bir etkisinin bulunmadığıdır.

²³⁷ Bilin Neyaptı, "Income Distribution and Economic Crises", **International Finance**, Volume: 21, Issue: 3, 2018.

²³⁸ Markus M. Grabka, "Income and Wealth Inequality After the Financial Crisis: the Case of Germany", **Empirica**, Volume: 42, Issue: 2, 2015.

Baeten²³⁹ finansal krizlerin gelir dağılımına olan etkisini 24 ülke örneği üzerinde tarihsel süreç içerisinde uzun dönemli bir incelemeye tabi tutmuştur. Söz konusu uzun dönemi ise 1. Dünya Savaşı öncesi (1880-1913), Savaşlar arası dönem (1920-1939) ve 2. Dünya Savaşı sonrası dönem (1950-2012) olmak üzere üç alt periyoda ayırmıştır. Çalışmanın bulguları ikiz krizler (para ve bankacılık krizlerinin eşzamanlı olarak görüldüğü krizler) ve bankacılık krizlerinin 1. Dünya Savaşı öncesi ve 2. Dünya Savaşı sonrası dönemlerde gelir eşitsizliğini artırdığı; kur krizlerinin ise ilk iki periyotta gelir eşitsizliğini artırdığı fakat üçüncü periyotta ise üst gelir gruplarının gelirini törpüleyerek eşitsizliği azalttığı yönündedir.

Karaçor vd.²⁴⁰ Türkiye’de 1994, 2001 ve 2008 ekonomik krizlerinin gelir dağılımına etkisini Gini katsayıları ve yüzde paylardaki değişimleri tetkik etmek suretiyle ele almışlardır. Çalışmanın sonucuna göre Gini katsayısı her üç kriz döneminde de bir önceki dönemlere nazaran artış göstermiştir.

Çetin²⁴¹ finansal krizlerin gelir dağılımına etkisini finansal sistemin kendi dinamiklerinden yola çıkarak incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre yüksek faiz ve aşırı kar imkanlarından nemalanmak niyeti taşıyan

²³⁹ Lieke Baeten, **The Effects of Financial Crises on Income Inequality: Evidence in the Long Run of History**, Erasmus School of Economics, Rotterdam, 2016.

²⁴⁰ Zeynep Karaçor, Sevilay Konya ve Mücahide Küçüksucu, “Kriz Aralıklarında Gelir Dağılımı Meselesine Dair Bir Projeksiyon: Türkiye Ekonomisi Örneği”, **2nd International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS)**, 19-22May 2017.

²⁴¹ Başak Işıl Çetin, “Kapitalist Sistemde Kredi Ekonomisi, Finansal Kriz ve Gelir Dağılımı”, **Kamu-İş**, Cilt: 12, Sayı: 3, 2012.

kısa vadeli spekülâtif sermayenin (sıcak para) ani çıkışı orta sınıfın birikimlerini eritmesi suretiyle gelir dağılımını bozmaktadır.

Hyun ve Lim²⁴² 1997 Asya Krizi'nin Kore'de gelir dağılımını nasıl etkilediğini incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre söz konusu finansal kriz öncesi 1996 yılında 0.3368 olan Gini katsayısı kriz sonrası 2000 yılında 0.4008'e yükselerek şiddetli bir şekilde gelir dağılımını bozmuştur. Ayrıca 1996 yılında %4,7 olan alt gelir grubunun payı da 2000 yılında %6,6'ya çıkmıştır.

George vd.²⁴³ 2008 Krizi'nin Yunanistan'daki gelir dağılımına etkisini incelemiştir. Çalışmanın ampirik sonuçlarına göre Küresel kriz gelir dağılımını dolaylı vergi yükündeki artış ve ücretlerdeki düşüş kanalıyla bozmuştur.

Baldacci vd.²⁴⁴ finansal krizlerin gelir dağılımı ve yoksulluk üzerindeki etkilerinin 1994-1995 Meksika krizi örneği üzerinden incelemiştir. En küçük kareler yönteminin uygulandığı çalışmanın bulgularına göre finansal krizler yoksulluğu artırmakta ve gelir dağılımını bozmaktadır.

²⁴² Jin Kwon Hyun and Byung-In Lim, "The Financial Crisis and Income Distribution in Korea: The Role of Income Tax Policy", **The Journal Of The Korean Economy**, Vol. 6, No. 1, 2005.

²⁴³ Magoulios George, Kydros Dimitrios and Athianos Stergios, "The Economic Crisis (2008) and Effects on Income. The Case of Greece", **Procedia Economics and Finance**, No: 19, 2015.

²⁴⁴ Emanuele Baldacci, Luiz de Mello and Gabriela Inchauste, "Financial Crisis, Poverty and Income Distribution", **International Monetary Fund Working Paper**, 02/4, 2002.

Literatür araştırmasının sonucunda çalışmaların ekseriyetine göre ekonomik krizlerin gelir dağılımını tahrip ettiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte bazı çalışmalarda özellikle bazı yüksek gelirli ülkelerde krizlerin gelir dağılımını düzeltici etkilerinin mevcut olduğu görülmüştür. Bazı çalışmalarda istatistiki olarak anlamsız ilişkiler tespit edilmiş, bazılarında ise krizlerin kısa dönemli etkilerinin gelir dağılımını düzelttiği; fakat uzun dönemli ilişkilerinin ise incelenmediği müşahade edilmiştir. Bu anlamda çalışmamızı literatürdeki diğer çalışmalardan farklı ve önemli kılan husus konuya ilişkin Türkiye'ye dair yapılan ampirik çalışmaların az sayıda olması; 1994, 2001 ve 2008 krizlerinin her üçünün birlikte ele alınması ve değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkilerin beraber incelenecek olmasıdır.

3.3. Ampirik Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde verilerin temini ve çalışmanın yöntemi hakkında kısa bir bilgi ve ardından bir zaman serisi modeli kurularak ampirik bulgular elde edilecektir.

3.3.1. Veri Seti ve Değişkenlerin Elde Edilmesi

Çalışmada kullanılan veriler Türkiye'nin 1978-2017 yılları arasındaki yıllık ekonomik ve istatistiki göstergeleridir. Söz konusu değişkenler 4 tane olup bunlar Gini katsayısı ve Nisan 1994, Şubat 2001 ve 2008 Küresel Krizlerini temsil eden kukla değişkenlerdir. Kurulacak olan ekonometrik modelde Gini katsayısı bağımlı, sair kukla değişkenler de bağımsız değişkenlerdir.

Gini katsayısı istatistiki olarak hesaplanan en zahmetli göstergelerden biridir. Bu yüzden Türkiye’de Gini katsayısı ancak 2002 yılından itibaren düzenli olarak hesaplanmaya başlanmıştır. Daha önce yalnızca 1987 ve 1994 yıllarında TÜİK (DİE) tarafından hesaplanmış olup sair yıllarda resmi olarak hesaplanmamıştır. Bu sebeple çalışmada Gini katsayısının hesaplanmadığı söz konusu yıllar başka çalışmalardan alınarak 1978-2017 zaman serisi tamamlanmıştır.

1978-2000 yılları arası Gini katsayısı verileri Teksas Üniversitesi bünyesinde kurulmuş olan, dünya genelindeki gelir ve ücret dağılımındaki eşitsizlikleri ölçmeyi ve açıklamayı gaye edinen bir araştırma grubu olan University of Texas Inequality Project’in (UTİP) hesaplamış olduğu veri setinden alınmıştır. Zaman serisinin seyrini bozmamak adına (ki aralarındaki fark önemsenmeyecek derecededir) 1987 ve 1994 yılları verileri için de TÜİK’in değil; UTİP’in veri seti dikkate alınmıştır. 2001 yılı verisi ise UTİP tarafından hesaplanmadığı için Dumlu ve Aydın tarafından yayınlanan “Ekonometrik Modellerle Türkiye İçin 2006 Yılı Gini Katsayısı Tahmini” adlı makaleden²⁴⁵ temin edilmiştir. 2002 ve 2017 yılları arasındaki veriler ise TÜİK’in Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması’ndan temin edilmiştir.

Bağımsız kukla değişkenler ise 1994 krizini temsilen K1, 2001 krizini temsilen K2 ve 2008 krizini temsilen K3 olarak sırasıyla; 1994, 2001-2002 ve 2008-2009 yıllarının 1; diğer yılların 0 kodlandığı gölge değişkenlerdir.

²⁴⁵ Ufuk Dumlu ve Özlem Aydın, “Ekonometrik Modellerle Türkiye için 2006 Yılı Gini Katsayısı Tahmini”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2008.

3.3.2. Yöntem

Çalışmanın bu son bölümünde evvela Gini katsayısı değişkeni için durağanlık analizi yapılacaktır. Durağanlığın tespiti safhasında sırasıyla grafik, korelogram ve birim kök testleri uygulanacaktır. Ardından değişkenin durağan olup olmadığı durumuna göre münasip bir eş bütünleşme analizi yapılacaktır. Şayet değişkenler eş bütünleşik ise hata düzeltme modeli kurulacak, ekonometrik varsayımlardan sapmalar sınanacak ve uzun dönemli katsayıların tahmini yapılacaktır. Eğer değişkenler eş bütünleşik değil ise vektör otoregresyon (VAR) modeli kurulacak ve etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırmasına gidilerek analiz tamamlanacaktır. Bu noktada ekonometrik analize geçmeden evvel modelin matematiksel denkleminin verilmesinde fayda vardır:

$$\text{LOG}(\text{Gini Katsayısı}) = \beta_0 + \beta_1(\text{Kukla Değişken 1}) + \beta_2(\text{Kukla Değişken 2}) + \beta_3(\text{Kukla Değişken 3}) \quad (1)$$

(1) no'lu denklemde bağımlı değişken Gini katsayısı serisinin logaritmik formunu; (Kukla Değişken 1) Nisan 1994 Krizi, (Kukla Değişken 2) Şubat 2001 Krizi ve (Kukla Değişken 3) ise 2008 Küresel Krizi'ni temsil eden kukla değişkenleri ifade etmektedir.

3.3.3. Ekonometrik Modelleme

Çalışmanın bu bölümünde evvela bağımlı değişken olan Gini katsayısı için durağanlık sınaması yapılacaktır. Durağanlık sınaması için ilk olarak grafik incelemesi, korelogram analizi ve birim kök testleri yapılacak, şayet değişken durağansa klasik regresyon analizi; birim

kök ihtiva ediyorsa sair bağımsız değişkenlerle uzun dönemli bir ilişkiye sahip olup olmadığını tespit etmek için eş bütünleşme analizi uygulanacaktır. Akabinde değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı veya yokluğu doğrultusunda münasip testler uygulanacak ve değişkenler arasındaki ilişki ekonometrik analizin neticesine göre ekonomik olarak yorumlanacaktır.

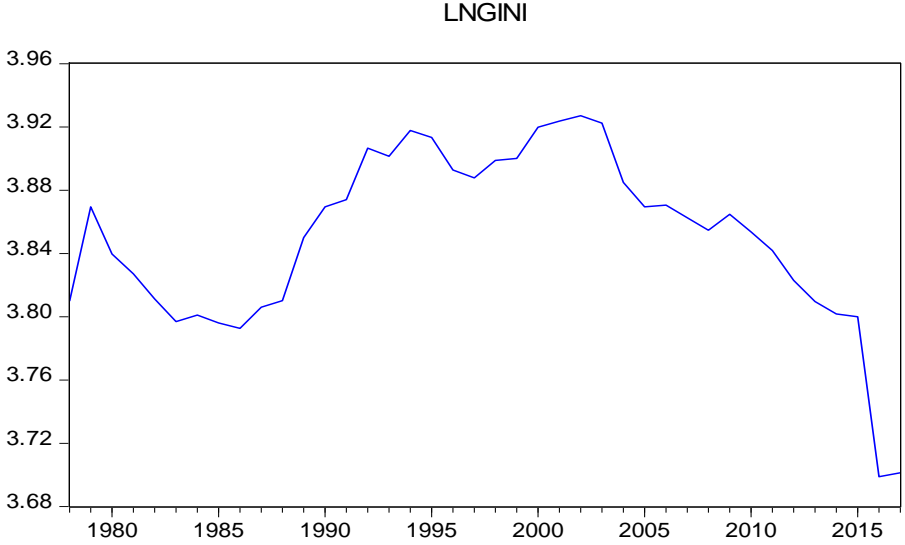
3.3.3.1. Durağanlık Analizi ve Birim Kök Testleri

Ekonometri literatüründe durağanlık bir zaman serisinin ortalama ve varyansının zamana bağlı olarak durağan olma/değişmeme hali olarak tanımlanabilir.²⁴⁶ Durağanlık şartını sağlamayan zaman serileriyle çalışıldığında sahte regresyon problemiyle karşılaşılacağından²⁴⁷ ilk olarak modelde kullanılacak zaman serisinin durağanlığı sınanacaktır. Bu doğrultuda sırasıyla grafiksel inceleme, otokorelasyon-kısmi otokorelasyon fonksiyonları incelemesi ve birim kök testi analizi yapılacaktır.

²⁴⁶ Nilgün Çil, **Finansal Ekonometri**, İstanbul, Der Yayınları, 2014, s. 350.

²⁴⁷ C.W.J.Granger & P. Newbold, “Spurious Regressions In Econometrics”, **Journal Of Econometrics**, Volume: 2, No: 2, 1974, s. 111-120.

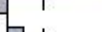

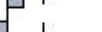

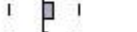

Şekil 3: Türkiye’de 1978-2017 Gini Katsayısının Seyri (Logaritmik Form)

Şekil 3 Türkiye’nin 1978-2017 dönemi arası Gini katsayısının seyrini logaritmik formda göstermektedir. Grafik durağanlık analizi bağlamında incelendiğinde ilk göze çarpan husus seride belli dönemlerde (1980, 1988, 1992, 2003, 2009 yılları) kırılmalar olduğudur. Yapısal kırılmalar ise zaman serilerinin ortalamasında veya genel eğiliminde değişime yol açarak serilerin durağanlık yapısını değiştirebilmektedir.²⁴⁸ Bu yüzden grafiksel inceleme neticesinde Gini katsayısı serisinin önsel olarak durağan olmadığı söylenebilir.

²⁴⁸ Çil, A.g.e., s. 380.

Şekil 4: Gini Katsayısı Serisi İçin Korelogram Analizi (Düzyer Değeri)

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
		1	0.805	0.805	27.903	0.000
		2	0.615	-0.092	44.645	0.000
		3	0.519	0.151	56.896	0.000
		4	0.400	-0.136	64.380	0.000
		5	0.289	-0.006	68.398	0.000
		6	0.178	-0.119	69.965	0.000
		7	0.090	-0.000	70.373	0.000
		8	0.036	-0.003	70.441	0.000
		9	-0.030	-0.073	70.489	0.000
		10	-0.107	-0.087	71.135	0.000

Şekil 4’te serinin düzyer değerine ait durağanlık ve otokorelasyon hakkında malumat veren 10. gecikme sayılı korelogram analizi yer almaktadır. Seride otokorelasyon grafiklerinin güven sınırları haricine çıktığı ve sistematik bir şekilde güven sınırlarına doğru yaklaştığı ve istatistiksel olarak da anlamlı olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca otokorelasyon katsayılarının da yüksek değerler aldığı ve ancak 8. gecikmede 0’a yaklaştığı görünmektedir. Bu değerlendirmeye binaen serinin otokorelasyonlu ve dolayısıyla durağan olmayan bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Şekil 5: Gini Katsayısı Serisi İçin Korelogram Analizi (1. Fark)

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
		1	0.039	0.039	0.0631	0.802
		2	0.117	0.116	0.6531	0.721
		3	0.108	0.101	1.1702	0.760
		4	-0.020	-0.040	1.1885	0.880
		5	0.066	0.045	1.3955	0.925
		6	0.015	0.009	1.4068	0.965
		7	-0.112	-0.123	2.0365	0.958
		8	0.139	0.136	3.0294	0.933
		9	0.025	0.045	3.0614	0.962
		10	0.063	0.052	3.2835	0.974

Şekil 5’te ise serinin 1. farkına ait korelogram grafiğine göre otokorelasyon ve kısmi otokorelasyon katsayılarının güven sınırları dahilinde yer aldığı ve istatistiki olarak da anlamsız olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla korelogram analizine göre serinin 1. farkında durağan hale geldiği söylenebilir.

Gini katsayısı serisinin grafiksel inceleme ve korelogram analizi sonucunda önsel olarak durağan olmadığı tahmin edilmiştir. Şimdi sırasıyla literatürde en yaygın kullanılan Dickey-Fuller GLS (DF),²⁴⁹ Augmented Dickey-Fuller (ADF),²⁵⁰ yapısal kırılmalı Augmented

²⁴⁹ David Dickey & Wayne A. Fuller, “Distribution Of The Estimators For Autoregressive Time Series With a Unit Root”, **Journal Of The American Statistical Association**, Volume:74, No:366, 1979, s. 427–431.

²⁵⁰ Zeynep Karaçor & Hüseyin Özer & Taha Bahadır Saraç, “Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1988-2007)”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2011, s. 37.

Dickey-Fuller (ADF), Perron,²⁵¹ ve Zivot-Andrews (ZA)²⁵² birim kök testleri uygulanacaktır.

Tablo 1: Dickey-Fuller GLS (DF) ve Augmented Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testleri

LnGini		Dickey-Fuller	Augmented Dickey-Fuller
		Sabitli/Trendli	Sabitli/Trendli
Test İstatistikleri		-0.530 (0)	-0.031 (0)
Kritik Değerler	%1	-3.770	-4.212
	%5	-3.190	-3.523
	%10	-2.890	-3.196
D(LnGini)		-5.672* (0)	-6.729* (0)

Not 1: *, **, *** sırasıyla %99, %95 ve %90 anlamlılık düzeylerinde H_0 hipotezinin reddini ifade etmektedir.

Not 2: Schwarz Bilgi Kriteri'ne göre maksimum gecikme uzunluğu seri yıllık olduğu için "3" olarak tercih edilmiştir. Münasip gecikme değerleri ise parantez içerisinde gösterilmiştir.

H₀: Seride birim kök vardır. Durağan değildir.

H₁: Seride birim kök yoktur. Durağandır.

Hipotezlerin sınanmalarında test istatistikleri Dickey-Fuller birim kök testi için Elliott-Rothenberg-Stock, Augmented Dickey-Fuller birim kök testi için ise MacKinnon kritik değerleri ile kıyaslanmıştır. Her iki birim kök testinin sonuçlarına göre sabitli/trendli formda test istatistiklerinin mutlak değerce düzey değerlerinde kritik tablo değerlerinden küçük olduğu ve H_0 hipotezinin reddedilemediği görülmektedir. Dolayısıyla Gini serisi düzey değerinde birim kök

²⁵¹ Pierre Perron, "The Great Crash, The Oil Price Shock, And The Unit Root Hypothesis", **Econometrica**, Volume: 57, No: 6, 1989, s. 1361-1401.

²⁵² Eric Zivot and Donald W. K. Andrews, "Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis" **Journal Of Business Economic Statistics**, Volume: 10, No: 3, 1992, s. 251-270.

ihativa etmektedir ve durağan değildir. Bu sonuç aynı zamanda önsel grafiksel analiz ve korelogram analizini de destekler niteliktedir.

Serinin 1. farkı alındığında ise her iki birim kök testi için de test istatistiklerinin mutlak değerce kritik tablo değerlerinden büyük olduğu ve H_0 hipotezinin reddedildiği görülmektedir. Yani seri 1. farkında durağan hale gelmiştir. Bu sonuç aynı zamanda korelogram analizini de desteklemektedir.

Tablo 2: Yapısal kırılmalı Augmented Dickey-Fuller (ADF), Perron ve Ziwot-Andrews (ZA) Birim Kök Testleri

LnGini		Yapısal Kırılmalı ADF	Yapısal Kırılmalı Perron	Ziwot-Andrews
		Sabitli/Trendli	Trendli	Trendli
Test İstatistikleri		-2.458 (0)	-2.616 (0)	-2.457 (0)
Kırılma Tarihi		2002 (Trend)	2005 (Trend)	2002 (Trend)
Kritik Değerler	%1	-5.067	-5.45	-5.45
	%5	-4.525	-4.83	-4.83
	%10	-4.261	-4.48	-4.48
D(LnGini)		-8.846* (0)	-8.623* (0)	-8.846* (0)
Kırılma Tarihi		1990 (Trend)	1991 (Trend)	1990 (Trend)

Not 1: *, **, *** sırasıyla %99, %95 ve %90 anlamlılık düzeylerinde H_0 hipotezinin reddini ifade etmektedir.

Not 2: Schwarz Bilgi Kriteri'ne göre maksimum gecikme uzunluğu seri yıllık olduğu için "3" olarak tercih edilmiştir. Münasip gecikme değerleri ise parantez içerisinde gösterilmiştir.

Not 3: Yapısal kırılma tarihleri parantez içerisinde belirtildiği üzere trenddedir.

H₀: Seride yapısal kırılma ile beraber birim kök vardır.

H₁: Seride yapısal kırılma ile beraber birim kök yoktur.

Yapısal kırılmalı ADF birim kök testinin sonuçlarına göre hem sabit hem de trendde kırılmalı olmak üzere test istatistiğinin kritik tablo değerlerinden mutlak değerce küçük olduğu ve %95 anlamlılık seviyesinde yapısal kırılmayla beraber birim kök içerdiği H_0 temel hipotezi reddedilememektedir. 2002 yapısal kırılma tarihinin doğrudan Şubat 2001 Ekonomik Krizi'ni ima ettiği ve mezkur krizin gelir dağılımı serisinin trendinde kırılmaya yol açmış olabileceği söylenebilir.

Yapısal kırılmalı Perron birim kök testinin sonuçlarına göre trendde kırılmalı olmak üzere test istatistiğinin kritik tablo değerlerinden mutlak değerce küçük olduğu ve %95 anlamlılık seviyesinde yapısal kırılmayla beraber birim kök içerdiği H_0 temel hipotezi reddedilememektedir. 2005 yılı yapısal kırılma tarihidir, ki 2004 yılında 48.66 olan Gini katsayısı 2005 yılında 47.92'ye inmiş ve sonraki 6 yılda bu bandı yaklaşık olarak korumuştur. Bu durumun ise trendde kırılmaya sebebiyet verdiği düşünülebilir.

Ziwot-Andrews birim kök testinin sonuçlarına göre trendde kırılmalı olmak üzere test istatistiğinin kritik tablo değerlerinden mutlak değerce küçük olduğu ve %95 anlamlılık seviyesinde yapısal kırılmayla beraber birim kök içerdiği H_0 temel hipotezi reddedilememektedir. Yine 2002 yapısal kırılma tarihinin doğrudan Şubat 2001 Ekonomik Krizi'ni ima ettiği ve mezkur krizin gelir dağılımı serisinin trendinde kırılmaya yol açmış olabileceği söylenebilir.

Her üç yapısal kırılmalı birim kök testinin sonuçlarına göre Gini katsayısı serisinin düzey değerinde kırılma tarihleri 2002 ve 2005 yılları olmak üzere yapısal kırılmayla beraber birim kök içerdiği söylenebilir. Fakat serinin 1. farkı alındıktan sonra uygulanan söz konusu testlerin sonuçlarına göre ise test istatistiklerinin her üç birim kök testinde de kritik tablo değerlerinden mutlak değerce büyük olduğu ve %95 anlamlılık seviyesinde yapısal kırılmayla beraber birim kök içerdiği H_0 temel hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla serinin 1. farkta $I(1)$ durağan hale geldiğine kanaat getirilebilir.

3.3.3.1. Eşbütünleşme Analizi, Hata Düzeltme Modeli ve Uzun Dönem Katsayıları

Ekonometri literatürüne göre düzey değerinde durağan olmayan serilerin farklarının alınarak modellenmesi hem uzun dönemde veri kaybına sebep olacak hem de iktisadi olarak anlam ifade etmeyebilecektir.²⁵³ Birim köklü serilerin doğrusal bir bileşenin durağan, yani zaman içerisinde aralarındaki farkın istikrarlı olması durumunda seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olduğu söylenebilir;²⁵⁴ ki bu ilişki eş bütünleşme analizi ile tespit edilmektedir.²⁵⁵

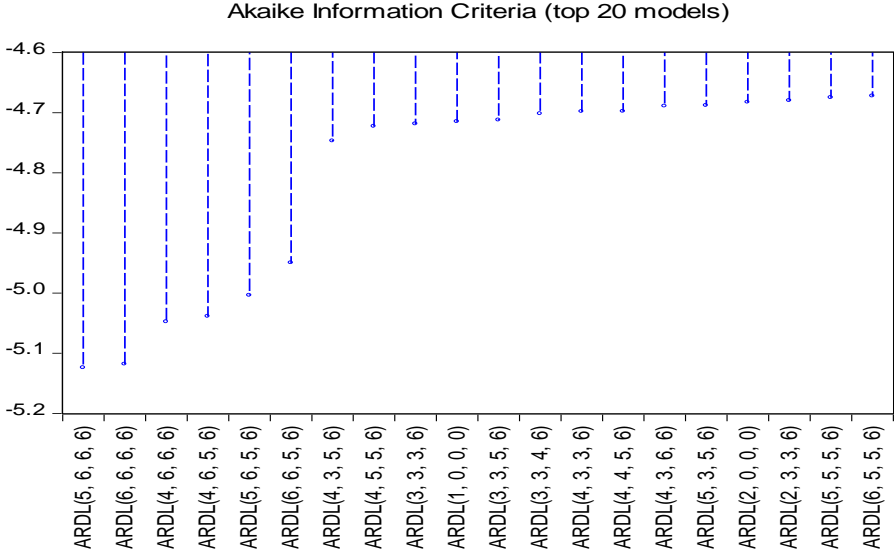
²⁵³ Çil, A.g.e., s. 476.

²⁵⁴ G.S. Maddala and In-Moo Kim, **Unit Roots Cointegration and Structural Change**, New York, Cambridge University Press, 1988, s. 34-40.

²⁵⁵ Çil, A.g.e., s. 468.

Literatürde Engle-Granger²⁵⁶ ve Johansen²⁵⁷ gibi farklı eş bütünleşme testleri vardır; fakat bu çalışmada eş bütünleşme analizi için Pesaran, Shin ve Smith tarafından geliştirilen ve farklı düzeyde durağan olan serilere uygulanabilmesi ve hem kısa hem uzun dönemli parametrelerini eşanlı olarak tahmin edebilmesi gibi avantajlarından dolayı²⁵⁸ ARDL (Autoregressive Distributed Lag Bound Test) sınır testi yaklaşımı tercih edilmiştir. Bu bağlamda modelde ilk olarak gecikme uzunluğu belirlenecektir.

Şekil 6: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (Akaike Bilgi Kriteri)

²⁵⁶ Robert F. Engle and C. W. J. Granger, “Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation And Testing”, **Econometrica**, Volume: 55, Number: 2, 1987, p. 251-276. (251-276)

²⁵⁷ S. Johansen and K. Juselius, “Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applications to Demand for Money” **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, No: 52, 1990, p. 169-210.

²⁵⁸ M. Hashem Pesaran, Yongcheol Shin and Richard J. Smith, “Bounds testing approaches to the analysis of level relationships”, **Journal of Applied Econometrics**, Volume: 16, No: 3, 2001, p. 289-326

Gecikme uzunluğunun tespiti için Akaike bilgi kriterinin kritik değerleri baz alınmış en küçük değeri sağlayan gecikme uzunluğu modelin gecikme uzunluğu olarak tayin edilmiştir. Buna göre modelin ARDL (5,6,6,6) bağlamında varsayımdan sapmaları sınanarak eş bütünleşme analizi yapılacaktır.

Tablo 3: Jargue-Bera Normallik Testi

Jarque-Bera Testi İstatistiği	Olasılık Değeri	Çarpıklık	Basıklık
2.583	0.275	0.645	3.380

H_0 : Hata terimleri normal dağılmaktadır.

H_1 : Hata terimleri normal dağılmamaktadır.

Olasılık değeri=0.275>0.05 olduğu için H_0 hipotezi reddedilememektedir. Hata terimleri normal dağılmaktadır.

Tablo 4: Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Testi

F İstatistiği	Olasılık Değeri
1.050	0.3205

H_0 : Otokorelasyon problemi yoktur.

H_1 : Otokorelasyon problemi mevcuttur.

Olasılık değeri=0.3205>0.05 olduğu için H_0 hipotezi reddedilememektedir. Ayrıca Durbin-Watson kritik değerleri Savin-White tablosuna göre, 40 gözlem sayısı ve 3 regresyon değişkeni için %5 anlamlılık derecesinde $dL=1.338$ ve $dU=1.659$ olarak tespit edilmiştir; ki modelde Durbin-Watson değeri 2.172 olarak hesaplanmıştır. Yani modelde otokorelasyon problemi yoktur.

Tablo 5: Sabit Varyans Testleri

	F istatistiği	Olasılık Değeri
Breusch-Godfrey Testi	0.343	0.9747
Glesjer	0.923	0.6031

H_0 : Sabit varyans.

H_1 : Değişen varyans.

Hem Breusch-Godfrey hem de Glesjer sabit varyans testlerinin ayrı ayrı sonuçlarına göre sabit varyans varsayımını ifade eden H_0 temel hipotezi reddedilememektedir. Yani modelde değişen varyans sorunu yoktur.

Tablo 6: Ramsey Reset Testi

F istatistiği	Olasılık Değeri
4.780	0.0805

H_0 : Modelde spesifikasyon hatası yoktur.

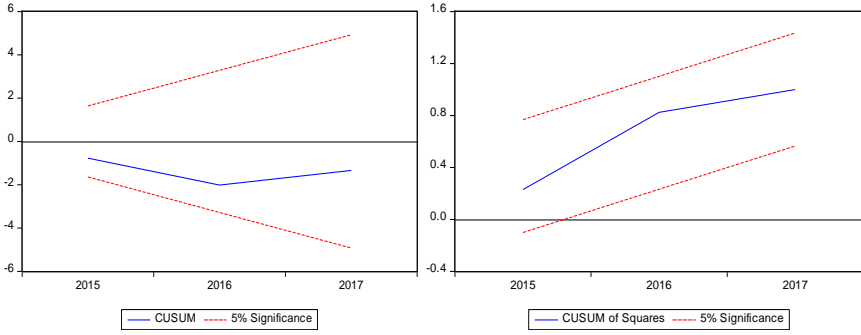
H_1 : Modelde spesifikasyon hatası vardır.

Modelin fonksiyon biçiminin doğruluğunu ifade eden H_0 hipotezi olasılık değeri=0.0805>0.05 olduğu için reddedilememektedir. Dolayısıyla modelde spesifikasyon hatasının olmadığı söylenebilir.

Şekil 7: Cusum ve Cusum² Testleri

a) Cusum Testi

b) Cusum² Testi

Şekil 7’de Cusum ve Cusum² test istatistiklerinden elde edilen eğrilerin %5 anlamlılık düzeyindeki kritik sınırlar dahilinde oldukları görülmektedir. Dolayısıyla modelde yapısal kırılma probleminin mevcut olmadığı söylenebilir.

Modelde ekonometrik varsayımlardan sapmaların test edilmesi neticesinde modelin söz konusu varsayımlardan sapmaların mevcut olmadığı ve dolayısıyla elde edilecek ekonometrik modelin güvenilir tahminler verebileceği söylenebilir. O halde modelin ARDL sınır testi ile eş bütünleşik olup olmadığı, yani değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcudiyeti test edilebilir.

Hem eş bütünleşme ilişkisinin varlığını hem de kısa ve uzun dönem parametrelerinin eş anlı olarak tahmin edilmesine imkan veren²⁵⁹ ARDL sınır testi yaklaşımı denklemini şöyledir:

$$\Delta Y = \varphi_0 + \sum_{i=1}^m \varphi_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \varphi_{2i} \Delta X_{1t-i} + \dots + \sum_{i=0}^m \varphi_{ki} \Delta X_{kt-i} + \varepsilon_1 Y_{t-1} + \varepsilon_2 X_{1t-1} + \dots + \varepsilon_2 X_{kt-1} + u_t \quad (2)$$

²⁵⁹ Seema Narayan and Paresh Kumar Narayan, “Determinants of Demand of Fiji’s Exports: An Empirical Investigation”, **The Developing Economics**, Volume: 42, Issue: 1, 2004, s. 95-112.

ARDL sınır testi yaklaşımında eş bütünleşme ilişkisinin varlığı alt ve üst kritik sınır değerleri ile mukayese edilmesi suretiyle bulunur. “Seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi yoktur” H_0 temel hipotezi, şayet F istatistiği kritik üst sınır değerinden büyük ise reddedilir ve seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığına hükmedilir. Eğer F istatistiği kritik alt sınır değerinden küçük ise H_0 temel hipotezi reddedilemez ve seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin yokluğuna hükmedilir. Şayet F istatistiği söz konusu alt ve üst sınır değerleri arasında bir değer alıyorsa eş bütünleşme ilişkisi hakkında kesin bir hüküm verilemez.²⁶⁰

Tablo 7: ARDL Sınır Testi Sonuçları

Test İstatistiği	Değer	K
F İstatistiği	4.44	3
Kritik Sınır Değerleri		
Anlamlılık	I0	I1
%10	2.97	3.74
%5	3.38	4.23
%2.5	3.80	4.68
%1	4.30	5.23

Tablo 7’de yer alan ARDL sınır testi sonuçlarına göre F istatistiğinin %95 güven aralığında kritik üst sınır değerinden büyük olduğu

²⁶⁰ Emeka Nkoro and Aham Kelvin Uko, “Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Cointegration Technique: Application and Interpretation”, **Journal of Statistical and Econometric Methods**, Volume: 5, Issue: 4, 2016, s. 63-91.

(4.44>4.23) görülmektedir. Buna göre “seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi yoktur” H_0 temel hipotezi reddedilmekte ve seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığına hükmedilmektedir.

Modelin değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına hükmedildikten sonra, uzun dönemde dengede meydana gelen sapmalara karşı modelin tepkisi hata düzeltme mekanizması ile ölçülmektedir. Şayet hata düzeltme katsayısı -1 ile 0 arasında bir değer alıyor ve istatistiki olarak anlamlı ise modelde uzun dönem dengesinde meydana gelen sapmalar tekrar dengeye gelmektedir.²⁶¹

Tablo 8: Hata Düzeltme Modeli

Değişkenler	Katsayı	Standart	t-istatistiği	Olasılık
D(LnGini(-1))	-0.255	0.147	-1.733	0.1338
D(LnGini(-2))	0.691	0.327	2.113	0.0790
D(LnGini(-3))	1.262	0.361	3.491	0.0130
D(LnGini(-4))	0.494	0.340	1.452	0.1967
D(K1)	0.022	0.017	1.304	0.2398
D(K1(-1))	-0.297	0.049	-6.098	0.0009
D(K1(-2))	-0.282	0.045	-6.266	0.0008
D(K1(-3))	-0.257	0.039	-6.575	0.0006
D(K1(-4))	-0.185	0.033	-5.553	0.0014
D(K1(-5))	-0.091	0.021	-4.335	0.0049
D(K2)	0.065	0.018	3.629	0.0110
D(K2(-1))	-0.188	0.035	-5.400	0.0017

²⁶¹ Arif Özsağır ve İbrahim Çütücü, “İnovasyon – dış ticaret arasındaki nedensellik ilişkisi: vektör hata düzeltme modeli ile Türkiye analizi (1980-2013)”, **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2015, s. 127.

D(K2(-2))	-0.148	0.028	-5.253	0.0019
D(K2(-3))	-0.152	0.029	-5.182	0.0021
D(K2(-4))	-0.114	0.022	-5.198	0.0020
D(K2(-5))	-0.053	0.025	-2.162	0.0738
D(K3)	0.048	0.022	2.172	0.0728
D(K3(-1))	-0.195	0.036	-5.439	0.0016
D(K3(-2))	-0.139	0.031	-4.551	0.0039
D(K3(-3))	-0.139	0.027	-5.195	0.0020
D(K3(-4))	-0.087	0.019	-4.648	0.0035
D(K3(-5))	-0.085	0.018	-4.767	0.0031
Sabit Katsayı	1.977	0.325	6.075	0.0009
Hata Düzeltme	-0.508	0.083	-6.082	0.0009

Tablo 8’de yer alan hem 0 ile 1 değerleri arasında hem negatif işaretli hem de istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Yani hata düzeltme modelinin çalıştığı söylenebilir. Buna göre uzun dönemde dengede meydana gelen sapmaların yaklaşık %50’sinin 1 dönemde (1 yıl) tekrar dengeye geldiği, tüm sapmaların ise 2 yılda dengelendiği söylenebilir.

İlaveten hata düzeltme modelinin kısa dönemli diğer sonuçlarına göre bağımlı değişken Gini katsayısının kendi gecikmeli değerlerinin istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Buna göre Gini katsayısının kendi gecikmeli değerlerinin kısa dönemde anlamsız olduğu söylenebilir.

1994 Krizi'ni temsil eden K1 kukla değişkeninin düzeyde fark değerinin istatistiki olarak anlamsız olduğu; fakat 5. gecikmeye kadarki fark değerlerinin anlamlı olduğu görölmektedir. Buna göre 1994 Krizi'nin Türkiye'de kısa vadede gelir dağılımını düzelttiği yorumu yapılabilir. Hata düzeltme modelinde K1 kukla değişkeniyle ilgili dikkat çeken diğer bir husus gecikme sayısı arttıkça katsayının mutlak değerce giderek azalmasıdır. Bu ise 1994 Krizi'nin gelir dağılımını düzeltici etkisinin uzun döneme doğru azalma eğiliminde olduğunu işaret etmektedir.

2001 Krizi'ni temsil eden K2 kukla değişkenin hem düzeyde hem de gecikmeli fark değerlerinin anlamlı olduğu görölmektedir. Buna göre 2001 yılında meydana gelen krizin Gini katsayısını o yıl için kısa vadede yaklaşık %0.065 oranında artırdığı; ancak gecikmeli değerlerin ise giderek azalan bir seyirle Gini katsayısını azalttığı gözlenmektedir. Buna göre kısa vadede 2001 Krizi'nin gelir dağılımını giderek azalan bir seyirle düzelttiği ve bu düzelme eğiliminin de uzun döneme doğru azaldığı söylenebilir.

2008 Krizi'ni temsil eden K3 kukla değişkeninin de düzeyde fark değerinin istatistiki olarak anlamsız olduğu; fakat 5. gecikmeye kadarki fark değerlerinin anlamlı olduğu görölmektedir. Buna göre diğer kukla değişkenlerde olduğu gibi 2008 Krizi'nin de kısa vadede Türkiye'de gelir dağılımını düzelttiği söylenebilir. Yine buradaki dikkat çeken husus tıpkı diğer yıllardaki krizler gibi gecikme değeri arttıkça katsayının mutlak değerce giderek azaldığıdır. Bu da sair

krizler gibi 2008 Krizi'nin de düzeltici etkisinin uzun döneme doğru gittikçe azaldığı şeklinde yorumlanabilir.

Hasılı hata düzeltme modelinin kısa dönemli analizine göre her üç ekonomik krizin de gelir dağılımını kısa vadede düzelttiği; fakat bu düzeltme eğiliminin gecikme sayısı arttıkça giderek azaldığı, yani uzun döneme doğru gidildikçe krizlerin gelir dağılımını düzeltici etkisinin azaldığı söylenebilir.

Tablo 9: ARDL (5,6,6,6) Modeli Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
K1	0.662	0.173	3.833	0.0086*
K2	0.512	0.167	3.066	0.0221**
K3	0.541	0.331	1.635	0.1532
Trend	-0.006	0.005	-1.246	0.2593

Not: *, **, *** sırasıyla %99, %95 ve %90 anlamlılık düzeylerinde H_0 hipotezinin reddini ifade etmektedir.

Tablo 9'a göre Nisan 1994 Krizi'ni temsil eden K1 kukla değişkeni %95 güven seviyesinde istatistiki olarak anlamlıdır. Buna göre uzun dönemde diğer değişkenler sabit tutulduğunda (Ceteris Paribus), 1994 Krizi Gini katsayısını yaklaşık %0.662 oranında artırmıştır. Yani kısa vadede gelir dağılımını düzeltici etki göstermiş olan 1994 Krizi uzun vadede ise gelir dağılımını tahrip edici yönde tesir etmiştir.

Şubat 2001 Krizi'ni temsil eden K2 kukla değişkeni %95 güven seviyesinde istatistiki olarak anlamlıdır. Buna göre uzun dönemde diğer değişkenler sabit tutulduğunda (Ceteris Paribus), 2001 Krizi Gini katsayısını yaklaşık %0.512 oranında artırmıştır. Yani tıpkı 1994 Krizi gibi kısa vadede gelir dağılımını düzeltici etki göstermiş olan 2001 Krizi uzun vadede ise gelir dağılımını tahrip edici yönde tesir etmiştir. 2008 Krizi'ni temsil eden K3 kukla değişkeni ise katsayısı pozitif olmasına rağmen istatistiki olarak anlamsız olduğu için yorumu yapılmayacaktır.

SONUÇ

Bu çalışmada ilk olarak ekonomik krizler, ardından gelir dağılımı meseleleri teorik zeminde incelenmiştir. Son olarak da Türkiye’de 1994, 2001 ve 2008 ekonomik krizlerinin bağımsız kukla değişken olarak kodlanması suretiyle gelir dağılımına etkisi Gini katsayısı üzerinden ampirik boyutta analiz edilmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde “kriz” kelimesinin muhtelif sahalardaki manalarından yola çıkılarak ekonomik krizlerin kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Hemen ardından ekonomik kriz safhalarına değinildikten sonra ekonomik krizlerin özelliklerine, yani krizleri konjonktürel dalgalanmalar ve sair mefhumlardan ayıran hususiyetlerine temas edilmiştir. Sonrasında ekonomik kriz türleri, reel sektör krizleri ve finansal krizler başlıkları altında incelenmiştir. Birinci bölümün son kısmında hem reel sektör krizlerinin hem de finansal krizlerin sebepleri ayrı ayrı etraflıca incelenmiştir.

Mezkur çalışmanın ikinci bölümünde ise öncelikle gelir dağılımı teorisi Klasik, Neoklasik, Keynesyen ve Marksist iktisat ekollerinin ekonomik zihniyetleri ve gelir dağılımı anlayışları çerçevesinde tafsilatlı bir şekilde ele alınmıştır. Akabinde gelir dağılımı türlerine değinildikten sonra yalnızca TÜİK tarafından kullanılan gelir dağılımı ölçüm metodlarından bahsedilmiştir. Son olarak gelir dağılımına tesir eden makro ekonomik göstergelerden büyüme, küreselleşme,

enflasyon, vergi yükü ve faiz unsurlarının gelir dağılımı ile olan ilişkisi teorik bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır.

Buna göre söz konusu makro ekonomik göstergelerle gelir dağılımı arasındaki teorik incelemede ilk olarak büyüme ile gelir dağılımı arasında kuvvetli bir korelasyon tespit edilememiştir. Küreselleşmenin, getirilerinden az sayıdaki grubun faydalanması ve enflasyonun ise alt gelir gruplarının gelirini nispeten daha çok törpülediği noktasında gelir dağılımını bozduğu düşünülmektedir. Vergi politikalarının gelir dağılımına olan etkisi vergi bileşimine ve bu vergilerin harcanma yönlerine bağlı olduğu ve faizin ise yatırımları azaltarak işsizliği arttırdığı, şahısları ve hanehalklarını borç sarmalına sürüklediği, servetin az sayıdaki faiz geliri elde eden sermayedarda toplanmasına ortam hazırladığı gibi tahribatlarla gelir dağılımını bozduğu kanaati hakimdir.

Çalışmanın son bölümünde ise, ARDL Sınır Testi yaklaşımıyla bir zaman serisi modeli kurularak Türkiye ekonomisinin 1978-2017 dönemi referans aralığında meydana gelen üç büyük ekonomik krizin gelir dağılımına tesiri tahlil edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle 1980 yılı sonrasında yaşanan üç büyük kriz kısaca tahkiye edilmiştir. Bu krizlerden Nisan 1994 ve Şubat 2001 krizleri yerel krizler olup, 2008 krizi küresel bazdadır.

Sonrasında ekonomik krizlerin gelir dağılımına nasıl ve ne yönde etki ettiklerine dair yerli ve yabancı literatür taranmıştır. Literatür taraması sonucunda çalışmaların ekseriyetine göre ekonomik krizlerin gelir dağılımını bozduğu; bununla birlikte az sayıdaki çalışmada gelir

dağılımını düzelttiği tespit edilmiştir. Ayrıca konuya ilişkin Türkiye'ye dair yapılan çalışmaların az sayıda olduğu ve yerli literatürde bu açıdan bir boşluk olduğu tespit edilmiştir. Literatür taramasının ardından ekonometrik modellemede kullanılacak olan veri seti ve değişkenler hakkında malumat verilmiş ve akabinde çalışmanın yönteminden kısaca bahsedilmiştir. Çalışmanın yöntemi hakkındaki tafsilatlı bilgi ampirik çalışma esnasında her aşamada ayrı ayrı verilmiştir.

Çalışmanın son bölümü olan ekonometrik modelleme kısmında evvela bağımlı değişken olan Gini katsayısı durağanlık analizine tabi tutulmuştur. Bu maksatla ilk olarak yapılan grafik incelemesinde bir takım yapısal kırılmalar mevcut olduğu ve bu kırılmaların da serinin durağanlığını bozduğu görülmüştür. Ardından uygulanan korelogram analizinde serinin düzey değerinde durağan olmadığı; fakat birinci farkı alındığında durağan hale geldiği gözlenmiştir. Durağanlık analizi bağlamında son olarak Dickey-Fuller GLS, Augmented Dickey-Fuller, yapısal kırılmalı Augmented Dickey-Fuller, Perron ve Ziwot-Andrews birim kök testleri uygulanmıştır. Söz konusu beş birim kök testinin de sonuçlarına göre seri düzey değerinde birim köklü çıkmış, birinci farkında ise durağan hale gelmiştir. Yapısal kırılmalı birim kök test sonuçlarına göre ise yapısal kırılma tarihlerinin içsel olarak 2002 ve 2005 yıllarına tekabül ettiği görülmüştür. 2002 yılının doğrudan Şubat 2001 Krizi'ni ima ettiği söylenebilir. Sonuç olarak Gini katsayısı serisi düzey değerinde birim köklü iken birinci farkı alındığında ise durağan hale gelmiştir.

Birim kök analizinin ardından modelin gecikme uzunluğu belirlendikten sonra ekonometrik varsayımlardan sapmalar test edilmiştir. Bu doğrultuda Jargue-Bera Normallik Testi sonucunda hata terimlerinin normal dağıldığı, Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Testi sonucunda modelde otokorelasyon mevcut olmadığı, Breusch-Godfrey Testi ve Glesjer testleri sonucunda değişen varyans sorununun olmadığı, Ramsey Reset Testi sonucunda modelde spesifikasyon hatasının bulunmadığı ve Cusum ve Cusum² testleri neticesinde ise modelde yapısal kırılmanın mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Yani modelde ekonometrik varsayımlardan sapmaların mevcut olmadığı sonucuna varılmıştır.

Ekonometrik modelin varsayımdan sapma ihtiva etmemesi neticesinde güvenilir tahminler verebileceği tespit edildikten sonra ARDL Sınır Testi yaklaşımı ile eş bütünleşme ilişkisi incelenmiş ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı saptanmıştır. Akabinde kurulan hata düzeltme modelinin sonucuna göre uzun dönemde dengede meydana gelen sapmaların yaklaşık %50'sinin 1 dönemde (1 yıl) tekrar dengeye geldiği, yani tüm sapmaların ise 2 yılda dengelendiği gözlemlenmiştir. Yine hata düzeltme modelinin kısa dönemli sonuçlarına göre her üç krizi temsil eden kukla değişkenlerin gecikmeli değerlerinin istatistiki olarak anlamlı ve negatif katsayılara sahip oldukları saptanmıştır. Yani bu neticeye göre Türkiye'de 1994, 2001 ve 2008 krizlerinin kısa vadede gelir dağılımını düzelttiği söylenebilir. Hata düzeltme modelinin kısa dönemli katsayılarında dikkat çeken bir husus gecikme değerleri arttıkça katsayıların mutlak

değerce giderek azalmasıdır. Bir başka ifade ile kısa vadede gecikme sayısı arttıkça, yani uzun döneme doğru gidildikçe ekonomik krizlerin gelir dağılımını düzeltme eğilimi giderek azalmaktadır.

Ekonometrik modelin ARDL uzun dönem katsayılarına göre Nisan 1994 Krizi'ni temsil eden K1 kukla değişkeni %95 güven aralığında istatistiki olarak anlamlıdır. Buna göre uzun dönemde diğer değişkenler sabit tutulduğunda (Ceteris Paribus), 1994 Krizi Gini katsayısını yaklaşık %0.662 oranında artırmıştır. Yani kısa vadede gelir dağılımını düzeltici etki göstermiş olan 1994 Krizi uzun vadede ise gelir dağılımını tahrip edici yönde tesir etmiştir.

Şubat 2001 Krizi'ni temsil eden K2 kukla değişkeni de %95 güven aralığında istatistiki olarak anlamlıdır. Buna göre uzun dönemde diğer değişkenler sabit tutulduğunda (Ceteris Paribus), 2001 Krizi Gini katsayısını yaklaşık %0.512 oranında artırmıştır. Yani tıpkı 1994 Krizi gibi kısa vadede gelir dağılımını düzeltici etki göstermiş olan 2001 Krizi uzun vadede ise gelir dağılımını tahrip edici yönde tesir etmiştir. 2008 Krizi'ni temsil eden K3 kukla değişkeni ise istatistiki olarak anlamsızdır. Bu sebeple istatistiki olarak yorumlanmamıştır.

Ampirik bulgulara göre Türkiye'de 1994, 2001 ve 2008 ekonomik krizlerinin gelir dağılımı eşitsizliklerini kısa vadede düzeltici yönde tesir göstermesi literatür araştırmasındaki Neyapti (2018) ve De Beer'in (2012) çalışmaları ile kısmen paralellik arz etmektedir.

Literatüre göre ekonomik krizlerin gelir dağılımını düzeltme eğiliminin temel sebebi bilhassa finansal krizlerin alt gelir gruplarının da gelirlerini azaltmakla beraber üst gelir gruplarının gelirlerini nispeten daha çok törpülemesidir. Zira finansal sektör kaynaklı ekonomik krizler ilk safhada finans sektörünü, sonraki safhada reel sektörü vurmaktadır. Finans sektörünün profilini ise borç veren ve karşılığında faiz ve kar geliri elde eden ve elinde tasarruf fazlası bulunan sermaye sahiplerinden müteşekkil olmasından mütevellit daha çok üst gelir grupları oluşturmaktadır. Dolayısıyla kriz öncesi dönemlerde aşırı yükselen faiz ve kar hadleri, ki iktisat teorisinde ekonomik krizlerin bir sebebi de aşırı yüksek faiz hadleridir, kriz döneminde çakılınca ve alacaklarının tahsili de şüpheli hale gelince, ilk safhada finans sektörünü teşkil eden üst gelir grupları zarara uğramaktadır. Bu da kısa vadede üst gelir grubunun ortalama gelirlerini alt ve orta gelir grubunun ortalama gelirlerine bir nebze yaklaştırmaktadır.

Söz konusu ekonomik krizlerin gelir dağılımını düzeltici etkisinin muhtemel sebeplerinden bir tanesi devletin alt gelir gruplarına yönelik uyguladığı mali ve sosyal politikalarıdır. Devlet nispeten daha kırılgan bir bünyeye sahip alt gelir gruplarına hem birincil hem ikincil gelir dağılımına müdahale etmek suretiyle ekonomik krizlerin yıkıcı etkilerine karşı onları korumaya alır. Bu bağlamda devlet nominal bazda artırmak veya içerisindeki vergi payını azaltmak suretiyle reel asgari ücretleri yükseltmek, doğrudan nakdi veya aynı sosyal transferler sağlamak, sosyal güvenlik kapsamını genişletmek, işsizlik

maaşları veya yeni istihdam imkanları temin etmek, konut kira yardımı veya satın alımında ödeme kolaylıkları yürürlüğe koymak, eğitim ve sağlık giderlerini karşılamak ve girişimciliğe yönelik projeler tesis etmek gibi uygulanan birçok farklı strateji aracılığı ile alt gelir gruplarının hem mevcut gelir seviyelerini hem de tüketim eğilimlerini korumaya müteveccih hamleler yapar. İşte mezkur sosyal refah devleti hamleleri alt gelir gruplarına, zorlu kriz şartlarına uyum kapasitelerini güçlendirmek suretiyle gelirlerini üst gelir gruplarına nispeten daha fazla muhafaza edebilmelerine imkan verir. Böylece farklı gelir gruplarının ortalama gelirleri birbirine yakınsar.

Krizlerin gelir dağılımını düzeltici etkisinin muhtemel diğer bir sebebi ise gelir dağılımına ilişkin hesaplamaların tüketim harcamaları esaslı yapılmasıdır. Toplam tüketimin miktarının toplam gelir içerisindeki payını ifade eden ortalama tüketim eğilimi alt gelir gruplarında üst gelir gruplarına nazaran daha yüksektir. Zira alt gelir gruplarının tüketim harcamaları daha ziyade zaruri tüketim ağırlıklı, ilaveten gelirleri ise zaten düşüktür. Üst gelir gruplarında ise tüketim harcamaları içerisinde yüksek gelir esnekliğine sahip gayri zaruri tüketim mallarının hissesi büyük, yanı sıra gelirleri ise zaten yüksektir. Hal böyle olunca ekonomik kriz dönemlerinde alt kesimler tüketim harcamalarını kısamazlar; mukabilinde üst kesimler ise tüketim seviyelerini gelirlerindeki dalgalanmaya paralel olarak kısma imkanına sahiptirler. Söz konusu durum gelir dağılımı hesaplamalarına da yansiyarak gelir grupları arasındaki makası daraltabilir.

Ampirik bulgulara göre 1994, 2001 ve 2008 ekonomik krizlerinin Türkiye’de gelir dağılımına uzun vadedeki etkisinin tahrip edici yönde olması literatür taramasındaki Bilge (2009), Kuhn vd. (2018), Habib vd. (2010), Trkić-Izmirlija ve Efendi (2013), Karaçor vd. (2017), Çetin (2012), Hyun ve Lim(2005), George vd. (2015), Baldacci vd. (2002)’nin çalışmalarının tamamı ve Baeten’in çalışmasının ise bir kısmı ile tutarlılık göstermektedir. Uzun dönem katsayılarındaki bu sonuç literatürdeki genel kanaat ile uyumlu görünmektedir.

Türkiye’de 1994, 2001 ve 2008 ekonomik krizlerinin uzun dönemde gelir dağılımını tahrip etmesinin muhtemel sebeplerinden biri krizlerin tabiatıyla alakalıdır. Malumdur ki bir ülkede ekonomik kriz dönemlerinde üretim ve refah genel anlamda azalır. Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de üretimin faktörel yapısı göz önüne alındığında, yani fonksiyonel gelir dağılımına göre üretimden elde edilen gelirden en büyük payı emek faktörü aldığına göre üretimdeki, dolayısıyla gelirdeki genel düşüş dağılımı halihazırda hassas yapıdaki emek faktörü aleyhine bozacaktır. Emek faktörünün üretim gelirinden elde ettiği pay olan ücretlerin milli gelir içerisindeki payının %50’lerde seyretmesi ve emek kesiminin sabit ve tek gelir kaynağının ücretler olması onları gelir dağılımı noktasında kırılğan bir yapıya sevk etmektedir. Diğer bir ifadeyle ücret gelirlerindeki herhangi bir düşüş emek faktörünün çoğunluğu teşkil etmesi hasebiyle gelir dağılımını umumen bozmaktadır.

Ekonomik krizlerin gelir dağılımını bozmasının diğer muhtemel sebebi istihdam hacminde daralma ve işsizlikteki artışlardır. Ekonomik kriz dönemlerinin en büyük sosyal neticelerinden biri işsizliktir. İşsizlik milli gelir içerisindeki en büyük hisseye sahip emek faktörünü, tek gelir kaynağı olan ücretlerden mahrum bırakır ve yoksulluk girdabının içine atarak alt gelir grubuna düşürür. Bu bakımdan kriz dönemlerinde geniş anlamda istihdamda meydana gelen daralmaların netice verdiği işsizlik sorunu hem krizin ilk aşamalarında gelir dağılımını doğrudan tahrip eder hem de üretim-tüketim-talep dengesini uzun vadede bozarak krizin derinleşmesine sebep olarak ilk aşamada meydana gelen gelir dağılımındaki bozulmayı daha da şiddetlendirir.

Mezkur kriz dönemlerindeki gelir dağılımında meydana gelen bozulmaların muhtemel başka bir sebebi bütçe dengesinde vuku bulan çöküntülerin telafi edilmesi için borçlanma gereği husule gelmesi ve bunun da faizlerin yükselmesini netice vermesidir. Bütçe açıkları yüksek faizli tahvil ve bonolar vasıtasıyla finanse edildiği vakit anapara ve faiz, ülkemizdeki vergi yükünün yapısı gereği orta ve alt gelir grubunun üzerine biner. Zira alt ve orta gelir grubu gelirlerine nispeten vasıtalı vergi ağırlıklı vergi yükünü sırtlanmaktadır. Bunlar mukabilinde tahvil ve bonolar yoluyla kamuya borç veren kesimin de üst gelir grubu olduğu göz önüne alınırsa, yüksek faiz maliyetli kamu finansmanı doğrudan doğruya alt gelir grubundan üst gelir grubuna bir gelir transferine sebep olur. Ayrıca yükselen faizler özel sektör yatırımlarını da dışlayarak üretim ve emek talebinin düşüşünü

tetikleyerek işsizliği körükler. Öte yandan devletin faiz kalemindeki harcamalarının artması alt gelir gruplarına yönelik mali ve sosyal politika harcama imkanlarının da kısılmasına yol açar. Böylece alt gelir grubu bu noktalardan da hasara maruz kalır. Kriz dönemlerindeki bütçe açıklarının finansmanı gereği yükselen faizler neticesinde meydana gelen tüm bu gelişmeler alt gelir grubunun hem gelirlerini azaltır hem kriz karşısında savunmasız bırakır hem de alt gelir grubundan üst gelir grubuna gelir ve servet transferine sebebiyet vererek gelir dağılımını tahrip eder.

Ekonomik krizlerin gelir dağılımına zarar vermesinin bir diğer muhtemel sebebi bilhassa finansal kriz dönemlerinde milli paranın kıymetini yitirmesidir. İktisat teorisinde milli paranın değer kaybı ihracatı teşvik ederek üretim artışını netice verir. Fakat ülke ekonomimizin yapısal sorunlarından olan üretimde ithalata bağımlılık, Türk Lirasının değer kaybettiği durumlarda üretimi de baltalamaktadır. Dolayısıyla milli paranın kıymetindeki düşüş istihdamda ve emek talebinde azalmaya yol açarak işsizliği körüklemekte ve böylece alt gelir grubuna zarar vermektedir. Öte yandan döviz kurlarındaki artış ham madde ve ara malı ithalatı kanalıyla maliyet enflasyonuna sebep olmaktadır. Enflasyondaki artış ise alt gelir katmanının en önemli gelir kaynağı olan ücretleri, ki ücretlerin fonksiyonel gelir dağılımı içerisinde en büyük paya sahip gelir grubu olduğunu vurgulamıştık, reel olarak törpüler. Binaenaleyh milli paradaki değer kaybı hem işsizlik hem enflasyon noktasından alt

gelir grubunu zarara uğratarak gelir dağılımında bozulmaya sebebiyet vermektedir.

Söz konusu krizlerin gelir dağılımını tahrip etmesinin muhtemel bir sebebi finansal liberalizasyon sürecinin bir neticesi olan spekülâtif sermaye hareketleridir. Kriz öncesi dönemlerde tasarruf açığı bulunan gelişmekte olan ülkelere yüksek faiz imkanlarından nemalanmak maksadıyla kısa vadeli sıcak para girişleri meydana gelir. Bir yönden krizleri besleyen bu spekülâtif sermaye akımı kriz patlak verdiği anda ülke dışına doğru yönelir. Sıcak paranın nemalandığı faizi de yanına alarak gerçekleştirdiği bu dışarıya kaçış işlemi orta gelir gruplarının birikimlerini de alıp götürür. Böylece orta gelir grupları bir anda alt gelir grubuna düşmüş olurlar ve gelir dağılımı yapısında bozulma husule gelir.

Hasılı, ekonometrik modellemeden elde edilen ampirik bulguların sonuçlarına göre Türkiye’de 1994, 2001 ve 2008 ekonomik krizleri gelir dağılımına kısa vadede ıslah edici, uzun vadede ise tahrip edici yönde tesir etmiştir. Bu bağlamda mesele ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacak olursa Türkiye’de gelir dağılımının son yıllarda düzelme eğilimine girmiş olmasına rağmen hala istenilen seviyede olmadığı söylenebilir. Gelir dağılımının düzeltilmesi noktasında son yıllarda düşürülen faiz oranlarının reel yatırımları teşvik edebilecek makul seviyeye getirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla istihdamın artırılması ve maliyet enflasyonunun azaltılarak alt katmanların reel gelirlerinin en azından korunması sağlanmış olacaktır. Böylece alt gelir gruplarından üst gelir gruplarına

gelir ve servet transferi minimize edilmiş olacaktır. Üstelik faiz harcamaları kalemine ayrılan kaynaklar özellikle kriz dönemlerinde mali ve sosyal politika harcamalarının finansmanına kanalize edilerek devletin gelirin ikincil dağılımına müdahale gücü artacaktır. Ayrıca küreselleşme ve dışa açılmanın getirilerinden daha çok grubun istifade etmesi sağlanmalıdır. Yine hususen kriz dönemlerinde korumacı sosyal güvenlik kapsamı işsizlik yardımı, asgari ücret politikaları, yeni istihdam alanları açmak gibi kanallar vasıtasıyla genişletilerek emek faktörünün hem nominal ücreti hem satın alma gücü muhafaza edilmelidir. Sosyal politika aktörlerinin ellerinin güçlendirilerek sosyal politika harcamalarının ve transferlerin artırılması, vergi yapısının daha adil hale getirilmesi, yalnızca az gelir elde eden grupların değil; hiç gelir elde edemeyen grupların da dikkate alınması ve gelir dağılımında eşitlikten ziyade yoksul sayısının asgariye indirilmesi hedeflenmelidir.

KAYNAKÇA

- 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı. (2014, 20 Aralık). Erişim adresi https://tr.wikipedia.org/wiki/1929_D%C3%BCnya_Ekonomik_Bunal%C4%B1m%C4%B1
- Acar, İ. (2015). Türkiye’de Gelir Dağılımı. HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 4(8), 42-59.
- Adıyaman, A. ve Günay, S. (2008). Türkiye’de Yüksek Tarım Maliyeti Sorununun Çözümünde Biyodizelin Yeri. Doğu Coğrafya Dergisi, 19(13), 109-111.
- Airbus. (2016, 10 Mart). Erişim adresi <https://tr.wikipedia.org/wiki/Airbus>
- Akbostancı, E. (2013). Finansal Kurumlar ve Piyasalar. N. Çağlarırnak Uslu ve B. K. Özdemir (ed.), Para ve Banka (3. Bas.) içinde (56-85 ss.). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Akerlof, G. A. (1970). The Market For “Lemons”: Quality Uncertainty And Market Mechanism. The Quarterly Journal Of Economics, 84(3), 488-500.
- Akıncı, M. Yüce Akıncı, G. ve Yılmaz, Ö. (2014). Lale Çılgınlığı’ndan Mortgage Krizi’ne Spekülatif Balonlar. Tarih Okulu Dergisi, 7, (19), 719-749.
- Aksu, Ö. A. (1993). Gelir ve Servet Dağılımı. İstanbul: İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi.
- Aktan, C. C. ve Şen, H. (2001). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. Yeni Türkiye, 42(2), 1225-1230.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2002). Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri. Yoksullukla Mücadele Stratejileri, C. C. Aktan (ed.). Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

- Aktele, M. (2001). Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2), 193-202.
- Aktepe, İ. E. (2010). İslâm Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık, İstanbul: Bilge Yayınları.
- Alemdağ, A. (2016, 7 Temmuz). Finansal Liberalizasyon ve Türkiye. Erişim adresi https://www.academia.edu/1639943/F%C4%B0NANSAL_L%C4%B0BERAL_L%C4%B0ZASYON_VE_1994_T%C3%9CRK%C4%B0YE_KR%C4%B0Z%C4%B0
- Alkin, E. (1969). Keynes'yen Gelir Dağılımı Teorisi ve Kaldor Modeli. İktisat Fakültesi Mecmuası, 29(1), 131-159.
- Alkin, E. (1992). İktisat. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Alpoğuz, S. (2016). Babam, Krizler ve Sen. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Alptekin, E. (2009, Nisan). Menkul Kıymetleştirme ve Küresel Finans Krizindeki Rolü. İzmir: AR&GE Bülten İzmir Ticaret Odası.
- Altunöz, U. (2014). Egemen Neoklasik İktisata Eleştirel Yaklaşım: Post Otistik İktisat ve 2008 Küresel Krizin Post Otistik Analizi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(29), 14-22.
- Aristoteles. (2000). Politika. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arslan, G. E. (2013). Ekonomik Büyüme, Kalkınma ve Gelir Dağılımı. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2), 45-52.
- Aslan, H. (2008, 29 Ağustos). İpotekli Konut Finansman Sisteminde Kriz. BDDK 8. Kuruluş Yıldönümü Konferansı, İstanbul.
- Aslan, M. H. (2008). Makro İktisat Politikası, İstanbul: Alfa Aktüel.
- Ateş, T. (1983). Ekonomi Ansiklopedisi 1. İstanbul: Paymaş Yayınları.

- Atik, S. (2009, 17-19 Haziran). Post Otistik İktisat Çerçevesinde Küresel Ekonomik Kriz ve NeoKlasik İktisat İlişkisi. EconAnadolu 2009: Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi, Eskişehir.
- Ay, H. M. (2005). Adil Gelir Dağılımının Sağlanmasında Özel Tüketim Vergisinin Yeri ve Bunun Türkiye’de Uygulanabilirliği. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Bursa.
- Aydınoat. N. E. (2015, 10 Nisan). Piketty Deliliğine Katkı (2). Erişim adresi <http://neaydinoat.com/?p=550>
- Aykaç, M. (2013). Gelir Dağılımının Teorik Analizi. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk içinde (16-33 ss.). N. Gündoğan ve V. C. Özgüler (ed.). Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Baeten, L. (2016). The Effects of Financial Crises on Income Inequality: Evidence in the Long Run of History. Rotterdam: Erasmus School of Economics.
- Bağırzade, E. R. (2015). Kayıtdışı Sektörün Ekonomideki Rolü Tartışmaları Üzerine: Bir Literatür Taraması. International Journal of Economic and Administrative Studies, 7(14), 39-54.
- Baldacci, E., de Mello, L. and Inchauste, G. (2002). Financial Crisis, Poverty and Income Distribution. International Monetary Fund Working Paper.
- Balkan, B. (2009). Bankacılık ve Finans Sektöründe Etik. İstanbul: Türkiye Etik Değerler Merkezi Vakfı.
- Baş, K. (2009). Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(1), Adana, 2009, 49-70.
- Başar, A. (2004). Nur’dan Cümleler (6. Bas.). İstanbul: Zafer Yayınları.

- Başar, H. (1992). Selected Technical Terms In Labour Economics And Industrial Relations. İstanbul: İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi.
- Başoğlu, U., Sönmezoğulları, N. Ve Parasız, İ. (1999). Gelir Bölüşümü. Bursa: Ekin kitabevi.
- Bayar, F. (2010). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. Ekonomik Sorunlar Dergisi, 32, 95-105.
- Bilge, O. (2009). Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Bocutoğlu, E.(2012). İktisat Teorisinde Emeğin Öyküsü: Değerın Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeğe Yolculuk. HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 1(1), 28-51.
- Borluk, S. (2014). Gelir Dağılımı Üzerine. Anahtar Dergisi, 311, 22-27.
- Bozdağ, İ. (1991). İnsanlığın Son Çerçevesi- Üçüncü Çözüm (2. Bas.). İstanbul: Emre Yayınları.
- Buğra, A. (1995). İktisatçılar ve İnsanlar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bukharin, N. İ. (1996). Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi. (Çev. G. Akalın ve U. S. Akalın (Çev.), İstanbul: Spartaküs .
- Büyükdüvenci, S. (1988). İdealizm ve Eğitim. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 21(1), 343-365.
- Celasun, M. (2016, 7 Temmuz). 2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme. Erişim adresi <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf>
- Cerev, G. ve Bora Yenihan, B. (2017). İşgücü Piyasası Temel Kavramları Doğrultusunda Elazığ İli İşgücü Piyasasının Mevcut Durumu ve Analizi. Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi, 4(1), 77-90.

- Cohen, D. (2000). Dünyanın Zenginliği, Ulusların Fakirliği. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24, 129-142.
- Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk. Sosyal Siyaset Konferansları, 2(59), 89-132.
- Çelik, A. (2004). AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım. Çalışma ve Toplum Dergisi, 3, 53-91.
- Çelikkaya, A. (2013). Vergilerin Sınıflandırılması ve Vergi Dışı Kamu Gelirleri. İ. Sağbaş (ed.). Vergi Teorisi içinde (20-35 ss.). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Çetin, B. I. (2012). Kapitalist Sistemde Kredi Ekonomisi, Finansal Kriz ve Gelir Dağılımı. Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 12(3), 79-110.
- Çetin, B. I. (2012). Kapitalist Sistemde Kredi Ekonomisi, Finansal Kriz ve Gelir Dağılımı. Kamu-İş, 12(3), 79-110.
- Çetin, B. I. (2013). İktisadi Sistemler Bağlamında Gelir Dağılımı-Kredi Ekonomisi İlişkisi Ve Türkiye. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Çil, N. (2014). Finansal Ekonometri. İstanbul: Der Yayınları.
- Çubukçu, F. (2002). Gelir Dağılımının Belirleyicileri ve Erzurum İli Gelir Dağılımı Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Erzurum.
- Dağdemir, Ö. (1998). Ekonomik Kalkınma Sürecinde Gelir Eşitsizliği Sorunu ve Makroekonomik Göstergeler. Ekonomik Yaklaşım, 9(30), 1998, 41-58.

- Dalyancı, H. L. (2010). Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizlerin Ekonometrik Analizi. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 29(2), 1-22.
- de Beer, P. (2012). The impact of the crisis on earnings and income distribution in the EU. Brussels: European Trade Union Institute.
- De Soto, H. (2005). Sermayenin Sırrı. (Çev. M. Aygen). Ankara: Liman Kitapları.
- Dellal, İ., Özat, H. E. ve Özüdoğru, T. (2007). Tarımda Mazot Kullanımı ve Mazot Destekleri. Ankara: Tarım Ve Köyişleri Bakanlığı.
- Demirgil, D. (1983). Ekonomi Ansiklopedisi 3. İstanbul: Paymaş Yayınları.
- Derdiyok, T. (1993). Türkiye'nin Kayıtdışı Ekonomisinin Tahmini. İktisat Dergisi, 14, 54-63.
- Dickey, D. and Fuller, W. A. (1979). Distribution Of The Estimators For Autoregressive Time Difference Between Wealth and Income. (2015, 27 Aralık). Erişim adresi <https://www.khanacademy.org/economics-finance-domain/macroeconomics/gdp-topic/piketty-capital/v/wealth-vs-income>
- Dineri, E. ve Taş, İ. (2016). İkiz Açık Hipotezi: Türkiye'de Teorik ve Ampirik İnceleme. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(32), 372-390.
- Dişbudak, C. ve Süslü, B. (2007). Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımını Belirleyen Makroekonomik Faktörler. Ekonomik Yaklaşım, 18(65), 1-23.
- Divitçioğlu, S. (2010). Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu Marksist Üretim Tarzı Kavramı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Doğan, T. (2012). Sosyal Politika Kavramları Sözlüğü. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.

- Doğanoğlu, F. ve Gülcü, A. (2001). Gelir Eşitsizliği Ölçümünde Kullanılan Yöntemler. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(1), 47-65.
- Doğukanlı, H. (2013). Finansal Sistem ve Finansal Kurumların Rolü. M. M. Koçyiğit (ed.), Finansal Kurumlar içinde (2-18 ss.). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Dudu, H. (2004). Neoklasik İktisat Kuramının Genel Çerçevesi ve Eleştirisi. Aydınlanma 1923, 48, 25-38.
- Dumanlı Kürkçü, D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 3(2), 1-11.
- Dumlu, U. ve Aydın, Ö. (2008). Ekonometrik Modellerle Türkiye için 2006 Yılı Gini Katsayısı Tahmini. Ege Akademik Bakış, 8(1), 373-393.
- Dündar U. ve Dumrul, C. (2010). İktisat Biliminin Sınırları Üzerine: Aykırı İktisat Yaklaşım. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 36, 239-259.
- Econometrica, 57(6), 1361-1401.
- Eğilmez, M. (2012). Ekonomik Krizleri Anlama Rehberi. Kendime Yazılar.
- Eğilmez, M. (2014). Örneklerle Kolay Ekonomi (8. Bas.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ekonomik Kriz Dönemleri; Stagflasyon, Enflasyon, Durgunluk ve Kıtık. (2014, 16 Aralık). Erişim adresi <http://www.ekodialog.com>
- Elçin, A. B. (2013, Mayıs). Küreselleşmenin Tarihçesi. Erişim adresi <http://www.meritymm.com/wp-content/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf>
- El-Mevdudi, E. (1978). Tefhim-ül Kur'an. İstanbul: Hilâl Yayınları.

- Enç, E. (1993). Enflasyon: Tanımı, Ölçümü ve Sorumluları. *Ekonomik Yaklaşım*, 4(8), 1-8.
- Engle, R. F. and Granger, C. W. J. (1987). Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation And Testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Erdoğan, S. (1994). *İslam Ekonomisinde Gelir ve Sermaye*. İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Erdönmez, P. A. (2006). Aktif Menkul Kıymetleştirilmesi. *Bankacılar Dergisi*, 57, 75-84.
- Eruygur, H. O. (2010). *İktisada Giriş Ders Notları*, Ankara: Gazi Üniversitesi-İktisat Bölümü.
- Eskicioğlu, O. (1979). *İslam Ekonomisinde Gelir dağılımı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Erzurum.
- Fonksiyonel Gelir Dağılımı. (2016, 29 Şubat). Erişim adresi <http://sozluk.ihya.org/sosyal-bilimler-sozlugu/fonksiyonel-gelir-dagilimi.html>
- Gailbraith, J. K. (1990). *Ekonomi Kimden Yana (2. Bas)*. (Çev. B. Çorakçı ve N. Himmetoğlu). İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.
- Gedik Yatırım Menkul Değerler A.Ş.. (2008). *Ekonomilerde Durgunluk (Resesyon) Dönemleri (ABD Ve Türkiye Örnekleri)*. İstanbul: Gedik Araştırma.
- George, M. Dimitrios, K. and Stergios, A. (2015). The Economic Crisis (2008) and Effects on Income. The Case of Greece. *Procedia Economics and Finance*, 19, 27-36.
- Göçer, İ. (2012). 2008 Küresel Ekonomik Krizinin Nedenleri ve Seçilmiş Ülke Ekonomilerine Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 18-37.

- Gökalp, M. F., Baldemir, E. ve Akgün, G. (2011). Türkiye Ekonomisinde Dışa Açılma ve Gelir Eşitsizlikleri İlişkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 18(1), 88-104.
- Grabka, M. M. (2015). Income and wealth inequality after the financial crisis: the case of Germany. *Empirica*, 42(2), 371-390.
- Granger, C. W. J. and P. Newbold, P. (1974). Spurious Regressions İn Econometrics. *Journal Of Econometrics*, 2(2), 111-120.
- Gresham Kanunu. (2020, 16 Nisan). Erişim adresi <https://piyasarehberi.org/sozluk/gresham-kanunu>
- Gülmez, A.ve Altıntaş, N. (2015). Türkiye’de Ticari Açıklık ve Enflasyonun Gelir Dağılımına Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9), 31-44.
- Gündoğan, N. (2013). İşsizlik. N. Gündoğan ve M. K. Biçerli (ed.), *Çalışma Ekonomisi-II içinde* (130-153 ss.). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Güngör, K. (1998). İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler. Erişim adresi <http://www.ceterisparibus.net/dusunce/genel.htm>
- Habib, B., Narayan, A., Olivieri, S. and Sanchez-Paramo, C. (2010). The impact of the financial crisis on poverty and income distribution: Insights from simulations in selected countries. Erişim adresi <https://voxeu.org/article/impact-financial-crisis-poverty-and-income-distributions>
- Hançerlioğlu, O. (1993). *Ekonomi Sözlüğü* (2. Bas.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Harmancı, M. (2004). *Çokuluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü.

- Hyun, J. K. and Lim, B. (2005). The Financial Crisis and Income Distribution in Korea: The Role of Income Tax Policy. The Journal Of The Korean Economy, 6(1), 51-65.
- Işık, N. ve Duman, E. (2012). 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1), 73-101.
- Işık, S., Duman, K. ve Korkmaz, A. (2004). Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(1), 73-101.
- İktisadi Depresyon Nedir?. (2014, 14 Aralık). Erişim adresi <http://www.iktisatsozlugu.com/nedir-74-İKTİSADİ%20DEPRESYON>
- İktisadi Kriz Nedir? Finansal Kriz Nedir? Finansal Kriz Türleri Nelerdir?. (2013, 13 Şubat). Erişim adresi <http://www.gercekportal.com>
- İncekara, A. (2009, 10 Kasım). Bir Girişimci İktisat Politikalarını Nasıl Okumalıdır?. Salı Semineri. İstanbul: Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği.
- Johansen, S. and Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applications to Demand for Money. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 52, 169-210.
- Kapucu, H. (2010). Politik İktisat ve Adam Smith. İstanbul: Yön Yayıncılık.
- Karabulut, T. (2006). Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı Araştırmalarının Analizi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 9(1), 21-36.
- Karaçor, Z., Konya, S. ve Küçükşucu, M. (2017, 19-22 May). Kriz Aralıklarında Gelir Dağılımı Meselesine Dair Bir Projeksiyon: Türkiye Ekonomisi Örneği.

2nd International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS) (231-251 ss.), Sarajevo, Bosnia-Herzegovina.

Karaçor, Z., Özer, H. ve Saraç, T. B. (2011). Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1988-2007). Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(2), 29-44.

Kazgan, G. (2009). İktisadî Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi (13. Bas.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kesbiç, C. Y., Dündar, Ö. Ve Devrim, A. (2016). Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımlarını Dışlama Etkisi: Türkiye Örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 31(2), 59-94.

Keynes, J. M. (2010). Genel Teori (2. Bas.). (Çev. U. S. Akalın). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Krugman, P. (2009). Bir Liberalin Vicdanı. (Çev. N. Domaniç). İstanbul: Literatür Yayınları.

Kuhn, M., Schularick, M. and Steins, U. (2018, 13 September). Research: How the Financial Crisis Drastically Increased Wealth Inequality in the U.S.. Harvard Business Review. Erişim adresi <https://hbr.org/2018/09/research-how-the-financial-crisis-drastically-increased-wealth-inequality-in-the-u-s>, 21.04.2020.

Lukes, S. (1998). Marksizm ve Ahlâk. (Çev. O. Akınbay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Maddala, G. S. and Kim, I. (1988). Unit Roots Cointegration and Structural Change. New York: Cambridge University Press.

Mannan, M. A. (1980). İslâm Ekonomisi (4. Bas.). (Çev. B. Zengin ve T. Ömeroğlu). İstanbul: Fikir Yayınları.

- Manzak Aydın, G. (2014). Verimlilik Kavramı: Klasik ve Neoklasik Yaklaşımların Karşılaştırılması. *Anahtar Dergisi*, Ankara: T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.
- Marx, K. (1999). Ücretli Emek ve Sermaye Ücret, Fiyat ve Kâr. (Çev. İ. Yarkın ve M.A. İnci), İstanbul: İnter Yayınları.
- Mazgit, İ. (2007, Ekim). Sermaye Piyasalarında Spekülasyon: Tarihin Tekerrürü. Erişim adresi http://www.ekonomikorumlar.com.tr/dergiler/gundem/Gundem_1_Sayi_512.pdf
- Murat, S. (2006). Düünden Bugüne İstanbul'un Nüfus ve Demografik Yapısı. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Nadaroğlu, H. (1983). *Ekonomi Ansiklopedisi 2*. İstanbul: Paymaş Yayınları.
- Narayan, S. and Narayan, P. K. (2004). Determinats of Demand of Fiji's Exports: An Empirical Investigation. *The Developing Economics*, 42(1), 95-112.
- Neyaptı, B. (2018). Income distribution and economic crises. *International Finance*, 21(3), 1-24.
- Nkoro, E. and Uko, A. K. (2016). Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Cointegration Technique: Application and Interpretation. *Journal of Statistical and Econometric Methods*, 5(4), 63-91.
- Olcay, A. (2013). Türkiye'nin Dış Borç Sorunu ve Kriz Etkileri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Çorum.
- Oran, A. (2011). Balonları Daha İyi Tanımaya Çalışmak: Balon Tanımları, Modelleri ve Lale Çılgınlığı Örneği. *Dokuz Eylül İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 151-161.

- Özdemir, D., Emsen, Ö. S., Hiç Gencer, A. ve Kılıç, C. H. (2011, 12-14 Ekim). Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı İlişkileri: Geçiş Ekonomileri Deneyimi. International Conference On Eurasian Economies 2011 içinde (440-447 ss.). Manas, Kırgızistan.
- Özel, M. (1993). Piyasa Düşmanı Kapitalizm (2. Bas.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özsağır, A. ve Çütücü, İ. (2015). İnovasyon – dış ticaret arasındaki nedensellik ilişkisi: vektör hata düzeltme modeli ile Türkiye analizi (1980-2013). Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 10(2), 119-132.
- Özsoy, O. (2012, 2-3 Haziran). Türkiye’de Katılım Bankacılığı. İstanbul: TKKB Eğitim No: 2001-2012-57.
- Özsoylu, A. F. (1996). Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Öztürk, N. (2010). Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü. Çalışma ve Toplum Dergisi, 24, 59-90.
- Öztürk, N. ve Göktolga, Z. G. (2010). Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler. Bütçe Dünyası Dergisi, 2(34), 3-25.
- Pehlivan, M. S. (2009). Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği. Ankara: T.C. Başbakanlık Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Perron, P. (1989). The Great Crash, The Oil Price Shock, And The Unit Root Hypothesis.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. and Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. Journal of Applied Econometrics, 16(3), 289-326.
- Samur, C. (2011). Finansal Kabarcıklar Teorisi ve Finansal Krizler. İktisat Fakültesi Mecmuası, 61(1), 117-176.

- Saygılı, S. (1997). *Dünyayı Aldatanlar*. İstanbul: Türdav Basım ve Yayım Ticaret ve Sanayii Anonim Şirketi.
- Series With a Unit Root. *Journal Of The American Statistical Association*, 74(366), 427–431.
- Sevim, C. (2012). Öncü Göstergeler Yaklaşımına Göre Finansal Krizler Ve Türkiye Örneği. Ankara: Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu.
- Somel, C. (2014). *Makroiktisada Giriş*. İstanbul: Yordam Kitap Basım ve Yayın.
- Sosyal Bilimler Ansiklopedisi 1. (1991). İstanbul: Risale Yayınları.
- Soydal, H. ve Yılmaz, M. L. (2009). Türkiye’de Dolaylı ve Dolaysız Vergiler ve Ekonomiye Etkileri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 12(1-2), 295-308.
- Stagflasyon nedir?. (2014, 14 Aralık). Erişim adresi <http://www.iktisatsozlugu.com/nedir-4705-STAGFLASYON>
- Swanson, P. A. (2004). *Encyclopedia Of Capitalism*. S. B. Hussain (ed.). New York: Golson Books LTD.
- Şerbetçi, G. (2014). Türkiye’de Uygulanan Finansal Politikaların Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(1), 93-116.
- Şimşek, S. ve Karakaş, A. (2006-2007). Asimetrik Bilgi-İktidar Ve Kurumsal Düzenleme Üzerine. TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 20(4-5), 21-27.
- Tarı, R. ve Yıldırım, D. Ç. (2009). Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama. *Yönetim ve Ekonomi*, 16(2), 95-105.
- Tınar, M. Y. (2013). Emeklilik ve İşsizlik Psikolojisi. S. L. Bilgin ve A. A. Özdemir (ed.), *Çalışma Psikolojisi içinde* (198-219 ss.). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.

- Tokatlıoğlu, İ. ve Atan, M. (2007). Türkiye’de Bölgeler Arası Gelişmişlik Düzeyi ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği: Kuznets Eğrisi Geçerli mi?. *Ekonomik Yaklaşım*, 18(65), 25-58.
- Törüner, Y. (2016). Türkiye’nin Kaderini Değiştiren Kriz 1997-2002. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Trkić-Izmirlija, N. and Efendić, A. (2013). Effects of the global economic crisis and public spending on income distribution in Bosnia and Herzegovina. *The wiiw Balkan Observatory Research Papers*, 108,
- Tunalı, H. (2007). Kasım 2000 Ve Şubat 2001 Krizleri Sonrasında Türk Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- Tunalı, H. (2008). Mortgage Sistemi: Temelleri, Gelişimi ve Krizi. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 58(1), 99-124.
- Tuncel, C. O. (2013). Asimetrik Bilgi Problemi Çerçevesinde Bankacılık Krizlerinin Nedenleri Üzerine Bir İnceleme: Mikro Ekonomik Yaklaşım. *Business And Economics Research Journal*, 4(1), 77-102.
- Tunç, H. (2010). Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Tunçcan Ongan, N. (2005). Ekonomik Krizin Emek Piyasalarına Etkileri. İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları.
- Tunçer, Ö. (2005). Stres, Psikosomatik ve Somatoform Bozukluklar. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi içinde (153-162 ss.). İstanbul.
- Türk Dil Kurumu. (2019). Kriz.

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2004). Enflasyon.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2013). Enflasyon ve Fiyat İstikrarı.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2008, Eylül). Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı (Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi – 6). Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2014). İstatistik Göstergeler 1923-2013 (Yayın No: 4361). Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2017). Yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2006-2018. Ankara.
- Ulutürk, S. ve Ersezer, D. (2005). Gelir, Gelir Dağılımı ve Devletin Rolü. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları (88-105 ss.). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- United Nations Development Programme. (2015). Human Development Report 2015. New York.
- Uysal, Y. (2007). Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Perspektifinde Türkiye’de Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(2), 248-292.
- Uzay, N. (1996). Keynes’de Ekonomik İstikrarsızlığın Bir Kaynağı Olarak Belirsizlik ve Bekleyişlerin Yeri. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7, 102-109.
- Uzay, N. (2012). Finansal Krizin Reel Sektör Üzerindeki Etkileri ve Kriz Sonrası Temel Göstergelerdeki Değişim: Kayseri Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2), 121-143.
- Ünsal, E. (2007). Mikro İktisat (7. Bas.). Ankara: İmaj Yayıncılık.

- Vatansever, N. (2000). Varlığa Dayalı Menkul Kıymet Uygulaması. Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, 1(1), 259-274.
- Verginin Tanımı. (2016, 21 Haziran). Erişim adresi http://www.ekodialog.com/kamu_maliyesi/vergi_nedir.html
- Yavuz, A. (2012). İşgücü, İstihdam ve Kriz Olgusu. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Yıldırım, K. (2014). Mikroekonomi. Mikro İktisat içinde (2-27). K. Yıldırım ve M. Erdoğan (ed.). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, S. (2010). 2008 Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12(18), 47-55.
- Yılmaz, K. (2011). Eleştirel Politik İktisat Çerçevesinden İktisat Zihniyeti; Vehbi Koç Üzerine Bir Deneme. Çalışma ve Toplum Dergisi, 28, 117-148.
- Yücel, D. (2011). Gelir Dağılımı Teorileri ve Politikaları: Türkiye’de Gelir Dağılımı-Yoksulluk Sorunu. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- Zivot, E. and Andrews, D. W. K. (1992). Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis. Journal Of Business Economic Statistics, 10(3), 251 270.

ISBN: 978-625-7914-03-1